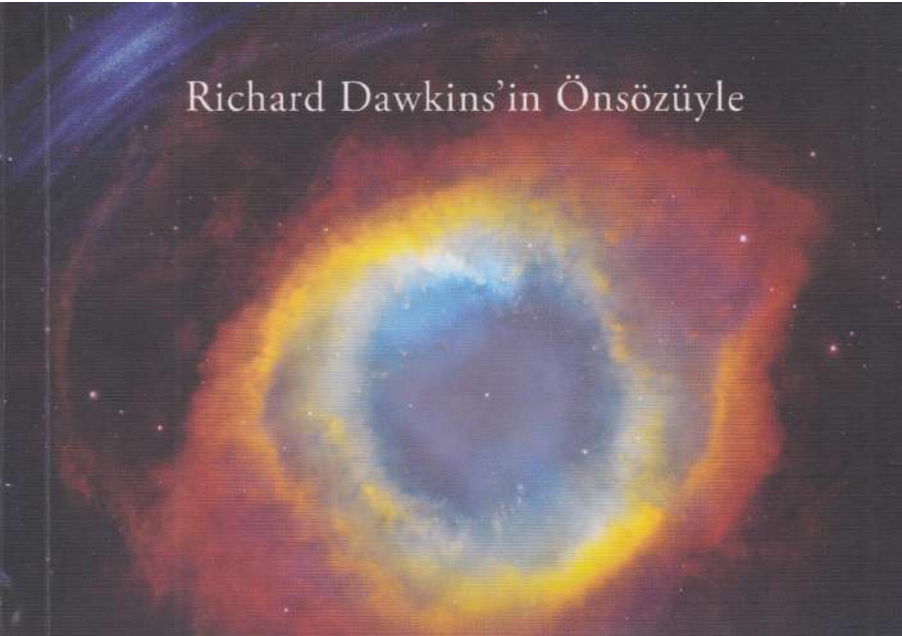
Richard Dawkins'in Önsözüyle

TANRILARA *NEDEN* İNANIRIZ?

İnancın Biyolojik ve Sosyolojik Kaynağına Sarsıcı Bir Yolculuk

DR. J. ANDERSON THOMSON JR.
& CLARE AUKOFER

okuyan us

Richard Dawkins'in Önsözüyle

Tanrılara Neden İnanırız?

Dr. J. Anderson Thomson Jr.
& Clare Aukofer

okuyan us

okuyan us

Psikoloji/Psikiyatri - 72

Tanrılara Neden İnanırız?
İnancın Biyolojik ve Sosyolojik Kaynağına Sarsıcı Bir Yolculuk
Dr. J. Anderson Thomson Jr. & Clare Aukofer

ISBN: 978-605-5134-68-6
Yayıncı Sertifika No. 16208

1. Baskı: İstanbul, Aralık 2014

Yayın Yönetmeni: Cem Mumcu
Yayın Koordinatörü: Ayşegül Ataç
İngilizceden Çeviren: Kerem Işık
Editör: Meltem Türkeri

Kapak Tasarımı: Ebru Demetgül
Sayfa Tasarımı: Deniz Dalkıran

Baskı ve Cilt: Pasifik Ofset Ltd. Şti., Cihangir Mah. Güvercin Cad. No. 3
Baha İş Merkezi A Blok Avcılar-İstanbul – Tel.: 0212 412 17 77
Matbaa Sertifika No. 12027

Eser, 60 gr kâğıt üzerine 10,5 puntoluk Palatino fontuyla dizilmiştir.

Copyright © 2011 by J. Anderson Thomson, Jr., MD, and Clare Aukofer

Cover Image: 71570125 (This composite image is a view of the colorful Helix Nebula taken with the Advanced Camera for Surveys aboard NASA's Hubble Space Telescope and the Mosaic II Camera on the 4-meter telescope at Cerro Tolalo Inter-American Observatory in Chile.): © Stocktrek Images, 2014; used under license from Thinkstockphoto.com.

Bu eserin yayın hakları Pitchstone LLC ile yapılan anlaşma ile satın alınmıştır. Yayın hakları Okuyan Us'a aittir. Her hakkı saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

© Okuyan Us Yayın Eğitim Danışmanlık Tıbbi Malzeme ve Reklam Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kurucu: Cem Mumcu
Genel Müdür: Çiğdem Şentürk
Kreatif Direktör: Ebru Demetgül
Satış ve Pazarlama Müdürü: Murat Akgün

Özgür Doğan, hep bizimlesin...

Adres: Fulya Mah. Mehmetçik Cad. Gökkuşağı İş Merkezi No. 80 Kat: 3
Fulya, Şişli, İstanbul Tel.: (0212) 272 20 85 - 86 Faks: (0212) 272 25 32

okuyanus@okuyanus.com.tr
www.okuyanus.com.tr

Richard Dawkins'in Önsözüyle

Tanrılara Neden İnanırız?

İnancın Biyolojik ve Sosyolojik Kaynağına Sarsıcı Bir Yolculuk

Dr. J. Anderson Thomson Jr.
& Clare Aukofer

İngilizceden çeviren:
Kerem Işık

okuyanus

Yazar Hakkında

Dr. J. Anderson Thomson Jr.

J. Anderson Thomson, Jr., Virginia, Cahrlottesville'de serbest hekimlik yapan bir psikiyatrdır. Aynı zamanda Virginia Üniversitesi Öğrenci Sağlık Hizmetleri ve Hukuk, Psikiyatri ve Kamu Düzeni Ensitüsü'nün kadrolu psikiyatrıdır.

Dr. Thomson evrim psikolojisi konusunda araştırmalar yapmakta ve çalışmalarında; depresyon, intihar terörizmi, ve dinsel inancı açıklamak için evrim psikolojisinin ilkelerinden faydalanmaktadır.

Dr. Thomson'ın narsisistik kişilik bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, ırkçılık ve din psikolojisi, depresyon, bipolar bozukluk ve adli psikiyatri üzerine yazılmış yayınları mevcuttur.

Kitaba Övgüler

"Amatör bir marangoz olarak, kendi deneyimlerimden yola çıkıp şunu söyleyebilirim ki; yapmaya çalıştığınız iş için doğru aletlere sahip olmak gibisi yoktur. İşte burada, Andy Thomson ve Clare Aukofer, dinî inancın kökenlerine dair daha az mistik ve daha berrak bir düşünceye sahip olmak isteyen, bu alanın dışındaki insanlar için son derece kullanışlı bir alet çantası toplamışlar."

-August E. Brunsman IV,
Seküler Öğrenci Birliği Baş Direktörü

"Basitçe ifade etmek gerekirse, bu kitap bugüne dek dinle ilgili geliştirilmiş en ikna edici bilimsel açıklamayı sağlıyor. Andy Thomson ve Clare Aukofer, evrimleşmiş psikolojik ve beyinsel mekanizmaların, bir araya gelerek dinî deneyimler ürettiğini ve dinî liderlerin bu mekanizmaları kimi zaman felaket getiren sonuçlara yol açacak şekilde nasıl kendi çıkarları doğrultusunda kullandıklarını ayrıntılı bir biçimde anlatıyor. Bu kitap, başından sonuna büyüleyici... 2011 yılı için 'şiddetle önerdiğim kitaplar' listemin en tepesinde..."

-David M. Buss, *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind (Evrimsel Psikoloji: Aklın Yeni Bilimi)* kitabının yazarı

"Bilim, teknoloji ve tıpta kat ettiğimiz onca yola rağmen, paleolitik dönemden kalma psikolojimiz bizi arkaik düşüncelerden, kör inançtan ve kabilelere özgü çatışmalardan oluşan bir uçuruma sürüklüyor. Andy Thomson ve Clare Aukofer, bize insan zihninin neden inanılmayacak şeylere inanmaya yatkın olduğunu açıklamakla kalmıyor; aynı zamanda bu inançlar için sadece ölmeye değil, öldürmeye de nasıl bu denli istekli olduğumuzu izah ediyor. Bu

kitabı okuyun ve bitirince bölgenizin kongredeki temsilcisine yollayın."

-Dr. R. Elisabeth Cornwell, Richard Dawkins
Mantık ve Bilim Vakfı Baş Direktörü

"Andy Thomson ve Clare Aukofer, ortaya çıkardıkları bu küçük ama etkili kitapta, anlık kararlar vermemizin aslında 'milyonlarca yıl sürdüğüne' ve Tanrılar oluşturup onlara inanmanın da aynı süreçten geçtiğine dikkat çekiyor. Dinî inançlar yaratıp sürdürmemize ilişkin, bu kitaptan daha açık ve daha özlü bir özet bilmiyorum."

-Sarah B. Hrdy, *Mother Nature (Tabiat Ana)* ve *Mothers and Others: The Evolutionary Origins of Mutual Understanding (Anneler ve Diğerleri: Karşılıklı Anlayışın Evrimsel Kökenleri)* kitaplarının yazarı

"Hayatım boyunca, kamuya dair politikalarda rasyonel düşünceye ne denli can havliyle ihtiyaç duyduğumuzu gördüm. Konunun en üst noktasıyla uğraşan bu kitap, bizi daha rasyonel bir dünya görüşüne taşıyacak eser olabilir."

-Sean Faircloth, Amerika İçin
Seküler Güç Birliği Baş Direktörü

"İnsan beyni, görünmeyen bir Tanrı'ya yönelik inancı nasıl oluşturur? İntihar terörizmi konulu çalışmaları bu kitap için kendisini teşvik eden psikiyatrist Andy Thomson ve Clare Aukofer, insan beyninin doğuştan gelen birçok yeteneğiyle bilinmesi mümkün olmayan bir fenomene, Tanrı'ya, nasıl olup da inandığını zarif bir biçimde tarif ediyor. Eser açık, dürüst, derinlemesine bilgi dolu, âdeta günahkârca zeki ve zihnin nasıl çalıştığına dair yeni bilimsel gerçeklerle dolu. Buradaki konu, hepimizi ilgilendiriyor; havaalanı güvenliğinden geçebilmek için bekleyenimizden, dinî tiranlıklar altında yaşayanlarımıza dek... Komşunu

bil ki, kendini bilesin... Thomson ve Aukofer, bize akıl dolu bir okuma sunuyor."

-Dr. Helen Fisher, Rutgers Üniversitesi'nde görevli biyolojik antropoloji uzmanı ve *Why Him? Why Her? (Neden O Kadın? Neden O Adam?)* kitabının yazarı

"Beyin yıkanması mı? Andy Thomson ve Clare Aukofer, neden dinî inançlara yatkın olduğumuzu net bir biçimde açıklıyor. Rahipler, hahamlar ve imamlar bizden dans etmemizi istiyorlar; sonra da aklımızı çeliyorlar. Öyle görünüyor ki, aklımızın çelinmesine karşı savunmasız bir iç donanımımız var. Zevkle ve rahatça okunabilen bir kitap (üstelik içinde resimler de var). Peri masallarına dünyanın ne kadar büyük bir kısmının inandığına hayret etmeyin...

-Woody Kaplan, Amerika İçin Seküler Güç Birliği Danışma Kurulu Başkanı ve Muhalifleri Koruma Vakfı Başkanı

"Büyüleyici bir soruya dair en güncel araştırmaların, büyük bir ihtiyaç hâline gelmiş özeti... Birçok teist, din gerçek olmasaydı nasıl bu kadar yaygın kabul görebilirdi sorusunu sorar; işte bu kitap, cevaplardan oluşan bir derleme sunuyor."

-Amanda K. Metskas, Camp Quest Baş Direktörü

"Hepinizin sahip olduğu zihne, inanmaya hazır bir zihne doğru ufuk açıcı ve aydınlatıcı bir yolculuk... Andy Thomson ve Clare Aukofer, bizi insan beyninin ilkel dünyada nasıl evrim geçirdiğinden, günümüz dünyasında dinin bu adaptasyonlardan nasıl yararlandığına uzanan hızlı bir geziye çıkarıyor."

-Todd Stiefel, Stiefel Özgür Düşünce Vakfı Başkanı

İçindekiler

Richard Dawkins'in Önsözü 13
Giriş 19
Teşekkürler 23

1. Başlangıçta Söz Vardı: İnanma Eğilimimiz 31
2. Kendi Suretinde: Evrim 101 39
3. Rızkımız: Bir Bakıcıya Aşermek 49
4. Görülen ve Görülmeyen Her Şey: Kavrayan Ruhlar 57
5. Çünkü İncil'de Öyle Yazıyor: Görünmeyene İnanmak 61
6. Ve Bizi Kötü Olandan Kurtar: Tanrı'yı/Tanrıları İnsana Benzeterek Algılama 71
7. Senin İstediğin Olsun: Tanrı'nın/Tanrıların Buyruklarına İtaat Etmek 81
8. Nerede İki ya da Daha Fazla Kişi Toplanırsa: Ayinler Aracılığıyla Beyin Kimyasını Dizginlemek 91
9. Ey Kıt İmanlılar: Bir Yan Ürün Olarak Tanrı'ya/Tanrılara Dair Fiziksel Kanıtların Keşfi 115
10. Siz de Yargılanmayasınız: Zihinlerimizi Eğitmek 123

NOTLAR 129
Yazarın Notu 157
Editörün Notu 157
Terimler Sözlüğü 159

Şekiller

A. İnsan beyni, yandan görünüm 27
B. İnsan beyni, midsagital görünüm 27

Torunum Jack'e,
dinin yıkıcılığından uzak,
özgür bir dünyada büyümesi umuduyla...

Richard Dawkins'in Önsözü

Türlerin Kökeni, gelmiş geçmiş en yetersiz kalan ifadelerden birinde, insan evrimine dair yürüttüğü tartışmayı şu kısa ve öz kehanetle sınırlandırır: "İnsanoğlunun kökeni ve tarihi aydınlatılacaktır." Aynı paragrafın başlangıcındaki şu cümleler ise pek alıntılanmaz: "Yakın gelecekte çok daha önemli araştırma alanları ortaya çıkacağını düşünüyorum. Psikoloji yeni bir temel üzerine oturtulacak." Evrimsel psikologlardan biri olan Dr. Thomson da Darwin'in bu öngörüsünü hayata geçirdi. Dinselliğin evrimsel itici güçlerine dair bu kitabı okuyabilseydi, yaşlı Darwin büyük keyif alırdı.

Darwin olgunluk döneminde dindar olmasa da, dinsellik dürtüsünü anlayabiliyordu. Down kilisesinin hayırseverlerinden biriydi ve pazar günleri kiliseye giden ailesine eşlik ederdi (ailesi kiliseye girerken kendisi yürüyüşüne devam ederdi). Bir papaz hayatı sürecek şekilde eğitim görmüştü ve üniversite öğrenimi boyunca en sevdiği kitaplardan biri William Paley'in *Natural Theology (Doğal Teoloji)*'siydi. Darwin, doğal teolojinin verdiği *yanıtı* öldürse de, yönelttiği *soruya* olan ilgisini asla yitirmedi: İşlev sorusu. Dinselliğin yönelttiği işlevsel sorunun onda merak uyandırmış olmasına şaşmamalı. Neden çoğu insan ve halk dinsel inanca sahip? Bu 'neden' sorusuna verilecek olan yanıt, Darwin'in değil de bizim günümüzdeki iş-

levsel kullanımıyla 'Darwinci' olarak niteleyebileceğimiz bağlamda anlaşılmalı.

Bu soruyu, modern bir Darwinci ifadeyle yeniden düzenleyerek, dinselliğin, genlerin hayatta kalmalarına nasıl katkı sağladığına ilişkin olarak sorabiliriz. Thomson, 'yan ürün' düşünce ekolünün önde gelen destekçilerindendir: Dinin hayati bir değeri olması gerekmiyor; dinsellik hayati değeri olan psikolojik eğilimlerin bir *yan ürünüdür*.

'Fast food' kitabın *ana teması*: "Fast food psikolojisini anlarsanız, dinin psikolojisini de anlarsınız." Verilebilecek diğer bir iyi örnek de şeker. Yabanıl atalarımızın yeterince şeker bulmaları mümkün değildi. Dolayısıyla bu sonsuz iştah bize miras kaldı. Günümüzde şekere kolaylıkla ulaşabildiğimizden, sağlığımız olumsuz yönde etkilenir hâle geldi.

Fast food'a aşermek bir yan üründür. Ve artık tehlikeli bir hâl almıştır; çünkü kontrol edilmediği takdirde atalarımızın muhtemelen hiç karşılaşmadığı sağlık sorunlarına yol açabilirler.

Önde gelen evrimsel psikologlardan bir diğeri olan Steven Pinker, müzik sevgimizi de benzer bir 'yan ürün' mantığıyla açıklıyor: "İşitsel bir pasta, akli melekelerimizin en az altısının hassas noktalarını harekete geçirmek üzere oluşturulan muazzam bir şekerleme." Pinker'a göre, müziğin yan ürünü olarak olağanüstü bir şekilde tetiklenen akli melekeler çoğunlukla anlamlı sesleri (dil gibi) geri plandaki karmaşadan ayırt etmeye yarayan karmaşık beyinsel yazılımlarla ilgilidir. Thomson'ın dine dair fast food teorisi, daha ziyade, *sosyal* olarak adlandırılabilen psikolojik eğilimlerin altını çiziyor: "...diğer insanlarla ilişkileri-

mizi düzenleyen, tehlikeli etkenleri ve niyetleri tespit etmemizi sağlayarak bir güvenlik duygusu yaratan uyumsal psikolojik mekanizmalar... Bu mekanizmalar çok da eski olmayan bir tarihte, anayurdumuz Afrika'da ortaya çıktı."

Thomson'ın yazdığı bölümler, dinin kendi çıkarına kullandığı evrimleşmiş bir dizi akli melekeyi tanımlar; bu melekelerden her biri kutsal kitap ya da ayinlerde geçen sözlerle aldatıcı bir şekilde işaretlenmiştir: 'Rızkımız', 'Ve Bizi Kötü Olandan Kurtar', 'Senin İstediğin Olsun', 'Siz de Yargılanmayasınız.' Bazı çarpıcı sahneler mevcut:

> Kucağa alınıp sevilmek için uzanan iki yaşındaki bir bebek düşünün. Ellerini başının üzerine kaldırıp size yakarır. Şimdi de tam olarak anlaşılmayan birtakım sözler sarf eden bir Pentakostalı düşünelim. O da ellerini başının üzerine kaldırıp benzer bir 'bana-sarıl-ve-beni-bırakma' tavrıyla Tanrı'ya yakarır. Ölüm, yanlış anlamalar ve mesafeler yüzünden insanlarla aramızdaki bağları yitirebiliriz; fakat Tanrı bizim için her zaman oradadır.

Çoğumuz için kollarını ibadet etmek üzere bu şekilde havaya kaldıran tapınanların görüntüleri aptalcadır. Thomson'ın yazdıklarını okuduktan sonra, bunu çok daha farklı bir bakış açısıyla görebiliriz: Bu yalnızca aptalca değildir, aynı zamanda çocukçadır.

Bunun üzerine, bir de bizim için tehlike teşkil edecek şeyleri tespit etmeye can atma huyumuz vardır.

Neden gölgeleri hırsız sanıyorsunuz da, asla bir hırsızı gölge sanmıyorsunuz? Bir kapının çarptığını duyduğunuzda,

neden buna rüzgârın sebep olabileceğini düşünmek yerine kapıyı kim çarptı diye düşünüyorsunuz? Pencere aralığından dışarıdaki rüzgârla sallanan ağaç dallarını gören bir çocuk, neden bunun kendisini kaçırmaya gelen bir canavar olduğu düşüncesine kapılarak korkar?

Hiperaktif tehlike tespit mekanizmamız, yabanıl atalarımızın beyinlerindeki risk asimetrisi nedeniyle evrim geçirmiştir. Otların hışırdamasına bir leoparın değil de rüzgârın neden olması daha olasıdır. Fakat yanılgının bedeli, bir durumda diğerine kıyasla çok daha ağırdır. Leopar ve hırsız gibi dış etmenler insanı öldürebilir. En iyisi, istatistiksel olarak olasılığı daha düşük alternatifi seçmektir. (Darwin, bu konuyla ilgili olarak, köpeğinin rüzgârın savurduğu güneşliğine verdiği tepkiye dair anekdotla taşı gediğine koymuştur.) Thomson bu düşüncenin –tehlike arz eden dış etmenin olmadığı durumlarda, *dış etmenlere* dair aşırı hassasiyet– peşini bırakmayarak, bize dinselliğin temellerini oluşturan psikolojik önyargılardan biri hakkında daha kıymetli bir açıklama yapıyor.

Akrabalık konusundaki Darwinci kaygılarımız buna başka bir örnektir. Katolik törelerinde,

> Rahibeler *kız kardeş*, hatta *asil anne* iken; rahipler *baba*, keşişler *erkek kardeş*, papa *Kutsal Baba* ve dinin kendisi de *Kutsal Ana Kilise* olarak bilinir.

Dr. Thomson canlı bombalar üzerine özel bir araştırma yürütmüştür ve akraba tabanlı psikolojinin bu bombacıların seçilmeleri ve eğitilmelerinde ne kadar istismar edildiğini ortaya koymaktadır:

> Karizmatik lider ve eğitmenler, hayal ürünü akrabalıklar, yalancı kardeşlikler, Müslüman din kardeşlerine yapılan muameleye öfkelenen ve asıl soydaşlarınca dışlananlardan hayalî bir soydaşlık ortamı oluşturmaktadırlar. Böylesi bir şahadetin çekiciliği yalnızca cennetteki çok sayıda bakireye ilişkin cinsel fantezilerden değil, aynı zamanda seçilmiş soydaşlarına cennet bileti ulaştırabilme fırsatından da kaynaklanmaktadır.

Dinin diğer bileşenleri de –toplu ibadet, rahibin otoritesine itaat, ayin ritüelleri– birer birer Thomson'ın yaklaşımından paylarını alırlar. İşaret ettiği her noktada yeni bir tarzla ve güçlü betimlemelerle kışkırtılmış bir gerçeklik bulunur. Andy Thomson son derece ikna edici bir eğitmendir ve bu becerisi yazdıklarında da kendini belli eder. Bu kısa, vurucu kitap hızla okunacak ve uzun süre unutulmayacaktır.

Giriş

Bu kitap 11 Eylül'ün bir yankısı olarak ortaya çıktı. Oğlum Matthew, bu kâbusa ilk elden tanıklık ettiğinde, Dünya Ticaret Merkezi'nin yanındaki bir binada yeni işi için eğitimdeydi. Onun ölümle burun buruna gelmesine verdiğim tepki, intihar terörizmi üzerine bir çalışma yapmak oldu.

İnsanların yıkıcılığına yabancı sayılmam. Adli psikiyatri uzmanlığım şiddete başvuran insanlarla yakın iletişim kurmamı sağlıyor. Aynı zamanda, dünya çapında sıcak gelişmelerin yaşandığı yerlere giderek çalışmalar yürüten ve sert çatışmalarda arabuluculuk yapan Psikiyatrist Vamık Volkan'ın ruh sağlığı konusunda uzmanlaşmış profesyoneller, diplomatlar ve tarihçileri bir araya getirdiği benzersiz bir disiplinlerarası çalışma grubu olan Virginia Üniversitesi'ndeki Zihin ve İnsan Etkileşimleri Çalışma Merkezi'nin uzun yıllar boyunca bir parçasıydım.

Ancak profesyonel çalışmalarım ve travma yaşayan toplumlara dair deneyimlerime rağmen, intihar terörizmi konusunda çalışırken insan zihni ve özellikle de dinle olan ilişkisi anlamında yepyeni ve giderek genişleyen görüş ve fikirler keşfettim. Faydalandığım kitap ve makaleler akademikti, bir kısmı diğerlerine kıyasla daha ulaşılabilirdi. Bu heyecan verici yeni fikirleri, konuya ilgi duyan okurların algılayabileceği şekilde ortaya koyan tek bir kaynak olmadığını farkettim. İşte bu kitapla bunu yapmaya çalıştım.

Din, bana hiçbir zaman mantıklı gelmemiştir. Fakat görev bilincine sahip çoğu insan gibi ben de büyüklerimin inançlarının yolundan gittim. Eğer bu onlara, yani dünya ve hayat hakkında çok şey bilen, hayranlık ve saygı duyduğum insanlara mantıklı geliyorsa; kafileye benim de katılmam en iyisi olurdu. Her ne kadar inandığımı ifade etsem de, bu inançlarımın duygusal anlamda çok küçük bir karşılığı vardı. Arkadaşlarımla kilise korosunda şarkı söylemek, çarşamba akşamları ve pazar sabahları hoş vakit geçirmemi sağlıyordu. Her ne kadar okuduğumuz Presbiteryen ilahisi bir tür ağıta benzese de, iyi dinî müzikler gerçekten çok etkileyici olabilir. Handel'in *Messiah* oratoryosu bugün bile tüylerimi diken diken eder.

Psikanaliz eğilimli bir psikiyatrist olarak, aldığım eğitim esnasında Sigmund Freud'un *The Future of an Illusion (Bir Yanılsamanın Geleceği)* kitabıyla karşılaştım; Freud'un insan zihninin neden dinsel inançlar yarattığına dair anlayışımıza önemli katkılarda bulunduğuna hiç şüphe yok. Yine de onun yaptığı bu açıklama kapsayıcı olmaktan uzaktır.

Evrimsel psikolojinin yeni disiplininde derinleşmişken, intihar terörizmi üzerine yaptığım araştırmalar esnasında karşılaştığım Scott Atran, Jesse Bering, Pascal Boyer, Stuart Guthrie, Richard Sosis ve Lee Kirkpatrick gibi akademisyenlerin çalışmaları benim için ilham kaynağı oldu. Bu araştırmacılar dinin sırrını çözmüşlerdi ya da çok yaklaşmışlardı. Çalışmaları intihar bombacılarına dair yaptığım üç çatallı analizin habercisiydi.

İntihar terörizmine dair, kanıtlarla desteklenen ham bir formül şu şekilde ifade edilebilir: Masumlara karşı öldürücü saldırılarla sonuçlanan erkek ittifakının ortaya koyduğu şiddet, türümüzle yaşıt ve hatta daha bile es-

kidir. Bu kapasite tüm erkeklerde mevcuttur. İster kadın olsun ister erkek, hepimizin içinde gizil bir intihar potansiyeli vardır. Bulgular, evrimleşmiş iki farklı intihar potansiyeli olduğunu öne sürmektedir: Negatif seçilim değeri ve öç pazarlığı. İlki bir tür külfet hissinden ötürü ortaya çıkar ve kadın intihar bombacılarına dul ya da dışlanmışlar olarak hayat verir. İkincisiyse erkek intihar bombacılarının ayırt edici özelliğidir; aşağılanma ve güçsüzlük kaynaklıdır. Din kültürel bir yapı, yani insan zihninin bir ürünü, olduğu için dinsel inancı ortaya çıkaran evrim geçirmiş bilişsel adaptasyonların çoğu intihar terörizmini teşvik edecek şekilde kullanılabilir. Bu da dini hem ölüme sebebiyet veren bir saldırı hem de intiharın evrim geçirmiş kapasitelerini aynı anda gasp edebilen kudretli bir ideoloji yapar. Dinde, bunlar birbirine geçmiş durumdadır.

Clare Aukofer'in de destek verdiği bu analizin yayımlanması ve intihar terörizmi formülasyonuna dair hazırladığım sunumlar, odağımın din olmaya devam etmesini sağladı. Eleştirmenlerden, yayın hakemlerinden ve çalışmaları takip edenlerden gelen tepkiler fikirlerimin gelişmesini sağladı.

2009 yılının başında, araştırma sonuçlarımı bir araya getirerek Tanrı'ya/Tanrılara neden inandığımızı açıklayan bir saatlik bir sunum hazırladım. Richard Dawkins'in kendisi ve Richard Dawkins Mantık ve Bilim Vakfı sayesinde bu sunum muhteşem bir çalışmayla filme çekildi, gözden geçirilip düzenlendi ve çok kısa bir süre içerisinde binlerce izleyiciye ulaştığı YouTube'a yüklendi. Sunumun gördüğü ilgi bende bu yeni din bilimine dair kısa, öz ve anlaşılır bir el kitabının da geniş çaplı bir ilgiyle karşılanacağı fikrini uyandırdı; işte bu, elinizdeki kitap için bir milat oldu.

Clare Aukofer, yazdığım metinler üzerinde büyülü kalemini gezdirdi ve yaptığı çok kıymetli katkılarla ortaya attığı önerilerin yanı sıra, Helix Nebulası'nın Tanrı'nın Gözü olarak bilinen ve Hubble Teleskobu tarafından çekilen NASA'ya ait o müthiş fotoğrafı kullanma fikrini de verdi. Her yazarın böyle bir meslektaşı olmalı.

Amacım, okuyucuyu hızlı bir şekilde konu hakkındaki son gelişmelerden haberdar etmek. Bu ince kitabı okuyacağınız süre içerisinde zihnin ve beynin nasıl birlikte çalışarak, dinsel inancı yaratıp devam ettirdiğini kavrayabileceksiniz. (Ve eğer sorularınız olursa memnuniyetle yanıtlarım.)

Kitabı okuyun. Sık sık atıfta bulunun. Arkadaşlarınıza verin. Bir kütüphane ya da okula bağışlayın. Artık Tanrı'ya/Tanrılara olan inancı zihinlerimizin neden ve nasıl ortaya çıkardığını biliyoruz ve bu konudaki bilgilerimiz her geçen gün yapılan yeni çalışmalarla artıyor. Bu bilgi bizi özgür kılabilir. Ne kadar küçük olursa olsun, köktendinciliğin insanlığa vurduğu keti gevşetmek için yapabileceğimiz her şey uygarlığa destek verecektir ve gerçek anlamda küresel bir sivil toplum oluşturma şansımızı –ve hatta türümüzün uzun vadedeki hayatta kalma şansını– artıracaktır. Eğer dindarsanız ve bu kitabı aldıysanız, bunun bir nedeni olmalı. O hâlde okumaya devam edin.

Teşekkürler

Richard Dawkins bu kitaba yazdığı nazik önsöz, yaptığı çalışmalar ve bana Richard Dawkins Mantık ve Bilim Vakfı yönetiminde yer alma fırsatı verdiği için özel bir teşekkürü hak ediyor. Onu tanımak ve vakfının bünyesinde çalışmak büyük bir ayrıcalıktı. Bu kitabın satışından elde edilen gelirin bir kısmı vakfa bağışlanacak. Eğer bu kitabı satın aldıysanız, siz de vakfa bağış yapmışsınız demektir. Teşekkür ederiz.

Richard Dawkins Mantık ve Bilim Vakfı Yetkili Müdürü Robin Elisabeth Cornwell'e her daim minnettar olacağım. Kendisi bu çalışma boyunca hem çok iyi bir dost hem de mükemmel bir iş arkadaşı oldu. Kitabın taslaklarını dikkatli bir şekilde inceleyerek fikirlerimi ülkenin dört bir yanındaki farklı kitlelere sunabilmem için eşsiz öneriler getirdi.

Vakıftaki diğer yönetici arkadaşlarımdan Greg Langer ve Todd Stiefel de kitabın ilk hâlini okuyup bu uğraşımda bana büyük destek verdiler.

Yayıncımız, Kurt Volkan, birlikte çalışmaya başladığımız ilk andan itibaren gösterdiği coşku ve süreç boyunca hem yayına hazırlama hem de yol gösterme anlamında verdiği bilgece destek için övgüyü hak ediyor.

Willis Spaulding, bana Robert Wright'ın kaleme aldığı *The Moral Animal (Ahlaki Hayvan)* adlı kitabı hediye ederek

evrimsel psikolojiye kapı açmış oldu. Oğlu Tristan ise kitabın ilk taslağına dair çok kıymetli eleştiriler getirdi.

Scott Atran, Justin Barrett, Jesse Bering, Paul Bloom, Pascal Boyer, Stewart Guthrie, Lee Kirkpatrick ve Richard Sosis dinin bilişsel mimarisinin ayırdına varan araştırmacılar arasında öne çıktılar.

Paul Andrews, Martin Brüne, David Buss, Joe Carroll, Leda Cosmides, Martin Daly, Robin Dunbar, Josh Duntley, Anne Eisen, A. J. Figueredo, Helen Fisher, Russ Gardner, Edward Hagen, Sarah Hrdy, Owen Jones, Rob Kurzban, Geoffrey Miller, Randy Nesse, Craig Palmer, Steven Pinker, John Richer, Nancy Segal, Todd Shackelford, Wulf Schiefenhovel, Frank Sulloway, Randy Thornhill, John Tooby, Paul Watson, Carol ve Glenn Weisfeld, Andreas Wilke ile evrimsel psikoloji ve insan etolojisi alanında çalışan araştırmacılar, hem yazıları hem de İnsan Davranışı ve Evrim Topluluğu'nca her yıl, Uluslararası İnsan Etolojisi Topluluğu'ncaysa iki yılda bir düzenlenen toplantılarda yaptığımız sohbetlerle konuya dair ufkumu açmışlardır. Benim gibi bir acemiye kucak açan ancak maalesef artık aramızda olmayan Linda Mealey, John Pearce ve Margo Wilson'ı gerçekten çok özlüyorum.

Her ne kadar bu kitaptaki bazı görüşlerime katılmasa da, ahlak psikolojisi konusunda düşüncelerime yön veren Virginia Üniversitesi'nde görevli meslektaşım Jonathan Haidt'e minnettarım.

Özellikle Salman Akhtar, Ira Brenner ve Bruce Greyson gibi pek çok psikiyatr arkadaşım ve meslektaşım, gerek yazdıkları makalelerle gerekse de din konusundaki düşüncelerimi zorlayarak bana destek olmuşlardır. Salman ve Margaret Mahler Vakfı beni Philadelphia'da yıllık olarak düzenlenen Mahler Sempozyumu'nda bir sunum yap-

mam için davet etti ve orada gerçekleştirdiğim sunum, din teorisindeki yan ürün sentezini oluşturmaya dair ilk çabam olarak yayımlandı. Danışmanım Vamık Volkan, bana Virginia Üniversitesi'ndeki eşsiz merkezinde çalışma fırsatı sağladı ve orada yürütülen çalışmalar esnasında dünya çapında travma ve çatışma içinde bulunan pek çok toplum tanıdım. Kendisi aynı zamanda, intihar terörizmine dair ortaya koyduğum formülasyona yer veren ilk makalemi de içeren terörizm üzerine bir derlemenin yardımcı editörlüğünü üstlendi.

Charlottesville, Virginia'da yayımlanan *The Hook* dergisinin editörü Hawes Spencer, intihar terörizmi üzerine yazdığım makaleyi dergisinde yayımlayarak daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağladı. Clare Aukofer ve Rosalind Warfield-Brown'ın üzerinden geçerek son rötuşlarını yaptığı makale, aynı zamanda bu kitapta da yer alan dine dair görüşler nedeniyle oldukça ses getirdi.

Jim Simmonds bana çok önemli kitaplar ve makaleler sağladı. Miles Townsend her şeyi sorgulayan biri olduğu için Tanrı'ya/Tanrılara şükrediyorum. Bipolar hastası olan genç ergenler üzerine birlikte bir kitap yazdığımız Russ Federman, bana bu kitabı tamamlayabilmek için ihtiyacım olan özgüveni verdi. Vazgeçilmez sekreterim June Cleveland bu kitabın ilk taslağını temize çekti.

Tıp fakültesinden okul arkadaşım William 'Bill' Ober, olağanüstü bir medikal çizer ve biyoloji uzmanı; onu tanıdığımdan beri böyle. Onun çizimleri, dinin beyinlerimizde nasıl oluştuğunun görülmesine yardımcı olacaktır.

Washington'daki Smithsonian Enstitüsü Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'ndeki İnsanlığın Kökeni Programı'nın direktörlüğünü yürüten Richard Potts, kitapta yer alan insan evriminin özetini gözden geçirdi. Eğer henüz bu müzenin

muhteşem İnsanlığın Kökeni Salonu'nu gezmediyseniz, vakit kaybetmeyin derim.

Michael Persinger *God Helmet (Tanrı Kaskı)* adlı muhteşem çalışmasına dair özetimi içtenlikle okudu.

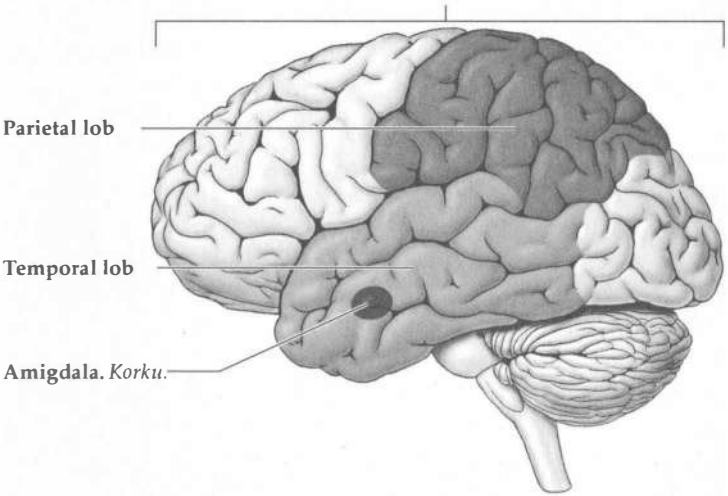
Amanda Metskas ve August Brusnman son taslağı okuyup kapsamlı ve faydalı eleştiriler ortaya koydu.

Amerikalı Ateistler, Uluslararası Ateistler Birliği, Virginialı Ateist ve Agnostikler, New York Ateistleri, Los Angeles Birleşik Ateistleri, Staunton, Virginia'daki Western State Hastanesi ve George Washington Üniversitesi'ndeki Seküler Öğrenciler Birliği ile George Mason ve Carnegie Mellon Üniversiteleri'nde bu kitaptaki konuya dair söyleşiler gerçekleştirdim. Dolayısıyla bana verilen bu fırsatlar, sorulan sorular ve yapılan öneriler için minnettarım.

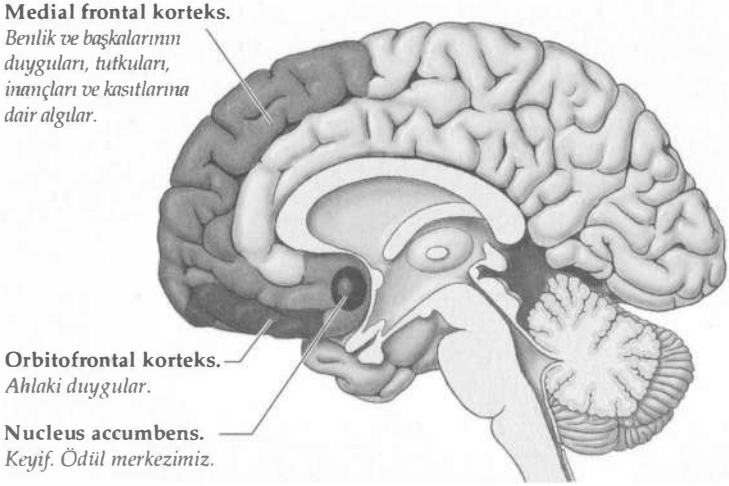
Ayaan Hirsi Ali ve Dört Atlı –Richard Dawkins, Daniel Dennett, Sam Harris ve Christopher Hitchens– yazıları, inananlarla yürüttükleri tartışmaları ve din ve din savunucularına ayrıcalık vermeyerek gösterdikleri muazzam cesaretleri nedeniyle kalbimde özel bir yere sahipler.

Bu bir sevgi çalışması oldu; bilime duyulan sevgi ve zihnin din üreten mekanizmalarını haritalandıran bilim insanlarına duyulan saygı sonucunda ortaya çıkan bir çalışma. Eğer fikirlerini sizler için anlaşılır kılabildiysem, onlara teşekkür edin. Hatalarsa tamamen benim sorumluluğumdadır.

A. İNSAN BEYNİ, YANDAN GÖRÜNÜM

B. İNSAN BEYNİ, MİDSAGİTAL GÖRÜNÜM

Tanrılara Neden İnanırız?

1.
Başlangıçta Söz Vardı[1]

İnanma Eğilimimiz

Hayatta kalan tür ne en güçlü ne de en zeki olandır...
Hayatta kalan tür, değişime en iyi ayak uydurandır.
-Charles Darwin

Evrimin inançlarla çeliştiğini ya da evrime dair doğal harikaların sezgileri güçlü, ilahi bir varlık tarafından başlatıldığını söyleyenler vardır. Ancak sonsuz kudret sahibi ve her şeyi gören bir Tanrı gerçekten varsa, insanoğlunun yaratım ve evrim sürecini tasarlarken çok güçlü bir şey eklemiş: Bir Tanrı'ya inanma eğilimi.

Kayıt altına alınan tarih boyunca, eski Mısırlılardan Azteklere ve Romalılardan günümüze kadar –Çoktanrılı, Hıristiyan, Yahudi, Müslüman, Hindu, Budist, Pagan, Satanist, Scientology üyesi– bilinen tüm kültürler en az bir Tanrı ve/veya merkezî mistik bir figür ve kimi zaman buna karşılık gelen doğaüstü bir dünya kavramının etrafında dönüp durmuştur. Neden? Din neden insanlığın ve yarattığımız kültürlerin evrensel bir özelliğidir?

1 İncil'de, Yuhanna 1:1'e atıfta bulunuluyor: "Başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve söz Tanrı'ydı." (e.n.)

Artık anlamaya başlıyoruz. Geçtiğimiz yirmi yıl içinde, psikoloji ve bilişsel nörobilim alanında bir devrim gerçekleşti. Bunun sonucunda, insan zihninin neden dinî inançlar yarattığına; neden belirli inanç türleri oluşturduğumuza ve zihinlerimizin neden bunlara inanma eğiliminde olduğuna dair evrimsel bir açıklama geldi.

Şimdi, görüntüleme çalışmalarından -beynin direkt kendisinin görüntülerinden- elde edilen kanıtların da aralarında bulunduğu ampirik delillere sahip, tüm bu açıklamaları destekleyen sağlam teoriler mevcut. Taşlar yerine oturdu; artık insan zihninin neden dinî fikirler ortaya atıp, bunları kabul ettiğini ve insanların neden bu fikirler uğruna davranışlarını değiştirerek, ölmeye ve öldürmeye hazır bir hâle geldiklerini kapsamlı bir şekilde anlayabilmek adına bilime başvurabiliriz.

Charles Darwin'in doğal seleksiyon teorisi, insan zihninin bugüne dek ortaya attığı en önemli fikirlerden biri olmayı sürdürmektedir ve elde edilen kanıtlar onu haklı çıkarmaktadır. Doğal seleksiyon, dünya üzerinde bulunan yaşam formlarının –bitki, hayvan ve diğer bütün türlerin– çeşitliliğini ve tasarım biçimlerini açıklayabilen yegâne bilimsel teoridir. Aynı zamanda, Tanrıların asıl doğum yeri olan insan zihninin tasarımı ve işleyişine dair tek mantıklı açıklamadır.

Çevrenize bir bakın. Hepimiz aynı türe mensubuz. *Homo sapiens*. Yine de farklı becerilere sahibiz, farklı boy ve biçimlerimiz var. Fakat tüm bu çeşitliliğe rağmen, birçok özelliğimiz kalıtsaldır. Ebeveynlerimize ve yakın akrabalarımıza benziyor, bizden önce gelen atalarımızın güçlü ve zayıf yanlarını taşıyoruz. Hepimiz başarının soyundan geliyoruz.

'En uygun olanın hayatta kalması' ilkesi genelde yanlış

anlaşılır. Darwinci bağlamda uygun olma; değişime adapte olabilme, hayatta kalabilme ve üreme zenginliği anlamında kullanılır. Hayatta kalma mücadelesi, bu becerileri olmayan organizmaları eler.

Elbette ki Darwin kişisel özelliklerin bir nesilden diğerine nasıl geçtiğini tam olarak bilme avantajına sahip değildi. Bunun için, James Watson ve Francis Crick'in 1953 yılında DNA yapısının şifresini çözmelerini beklemek gerekiyordu. Böylelikle olası kopyalama mekanizması ortaya konularak, kalıtım yöntemi belirlenebildi.

Darwin'i Watson ve Crick'le, doğal seleksiyonu ise genetikle birleştirmek modern Darwinci sentezi oluşturmaktadır. Hayatta kalabilmek için, tıpkı Darwin'in Galapagos Adaları'ndaki eşsiz doğal ortamlarında rastladığı canlılarda olduğu gibi, evrimsel süreç boyunca meydana gelen değişimlere uyum sağlamamız gerekmektedir. Dünyanın başka hiçbir yerinde iguanalar okyanusta yaşamaz ve bu durum küçük bir adada yiyecek bulup hayatta kalma mücadelesinin bir sonucudur. Galapagos'ta, her biri kendi kapalı ekosistemine sahip farklı adalarda yaşayan yaratıklar birbiriyle benzeşmeyen sorunlarla yüzleşmiş ve bunları farklı biçimlerde çözmek durumunda kalmışlardır. Uyum sağlamışlardır. Fakat daha da önemlisi, uyum sağlamak için geçirdikleri değişimleri sonraki nesillere aktarabilmişlerdir.

Her canlı organizma, insanoğlu da dâhil olmak üzere, evrimsel süreç boyunca doğal seleksiyon tarafından şekillendirilen ve çeşitli adaptasyonlardan meydana gelen bir problem çözme cihazıdır. Her adaptasyon, bu adaptasyonların ortaya çıkmasına sebep olan genlerin hayatta kalmasını kendine özgü bir şekilde destekler.

Moleküllerden zihinlere kadar her seviyede Darwinci doğal seleksiyonun iş başında olduğunu görürüz.

Kendinize bir bakın. Hayatta kalabilmek için oksijene ihtiyacınız var. Gelişmekte olan bir organizma olarak, havadan oksijeni etkin bir şekilde alıp bedeninize dağıtmak için bir yöntem geliştirmeniz gerekiyordu.

Kalbinizin yapısı, hayatta kalmak için kanın pompalanması sorununu ortadan kaldırıyor. Hemoglobin adı verilen protein, oksijeni beyniniz ve diğer organlarınıza taşıma sorununu çözüyor. Kalp tarafından pompalanan hemoglobindeki oksijen, havadan oksijeni çekip alma sorununu çözen akciğerler tarafından sağlanıyor. Ve buna benzer birçok şey işlemeye devam ediyor. Biz bu sürece genel olarak 'soluk alıp verme' diyoruz.

Bu modern sentez, aynı zamanda insan zihni ve insan beyni için de geçerlidir. Beyin bir organdır ve Harvard'da görev yapan psikolog ve araştırmacı Steven Pinker'ın da işaret ettiği üzere zihin, beynin yaptıklarıdır. Ve beyin de, tıpkı diğer canlı dokular gibi, doğal seleksiyon aracılığıyla evrimsel zaman boyunca çeşitli sorunların çözümü için tasarlanan birtakım donanımların ihtişamlı bir şekilde bir araya gelmesiyle oluşur. Bu adaptasyonlar, küçük gruplar içinde hayatta kalmamızı sağlayan sosyal adaptasyonlar gibi, bunları ortaya çıkaran genlerin sürekliliğini sağlamak amacıyla beynin içinde evrimleşmiştir.

Bir yüze baktığınızda, retinanızdaki görüntü aslında ters ve iki boyutludur. Beyniniz bu görüntüyü düz ve üç boyutlu bir hâle getirmek için çok sayıda görsel adaptasyon kullanır: Renk dedektörleri, hareket dedektörleri, şekil dedektörleri, kenar dedektörleri... Bunların tümü sessizce ve sorunsuz bir şekilde bir arada çalışır.

Atalarımız aynı karmaşıklıkta çok daha fazla sosyal adaptasyon geliştirmiştir. O yüzü gördüğünüzde aynı

zamanda kişinin cinsiyeti, yaşı, çekiciliği, statüsü, duygusal durumu ve kişiliğinin yanı sıra niyeti, inancı ve arzuları gibi gözle görülemeyen zihni hakkında da bazı soyut yargılara varabilirsiniz. Bu tür yargılara varmayı sağlayan adaptasyonlar genellikle farkındalığın dışındadır ve bunların pek çoğu sonsuza dek bilinçsiz bir şekilde yürütülür. Anlık yargılarınız milyonlarca yıllık bir geçmişe dayanır.

Zihin/beyin son derece karmaşıktır. Her biri sürekli gelen bilgi akışını analiz ederek, belli bazı sorunları çözmekle yükümlü olan mühendislik harikası cihazlarla donatılmış ve bu işlemlerin çoğunu astronotlar farkına varmadan yürüten Apollo uzay mekiğini düşünün. İşte biz de benzer şekilde çalışırız. Farkında olduğunuz şeyleri gözünüzde canlandırın; bunlar muazzam bir sistemin yalnızca ufak bir parçasını, zihninizde olup bitenlerle kıyaslandığında buzdağının görünen yüzünü oluşturur.

Bunu anlamak önemlidir; çünkü her ne kadar din bir adaptasyon olmasa da, etrafımızda bizi çevreleyen insan denizi arasında yönümüzü bulmamızı sağlayan benzer zihinsel-beyinsel sosyal adaptasyonlara dayanır. Bu adaptasyonlar, insanoğlunun gelişimiyle birlikte ortaya çıkan belli başlı sosyal ve kişilerarası sorunları ortadan kaldırmak üzere biçimlenmiştir. Neredeyse rastlantısal olarak fakat hayli güçlü bir şekilde bir araya gelerek, her tür dinî fikir, inanış ve ayinin temellerini oluştururlar. Dinî inanışlar da, ufak tefek değişimlere uğramış temel insani sosyal yaşam sürdürme kavramlarındandır.

Dinin başka nedenler sonucunda ortaya çıkan birtakım adaptasyonların yan ürünü olması, muazzam bir güce sahip olduğu gerçeğini çürütmez. Dokuzuncu bölümde açıklayacağımız üzere, okuma ve yazma da kendi başla-

rına birer adaptasyon değillerdir; farklı amaçlarla ortaya çıkan adaptasyonların yan ürünleridir.

Tüm dinler –evrenin sebebi, doğası ve amacına dair belli başlı inanışlar– bir ya da daha fazla ana kutsal figür veya öğretmene inanmakla başlar. Aynı zamanda, çoğu bizimle iletişime girebilen ve hayatlarımıza müdahale etmeye gönüllü olan, sessiz dileklerimizi dinleyip onları gerçekleştiren ve kelimenin tam manasıyla her şeyi yapmaya muktedir varlık veya varlıkları da içerir. Bu kitaptaki amacımız için yalnızca bir tanesini ele alacak ve onu erkek olarak göreceğiz; oysa bazı dinlerde farklı güçleri olan ve birkaçı dişil kişiliğe sahip birden çok varlık mevcuttur. Yine de aradaki benzerlikler çarpıcıdır. Üç büyük semavi dinin Tanrısı aynı olduğundan, verdiğimiz örneklerde 'o' tabirini kullanacağız.

Bu Tanrı baba gibidir ve tıpkı iyi bir baba gibi bizi koşulsuz bir şekilde sever. Ancak genellikle dualarımızı kendisine yeterince ibadet ettiğimizde, birtakım kurbanlar verdiğimizde, mükemmellikten son derece uzak olduğumuzu kabullenerek yatıp kalkıp kendisine (dileklerimizi gerçekleştirse de gerçekleştirmese de) teşekkür ettiğimizde ve doğuştan kötü olduğumuzu kabullendiğimizde duyar. Bu Tanrı yalnızca bizim dualarımıza göre değil, aynı zamanda diğer tüm insanların ya da en azından bizim inancımızı paylaşanların dualarına göre kararlar verir. Dilek veya ricalarımızı reddettiğinde bile, tüm olanların öyle görünmese de bizim iyiliğimiz için gerçekleştiğine ve bu görünmez Tanrı'nın yaptığı her şeyde bir amacının bulunduğuna inanmaya devam ederiz. Ve tüm bunlar, biz bilinçli bir şekilde düşünmezken bile zihnimizde dönüp durmaya devam eder.

Anneniz, ergenlik döneminizde, karşı cinsten biriyle bir randevu ayarladığını ve söz konusu kişinin son derece

iyi görünümlü, inanılmaz zengin, iyi kalpli, sevecen ve sizi henüz tanımamasına rağmen sizin için her şeyi yapmaya hazır ve iyiliğinizden başka bir şey istemeyen biri olduğunu söylese ona inanır mıydınız? Eh, ergenlik döneminde belki evet. O da birkaç dakikalığına.

O hâlde tüm bunları ve daha fazlasını yapan görünmez bir Tanrı'nın varlığına inanma konusunda neden bu kadar istekliyiz?

Zihnimizde gerçekten olup bitenlerle karşılaştırdığımızda, böylesi kutsal bir olağanüstü varlık kavramını algılamak kolay gelebilir. Yalnızca bir Tanrı'ya inanabilelim diye, zihnimiz diğer *homo sapiens* kardeşlerimizle bir arada yaşayıp onlarla iletişim kurabilmemizi sağlayan milyonlarca yıllık doğal seleksiyon sürecinde edinilmiş en az yirmi adaptasyonu çiğneyip geçmektedir. İlerleyen sayfalarda, insan zihninin imkânsızı neden ve nasıl kabul etmekle kalmayıp, aynı zamanda birtakım inançlar yarattığını göstereceğiz.

Diğer şeylerin yanı sıra, insanların neden ve nasıl bir Tanrı'ya inandıklarını, bir Tanrı'yı sevdiklerini, bir Tanrı'dan korktuklarını, bir Tanrı'ya boyun eğdiklerini, dualarının yanıtlanacağına inanarak bir Tanrı'ya yakardıklarını ve hatta bir Tanrı uğruna öldüklerini ve öldürdüklerini göstereceğiz. Ve içimize işlemiş bu sosyal özelliklerin, siz isteseniz dahi, neden bu inançları bir kenara bırakmayı bu kadar zorlaştırdığını açıklayacağız.

Fakat öncelikle evrime dair hızlandırılmış bir eğitimle başlayalım.

2.
Kendi Suretinde[2]

Evrim 101

Bir hatayı yok etmek, yeni bir doğruyu ya da gerçeği ortaya koymakla eşdeğerdir; hatta bazen bundan daha faydalıdır.
-Charles Darwin

Bizler gökten düşen melekler değil, yerden yükselen maymunlarız ve artık buna dair kanıtlarımız var. Kibrimiz yüzünden bunu kabullenmekte zorlanıyoruz ve ilahi yaratıma inananlar bu konsepti rezillik olarak değerlendiriyorlar. İnsanoğlunun kendisinden daha 'alt seviyedeki' hayvanlardan evrimleşmiş olabileceğini düşünmek, Charles Darwin'in bu teoriyi ortaya attığı andan itibaren çoğu kişinin evrim fikrini doğrudan reddetmesine sebep olmuştur. Ancak kanıtlar, diğer tüm canlılarla birlikte bizim de dünya üzerinde hayatın başladığı tarih öncesi balçıktan geldiğimizi gösteriyor.

Etiyopya'dan Mozambik'e kadar Afrika kıtasının doğu kıyısı boyunca Büyük Rift Vadisi uzanır. Bu vadiyi insan türünün doğum kanalı ya da asıl Cennet Bahçesi olarak düşünebilirsiniz. İşte burası, türümüzün kendine özgü evrimsel yolculuğunun başladığı yerdir.

2 Kitab-ı Mukaddes'te Yaratılış 1:27'ye atıfta bulunuluyor: "Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı." (ç.n.)

Bizler, maymundan gelmiyoruz. Salt bilimsel bir bakış açısına göre, *zaten* maymunuz. DNA'mızın yüzde 98,6'lık bölümü şempanzelerinkiyle aynı. Beş ila yedi milyon yıl önce yaşamış olan ortak bir ataya, şempanzelerle birlikte sahibiz. İşte insanoğlu bu ortak atadan yola çıkarak, tıpkı bir ağacın farklı dalları gibi şempanzelerden farklı bir yol izleyerek gelişmiştir. Ve sonunda, sizinle benim ait olduğumuz tür dışındakilerin tamamı ölmüştür.

Bizler, belirli bir Afrika maymun türü olan hominidlerin hayatta kalan son örnekleriyiz. Evrimsel olarak bakıldığında, son derece yakın bir çağ olarak nitelendirilebilecek elli bin yıl öncesinde gezegenimizi bizimle paylaşan, yakın akraba olan ancak birbirlerinden farklı dört hominid türü yaşamış olabilir. Bu hominidler arasında hayatta kalan yalnızca bizler olduk.

Artık atalarımızın çoğunu tanıyoruz. Şempanzelerle paylaştığımız uzak atalarımıza muhtemelen en yakın tür olan *Ardipithecus* fosillerine de sahibiz. Bunlar, düşük saldırganlık seviyelerine sahip, yakın ilişki kurabilen türlere benziyorlar.

Afrika'nın güneyli maymunu anlamına gelen *Australopithecus*, yaklaşık kırk yıl önce Etiyopya'da bulunan Lucy adlı ünlü fosiliyle bilinir. Güney Afrika'da, 1938-1948 yılları arasında bulunan ('insanın yanında' anlamına gelen) *Paranthropus* fosilleri, beyinlerinin şu anki beyinlerimizin yaklaşık yüzde 40'ı kadar olduğunu gösteriyor; neslinin tükenmesinin muhtemel sebepleri arasında çevre ve beslenme biçimlerindeki değişikliklere ayak uyduramaması bulunmaktadır.

2008 yılında, bir paleontoloğun dokuz yaşındaki oğlu, Afrika'da kendisinden çok daha yaşlı dokuz yaşındaki bir erkek çocuk kafatası buldu. O günden beri *Australopithicus*

sediba olarak adlandırılan hominide ait bu kafatası, australopithecine türü ile aramızda yeni bağlantılar kurulmasını sağlayabilir.

Bu türler de yaklaşık iki milyon yıl, yani şimdiye dek bizim yaşadığımızdan çok daha uzun bir süre boyunca Afrika kıtasındaki en eski hominid atalarımızla birlikte yaşadılar.

Mensubu olduğumuz *Homo* grubu, fosil kayıtlarına göre yaklaşık iki milyon yıl öncesine dayanmaktadır ve aralarında *Homo habilis*, *Homo erectus* ve *Homo heidelbergensis* bulunmaktadır. *Homo erectus* bir milyon yıldan daha uzun bir süre önce, muhtemelen herhangi bir dil konuşmadan, Afrika kıtasından çıkmayı başararak Kafkas Dağları, Çin ve Endonezya'ya kadar göç etmeyi başarmıştır.

Görülen o ki, bazı *Homo heidelbergensis* mensupları Avrupa'ya göç ettikten sonra Neandertallerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır ve yakın zamanda yapılan DNA dizilim çalışmasına göre, *Homo sapiens* atalarımız ile Neandertaller arasında bir melezleşme gerçekleşmiştir. Afrika'da kalan *Homo heidelbergensis* mensuplarıysa, anatomik anlamda modern ilk *Homo sapiens* mensuplarının ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Bilinen en eski *Homo sapiens* fosilleri iki yüz bin yıl öncesine dayanmaktadır. Sembolik yeteneklere dair, büyük olasılıkla renklendirmede kullanılmış pigmentler gibi kanıtlar mevcuttur; ayrıca, sembolik iletişimin son derece karmaşık bir hâlini gerektiren uzun mesafe takasları ve gruplararası ticarete dair kanıtlar da vardır. Türümüzün en eski üyelerinin türe özel en dikkat çekici bilişsel, sosyal ve davranışsal özelliğe de sahip olması muhtemeldir; dil becerisine.

Siz ve ben, yani dil becerisi olan modern *Homo sapiensler,* evrim süreci içinde göz açıp kapayıncaya kadar geçebilecek denli kısa sayılan altmış bin yıl önce Afrika'dan ayrılmaya başladık.

Etnik, ırksal, ulusal ve dinsel farklılıklarımızı bir kenara bırakalım. Aslında hepimiz Afrika'dan yola çıkarak, diğer türlerden daha uzun süre hayatta kalmayı başarıp, sonunda dünyayı ele geçiren ufak bir grup avcı-toplayıcının çocuklarıyız.

Daha da çarpıcı olan şey, yetmiş ila yüz bin yıl kadar önce meydana gelen ciddi bir iklim değişikliğinin soyumuzun nüfusunu çoğalabilen altı yüz bireye kadar düşürmüş olmasıdır. Modern genetik bilimi artık bize bu bilgileri sağlamaktadır. Yani bu gezegende yaşayan yedi milyar insanın her biri, Afrika'da yaşayıp o sert iklim değişikliği esnasında hayatta kalmayı başarabilen o küçük avcı-toplayıcı grubun soyundan gelmektedir.

Neden biz? Nasıl ve neden yalnızca *biz* hayatta kalabildik? *Australopithecus, Homo erectus* ve modern insan kafatasları karşılaştırıldığında, göz üstü bölgede yavaş yavaş meydana gelen bir dönüşüme rastlanmaktadır. Alın, dik açısını kaybederek daha yuvarlak bir hâl almaktadır. *Australopithecus*'ta dört yüz ila beş yüz santimetreküp olan beyin hacmi, *Homo erectus*'ta ikiye ve modern *Homo sapiens*'e geldiğimizdeyse neredeyse üçe katlanmaktadır. Bu değişim, özellikle frontal lob bölgesinde belirgindir. Evrimsel adaptasyonlar sonucunda sosyal dünyalarımızı kurmamıza olanak sağlayan karmaşık sistemler de, beynimizin bu bölgesinde bulunmaktadır.

Peki ama beyinlerimizin böylesine büyüyecek şekilde evrim geçirmesinin nedeni neydi? Bizdik. Ya da daha açık bir ifadeyle türümüze mensup diğerleriydi; çünkü hayatta

kalabilmek için birlikte çalışmamız gerekti. Fiziksel olarak hayatta kalmak için sosyal olarak da hayatta kalabilmemiz lazımdı; böylece 'gruplaşma' kavramını geliştirdik.

Bir oda dolusu insanı oyun amacıyla gelişigüzel bir şekilde iki gruba ayırdığınızda, mutlaka atandıkları grupla özdeşleşmeye başlayacaklardır. Kendi gruplarındaki kişileri 'içerdekiler' olarak, diğer gruptakileriyse 'dışarıdakiler' olarak göreceklerdir. Muhtemelen iki grup arasında büyük bir çekişme yaşanacaktır; oyunun başlangıcında kimse birbirini tanımıyor olsa bile. Yabancılar takım arkadaşı hâline gelecektir. Daha önce bu durumun ne kadar tuhaf olduğunu hiç düşünmüş müydünüz? Muhtemelen hayır; çünkü bu son derece doğal bir durumdur. Büyük bir ihtimalle siz de aynısını yapardınız. İçimize işlemiş olan bu 'gruplaşma' kavramı, atalarımızın evrim geçirdikleri dünyada hayatta kalmalarına yardımcı olmuştur.

İşte bu küçük ve birbirine sıkı sıkıya bağlı soylar, bizi bugün olduğumuz hâle getirmiştir. Bu çok uzak bir geçmiş sayılmaz. Beş yüz yıl öncesine kadar, dünya nüfusunun üçte ikisi bizi şekillendiren ve uyum sağladığımız avcı-toplayıcı kabileler hâlinde yaşamaktaydı. Aslında pek çok bakımdan, psikolojimiz anlamında hâlâ kabile toplumu düzeyinde sayılırız. Ama tabii tür olarak hâlâ çok genciz.

Tüm bunların dinle ne ilgisi olduğunu sorabilirsiniz. Tamamı ilgili.

Din, gündelik sosyal düşünce sürecimizden ve diğer insanlarla ilişkilerimizi düzenleyen, tehlikeli etkenleri ve niyetleri tespit etmemizi sağlayarak bir güvenlik duygusu yaratan uyumsal psikolojik mekanizmalarımızdan istifade eder. Bu mekanizmalar çok da eski olmayan bir tarihte, anayurdumuz Afrika'da ortaya çıktı. Hayatta kalmamızın sebebi onlardı.

Her ne kadar kendi içinde bir adaptasyon olmasa da, dinî inanç da insanın hayatını sürdürebilmesi için büyük önem taşıyan ve başka insanlarla farklı sosyal dünyaları hayal etmemizi sağlayan psikolojik mekanizmaların bir yan ürünüdür. Din yalnızca bu adaptasyonlar üzerinde küçük değişiklikler yaptığından, onlarla benzer bir güce sahip olabilir.

Uyumsal yan ürünlerin nasıl işlediğine bir başka açıdan bakalım: Fast food sever misiniz; mesela şöyle peynirli kocaman bir hamburger, yanında taze kızarmış tuzlu patates ve buz gibi bir içecek? Çoğu insan fast food'un belli türlerinden hoşlanır, hatta zaman zaman âdeta aşerer. Eğer fast food aklınızı çelmiyorsa, o hâlde belki canınız zaman zaman şöyle iyi pişmiş bir pirzola çekiyordur. Ya da dondurma. Diyet ya da sağlık nedeniyle bu yiyeceklerden uzak duruyor olabilirsiniz; fakat muhtemelen ara sıra yanlış olduğunu bile bile bu yiyeceklerden alıyorsunuzdur.

Bu neden önemli? Eğer fast food, bir dilim iştah açıcı pirzola ya da cezbedici bir çikolatalı dondurma aşermenin psikolojisini anlıyorsanız, dinin psikolojisini de tam olarak anlayabilirsiniz demektir.

Zorlu ve tehlikeli ortamlarda evrim geçirdik. Az bulunan ve fiziksel sağlığımız için büyük önem taşıyan birtakım yiyeceklere aşerdik. Kimse Brüksel lahanası için böyle düşünmez. Bazı sebzeler antik dünyada kolaylıkla bulunabiliyordu. Ama hepimiz yağlı ve tatlı yiyeceklere aşeririz.

İlk yağlı yiyecekler av etleriydi; bunlar çok değerli protein ve kalori kaynaklarıydı. İlk tatlılarımız olgun meyvelerdi ve bunlar da kalori, besin değeri ve C vitamini açısından zengindi. Yiyecek bol değildi. Her an kıtlıkla karşı karşıya kalınabilirdi.

Aşermek bir adaptasyondur. Hayatımızı devam ettirmemiz için kritik önem taşıyan fakat az elde edilebilen yiyecekleri bulma sorununa bir çözüm sağlar. Atalarımız bir şeye aşerdiklerinde, onu arayıp buluyorlardı; bu sayede böyle bir adaptasyon geçirmeyen ve ihtiyacı olan besinlere aşermeyenlere göre daha uzun süre hayatta kalıp, daha sağlıklı bir şekilde üreyebildiler.

Ve bu besinleri bulduklarında, o an ihtiyaç duyduklarından daha fazlasını yediler. Evrim geçirdiğimiz dünyada, aynı besini yarın bulmayı bekleyemezdiniz. İhtiyaç duyulandan fazlasını yeme iştahı ve adaptasyonu, besinlerin bulunup bulunamayacağının tahmin edilememesi sorununun aşılmasına yardımcı oldu.

Fakat günümüzde, gelişmiş dünyanın pek çok bölgesinde bol miktarda yiyecek mevcuttur ve insan kültürü bu aşermelere karşılık vermenin yeni yollarını bulmuş durumdadır. Atalarımızın peşinden koştuğu yağsız av etlerinin yerini, artık, damarlarımızı tıkayan ve bel çevremizi genişleten sağlıksız yağlardan bol miktarda içeren fast food yiyecekler almıştır. Taze meyveler yerine, gazlı içeceklere ve şekerlemelere sahibiz.

Yağ, tuz ve şeker yemenin sebep olabileceği zararları bildiğimiz hâlde bunlara aşermeye devam ediyoruz ve kendimizi kontrol etmediğimiz müddetçe de yağsız et ve taze meyve yerine bu sağlıksız besinleri tüketmeye devam edeceğiz. Neden?

Çünkü aşırı miktarda uyarıcı içeriyorlar. Beyinlerimiz, nispeten yakın zamanda artan yüksek kalori talebini iyi bir şey olarak algılıyor; sanki hâlâ atalarımıza benzer şekilde davranmamız gerekiyormuş gibi. Beyinlerimiz bizi ödüllendiriyor. En sevdiğimiz besini tükettiğimizde, beynimizdeki keyif merkezleri kendinden geçiyor. Yaşadığı-

mız şey basit bir tatminin ötesinde, beyindeki kimyasallar tarafından tetiklenen yoğun bir haz. Nörotransmiter dopaminle kontrol edilen beyinlerimizdeki bu merkezlere 'tekrar yap' merkezleri adı veriliyor. Bunlar yalnızca bize büyük bir haz vermekle kalmıyorlar, aynı zamanda bu denli keyif veren davranışı yinelememiz için de motive ediyorlar.

Haz duygusu da bir adaptasyondur. Başlangıçta bizi önemli besinleri tüketmeye zorlayarak, bu besinleri bulduğumuzda bizi ödüllendirerek ve hayatta kalmamızı sağlayan aşerme duygusunu yaratarak bu tür besinlerin aranıp bulunması ve depolanması sorununun çözülmesine yardımcı olmuştur.

Dolayısıyla yeni yeni ortaya çıkan bu kültürel yaratılara karşı beslediğimiz mantıksız aşerme duygusu, hayatta kalmamızı –yani yağ ve şeker gibi besinlere karşı aşermelerini sağlayarak atalarımızın hayatta kalmalarını– sağlayan adaptasyonlara dayanır. Oysa atalarımızın bulduğu ya da avladığı her şeyden daha fazla yağ ve şeker içeren bu modern besinler, aşerme duygularımızı av eti veya taze meyvelerden çok daha yoğun bir duygusal ödülle bastırabilmektedir.

İşte bu nedenle, fast food psikolojisini anladığınızda dinin psikolojisini de anlamış olacağınızı söylemek bir şaka değildir. Atalarımızın hayatlarına devam ederek, üreyebilecek kadar sağlıklı olmalarını sağlayan temel yağ ve şekerlere karşı aşerme ve ardından bunları depolama adaptasyonunu farkında olmadan fast food ile gasp etmiş olduk.

Fast food aşermek için evrim geçirmedik; fakat beyinlerimiz bunu hâlâ uyumsal görmektedir. Fast food'a aşermek bir yan üründür. Ve artık tehlikeli bir hâl al-

mıştır; çünkü kontrol edilmediği takdirde atalarımızın muhtemelen hiç karşılaşmadığı sağlık sorunlarına yol açabilirler.

Bu da bizi dine ya da daha kesin bir ifadeyle inancın ortaya çıkmasına sebep olan adaptasyonlara getiriyor.

Aşerdiğimiz şeyler bize hep iyi mi gelir?

3.
Rızkımız[3]

Bir Bakıcıya Aşermek

Kanımca, tüm o saygın özelliklerine rağmen insanın
...bedeninde hâlâ o gelişmemiş köklerinin silinmez
damgasını taşıdığını kabul etmeliyiz.
-Charles Darwin

Zihnimizin arka planında harekete geçirilmeyi bekleyen, hayatta kalma odaklı sayısız zihinsel beceri mevcuttur. Bunlar dünyada, özellikle de sosyal dünyada rahat bir şekilde ilerleyebilmemize yardımcı olurlar. Bunları çoğu zaman farketmeyiz bile. Farkettiğimizde de görmezden geliriz, oysa çok büyüleyicidirler ve hem evrim geçirme sürecimiz esnasında hem de şu anda hâlâ hayatta kalabilmemizi sağlayan vazgeçilmez özelliklerdir. Dinî inancın yapıtaşları da işte bu adaptasyonlardır.

Bağlanma Sistemi

Şarkıda söylendiği gibi, hepimizin sırtımızı yaslayacağımız birine ihtiyacı vardır.

---

3 İncil'de, Matta 6:11 ve Luka 11:3'te geçen gündelik ekmek, rızk kısımlarına atıfta bulunuluyor: "Bugün bize gündelik ekmeğimizi ver." (Matta 6:11) "Her gün bize gündelik ekmeğimizi ver." (Luka 11:3) (e.n.)

Bağlanma sistemi, en güçlü adaptasyonlarımızdan biridir. Bu olmasaydı, türümüz bırakın evrim geçirmeyi hayatta dahi kalamazdı. Kendimizi kötü hissettiğimizde, çoğumuz yanımızda bir bakıcı isteriz. Bu ihtiyaç ana rahminden çıktığımız an –ve hatta salt nörokimyasal bir açıdan bakıldığında muhtemelen daha da önce– başlar.

İlk kez 1940'lı yıllarda, İngiliz psikiyatr John Bowlby'nin ortaya attığı ve sonrasında anne ve çocuk üzerinde gerçekleştirilen bir dizi kontrollü deneyle Kanadalı-Amerikalı psikolog Mary Ainsworth'nin genişlettiği bağlanma sistemi, çocuk ve ebeveyn bağının temelinde yer alır. Bize on milyonlarca yıl, hatta daha bile öncesinde yaşamış memeli atalarımızdan kalan bir mirastır.

Günümüzde nörobilimciler bağlanmanın son derece temel bir ihtiyaç olduğuna, beyinde tamamen buna ayrılmış bir nöron ağı bulunduğuna ve kalıcı bağlar oluşturma sürecinin kısmen de olsa –kitabın ilerleyen sayfalarında daha detaylı bir şekilde değineceğimiz– oksitosin ismi verilen bir nöropeptid sayesinde gerçekleştiğine inanmaktadırlar.

Genç ve çaresiz olduğumuz dönemde bağlanma, temel korunma ve hayatta kalma kaynağımızı bulup, ona sıkı sıkı sarılma sorunumuzu çözmektedir. Yaşımız ilerlediğinde, bağlantı sistemi romantik aşk bağlamında kullanılır. Uzun süren herhangi bir ilişkide romantizmin ışıltısı sönse de, bağlanma sistemi devam eder. Yetişkinler arasındaki bağları güçlendirmek için ebeveyn ve çocuk arasındaki bağlanma mekanizmaları kullanılır.

Bağlanma, aynı zamanda diğer yetişkinlerle olan ilişkileri de etkiler. Yakın arkadaşlıklar da bundan faydalanır; zor zamanlardan geçerken arkadaşlarınızın bazılarından

destek istemenizin sebebi budur. Evrim geçirip daha küçük gruplar oluşturmaya başladıkça, hem birey hem de tür olarak hayatta kalmamızı sağlayan şey eşlere ve diğer yetişkinlere bağlanmamızdı.

Atalarımızdaki bağlanma sistemine dair çarpıcı bir örnek, paleoantropolog Alan Walker ile Pat Shipman'ın fosilleşmiş kalıntıları Afrika'da ortaya çıkarılan bir *Homo erectus* kadınına dair yaptıkları betimlemedir. Fosiller, gayet açık bir şekilde bu kadının A vitamini zehirlenmesinden öldüğünü göstermekteydi; muhtemelen bir hayvan ciğeri yemişti. Zehirlendikten sonra eklem içi kanama sonucunda korkunç acılar çekerek haftalar, hatta aylar boyunca yaşamış olabilir.

Bir milyon yıldan daha uzun bir zaman önce, bu kadının savanlarda yanında ona bakan kimse olmadan tek başına hayatta kalması mümkün olamazdı. Birileri ona yiyecek ve su getirmiş, onu Afrika gecelerinde kol gezen yırtıcılardan korumuş olmalıydı.

Günümüzde bağlanma sistemini hayatımızın her evresinde ve dostlarımız, sevgililerimiz, eşlerimiz ve çocuklarımızla olan ilişkilerimizde görüyoruz. Hatta bağlanma sistemi, her zaman bilinçli olarak değilse bile, yaygın bir şekilde kabul görmektedir. İnsanlar yalnızca ailelerine değil; evcil hayvanlarına, sevgililerine ya da yakın arkadaşlarına bağlanırlar. Hatta nasıl ki küçük çocuklar en sevdikleri pelüş hayvanlarına bağlılık duyarlarsa, Charlie Brown'ın arkadaşı Linus da battaniyesine bağlanmıştır. Tüm bunlar kendimizi güvende hissetmemizi sağlar.

Ve tabii ki, dindar insanlar da kendi Tanrılarına bağlıdırlar. Bağlanma sisteminin yalnızca insani ilişkilerde değil, aynı zamanda insanların dinî bir yapının yanı sıra hiç değişmeyen, sevgi dolu ve sonsuz bir varlığa bağlan-

ma ihtiyaçlarında da iş başında olduğunu görmek zor değildir.

Kucağa alınıp sevilmek için uzanan iki yaşındaki bir bebek düşünün. Ellerini başının üzerine kaldırıp size yakarır. Şimdi de tam olarak anlaşılmayan birtakım sözler sarf eden bir Pentakostalı düşünelim. O da ellerini başının üzerine kaldırıp benzer bir 'bana-sarıl-ve-beni-bırakma' tavrıyla Tanrı'ya yakarır. Ölüm, yanlış anlamalar ve mesafeler yüzünden insanlarla aramızdaki bağları yitirebiliriz; fakat Tanrı bizim için her zaman oradadır.

Bunu genelde uygulamalı psikiyatride görürüz. Babası tarafından fiziksel, duygusal ve sözel tacize uğramış olan genç bir kadın hasta, bağlı olduğu Hıristiyanlıkta bunun tam tersini arıyordu; onu sevip sevgisini kabul edecek düşünceli bir baba. Hayati önem taşıyan kararlar verirken, Tanrı'dan kendisine yol göstermesini istiyordu; onunla tıpkı genç bir yetişkinin kendisine destek olan bilgili ebeveyniyle konuşuyormuş gibi konuşuyor, ondan tıpkı babasının vereceği tepkiden çekinen genç bir kadın gibi korkuyordu.

Gerçek şu ki, bize bakıp bizi kollayacak birine karşı duyduğumuz özlemi asla yitirmiyoruz.

Sizi ve sevdiklerinizi kıtlıktan, hastalıktan, felaketlerden, ölümden ve hayatın diğer olumsuzluklarından kim koruyacak? Anne babalarınız mı? Küçüklüğünüzde, henüz Tanrı nedir bilmezken, her şeyi yapabilen ebeveyniniz gözünüze Tanrı gibi görünürdü. Şimdiyse, eğer hâlâ hayattalarsa, onların aslında sıradan birer insan olduklarını biliyorsunuz; yaralarınızı sarma ve sizi hayatın içine bodoslama fırlatan kaderden koruma güçlerine sahip olmadıklarının farkındasınız. Hatta artık onlar size muhtaç durumda olabilirler.

Her şeyi bilen ve her şeyi gören göksel bir ebeveyn, kendisine sık ve yoğun bir şekilde yakarıldığında yalnızca bizi ve sevdiklerimizi korumakla kalmaz; bizimle benzer şekilde düşünen insanlardan oluşan bir topluluk bulabilmemize yardımcı olur. Ölüm korkusundan korur; kurtuluşumuzu garanti ederek, insan olarak çektiğimiz onca acıyı misliyle tazmin edecek bir ölüm sonrası hayat sunar. Ebeveynimiz bize sonsuza dek bakamaz; fakat Yahweh[4] bakabilir. Siperlerde ateist olmaz.[5]

Din, bize olağanüstü bir 'ebeveyn' ile daha önce gündelik hayatta hiç karşılaşmadığımız ve asla da karşılaşamayacağımız, bağlanılabilecek muazzam varlıklar sunar. Kendimizi kötü hissettiğimizde dualarımızı dinleyen, isteklerimizi gerçekleştiren, sevdiklerimizi koruyan ve sorunlarımız ne denli kötü olursa olsun bize mükâfat vadeden bir Tanrı'ya yöneliriz.

Tıpkı günümüzde zarar verici hâle gelen fast food aşermeleri gibi, dinî fikirler de adaptasyonlar sonucunda ortaya çıkmıştır; ancak günümüzde dinler olağanüstü uyaranlar ve çaresizlik içinde daha fazlasını aramamıza sebep olan müthiş karşılıklar sunmaktadır. Tıpkı fast food'a aşermek gibi, dinî fikirler de atalarımızın hayatta kalmalarını sağlayan adaptasyonlardan ortaya çıkmıştır; fakat bu durum, bizim için iyi oldukları anlamına gelmez.

Hangisini tercih edersiniz, tofu mu yoksa biftek mi? Brokoli mi yoksa çikolatalı dondurma mı? Hangisi size daha fazla haz verir?

---

4 İncil'de geçen, Tanrı'nın gerçek ismi. (ç.n.)

5 Özellikle savaş durumu gibi yoğun stres ve korkunun hâkim olduğu dönemlerde, tüm insanların kendilerinden büyük bir güce inanmaya ihtiyaç duyacaklarını iddia eden, 1940'larda ortaya atılmış aforizma. (ç.n.)

Bağlanma ve Reddetme

Bağlanmaya karşı duyulan bu ihtiyaç, hem dini kabul etmenin kolaylığına hem de onu reddetmenin güçlüğüne katkı sağlar. Basitçe ifade etmek gerekirse, şefkatli ve sonsuz bir güce inanmak isteriz.

Bunu Charles Darwin'in hayatında da görebiliriz. 1831 ile 1836 yılları arasında o meşhur *Beagle* yolculuğuna çıktığında, yaratılış teorisine inanıyordu. Döndüğünde, Galapagos'tan getirdiği kuş örneklerini ornitolog John Gould'a verdi. Darwin bu türlerin sabit, tüm zamanlar boyunca aynı kalmış –ya da daha kesin bir ifadeyle, onların bir Tanrı'nın değişmez yaratıları– olmamaları ihtimalini çoktan düşünmüştü. Gould, Galapagos kuşlarının doğada daha önce bilinmeyen bir ispinoz türü olduğunu ve şimdiye kadar tanımlanmadığını söylediğinde, türlerin zaman içinde yaşadıkları çevreye uyum sağlayacak şekilde değiştikleri fikri zihninde daha açık bir şekilde belirdi.

1837 yılının yaz aylarında, Darwin o meşhur defterlerinden birini açıp bir hayat ağacı çizerek türlerin evrim geçirdiklerine dair görüşünü örnekledi. Ve şöyle yazdı: "İnsanoğlu bütün kibriyle kendisini üstün bir varlığın müdahalesine layık, muazzam bir çalışma olarak görmektedir. Oysa onun hayvanlardan geldiğini düşünmenin çok daha alçakgönüllü ve doğru bir düşünce olduğuna inanıyorum."

Darwin, türlerde zaman içinde meydana gelen bu değişimin mekanizmasını henüz anlamamıştı. 1838 yılının Eylül ayında, T. R. Malthus tarafından yazılan ve hayvanların hayatta kalabilecek olandan daha fazla sayıda üredikleri görüşünü ortaya atan *Essay on the Principles of Population (Nüfusun Kaynağı Üzerine)*'ı okudu. Hayatta

kalmak için bir mücadele verildiğine ve ancak hayatta kalarak üreyebilme becerisine sahip olanların nesillerini devam ettirebildikleri fikrine inandı. Sorunu çözmüştü.

Ancak Darwin dahi dini inkâr etmekte güçlük çekti. O dönemde, dindar kuzeni Emma Wedgewood ile nişanlıydı. 1838 yılının sonbaharında ona bu fikirlerinden bahsetmiş olsa gerek. "Mantığım dürüst ve vicdanlı şüphelerin günah olamayacağını söylese de, bunun aramızda acı verici bir uçurum yaratacağını hissediyorum." 1839 yılının Ocak ayında evlendiler.

O zamana kadar doğal seleksiyon fikrini çoktan geliştirmiş olmasına rağmen, yirmi yıl boyunca yayımlamadı; bunun nedeni, kısmen böyle bir makalenin eşi üzerinde yaratacağı rahatsızlıktı. Ancak 1850'li yıllarda, aralarındaki fark özellikle pazar sabahları belirgin bir şekilde görülebiliyordu. Emma ve çocuklarla birlikte kiliseye kadar yürürdü. Eşi ve çocukları kiliseye girerken, Darwin yürümeye devam ederdi. Darwin'in dinî inancı, çok sevdiği kızı Annie'nin tüberkülozdan hayatını kaybetmesiyle öldü.

Darwin, 1881 yılında, ölümünden bir yıl önce, otobiyografisini tamamlarken Emma'nın Şubat 1839 tarihli mektubunu yeniden okudu; mektupta şöyle yazıyordu: "Kanıtlanıncaya dek hiçbir şeye inanmama konusundaki bilimsel alışkanlıklarının, kanıtlanması mümkün olmayan başka konularda zihnini bulandırmamasını umarım."

Dindar bir Hıristiyan olan Emma da muhtemelen onun fikirleri ve inançsızlığı karşısında rahatsızlık duyuyordu. O mektubun altına şöyle yazmıştı Darwin: "Öldüğümde, bu mektubu defalarca kez öpüp ağladığımı bilin, C. D."

Bağlanma sistemi yalnızca dinî inancın önemli bir parçası olmakla kalmaz, aynı zamanda muhtemelen dinden vazgeçilmesini çok güç kılan adaptasyonlardan da biridir.

Carl Giberson, *Saving Darwin: How to Be a Christian and Believe in Evolution (Darwin'i Kurtarmak: Bir Hıristiyan Olup Evrim'e İnanmanın Yolları)* kitabında şöyle yazmıştır: "Tanrı'ya inanmak için çok güçlü bir nedenim var. Son derece dindar Hıristiyan bir aileden geliyorum ve dinimi inkâr edecek olursam yıkılacaklardır. Eşim ve çocuklarım da Tanrı'ya inanıyorlar. Tanrı'ya inanmaktan vazgeçmek, benim için son derece yıkıcı olur ve hayatımı tamamen altüst eder."

Ancak sevdiklerimizin, ortak bir inançtan vazgeçmemizin ya da inançları paylaşma konusunda isteksiz davranmamızın kendilerini mutsuz edeceğini açık bir şekilde ifade etmelerine gerek yoktur. Biz bunu içgüdüsel olarak biliriz; çünkü insana özgü –ve artık beynimizin temel tasarımının bir parçası olan– diğer adaptasyonlar sayesinde, hiçbir şey söylemeseler dahi kararlarımıza verecekleri tepkilerin ne olacağını önceden kestirebiliriz. Bu, zihnimizde onların düşüncelerini bedenlerinden ayırabilme becerimizle başlar; dönüp dolaşıp yalnızca göremediğimiz şeylere inanma becerimize değil, aynı zamanda görünmeyenle etkileşime girme becerimize dayanır. Bizler yanımızda olmasalar bile başkalarının ne düşünüyor olabileceklerini kestirebilme becerisiyle doğarız. Bağlı olduğumuz herkes zaman zaman bir şekilde hayalî arkadaşlarımız olurlar.

4.
Görülen ve Görülmeyen Her Şey[6]

Kavrayan Ruhlar

Ahlaki kültürde erişilebilecek en üst seviye,
düşüncelerimizi kontrol etmemiz gerektiğinin
farkına vardığımız andır.
-Charles Darwin

Zihin Beden Ayrımı

Hayatta kalabilmek için başka insanlarla çalışmak zorunda olduğumuzdan, beyinlerimiz evrim geçirerek başkaları hakkında tahminlerde bulunma, sosyal ortamlarda varlığımızı sürdürebilmemize yardımcı olacak varsayımlar ortaya atma becerileri geliştirmiştir. Her ne kadar zihinlerini kelimenin gerçek manasıyla göremesek de, diğer insanların da bizler gibi olduklarını, tıpkı bizimkine benzer zihinlere sahip yönelimsel özneler olduklarını kabul ederek doğarız.

Bu yaklaşımın bir türüne *zihin beden ayrımı* ya da *dualizm* adı verilir; zihin ile bedenin herhangi bir etkileşimde

6 Hıristiyanlıkta İznik İman İkrarı olarak bilinen, bugün farklı versiyonları da kullanılmakta olan amentüye atıfta bulunuluyor: Bir versiyonu, "Yerin ve göğün, görülen ve görülmeyen her şeyin yaratıcısı, her şeye kadir tek Baba Tanrı'ya inanıyoruz..." şekliyle dilimize çevrilmiştir. (e.n.)

bulunmadan birbirinden ayrık vaziyette işlev gördüklerine dair bir inanıştır. Zihni bedenden ayrı görmediğimiz müddetçe, ruh kavramına akıl erdiremeyiz. Ve bunu yapamız; çünkü beynimiz buna göre tasarlanmıştır.

Gözlerimizin arasındaki boşluğun hemen arkasında kalan beyinlerimizin orta frontal bölümü içebakışımıza, fiziksel olmayan niteliklerimize, duygusal durum ve özelliklerimize, istek ve arzularımıza yol açan devreleri içerir. Bu, aynı zamanda beynin soyut kavramlar hakkında düşünmemizi sağlayan bölümüdür: Başka insanların zihinleri, onların istekleri, inançları, arzuları ve hisleri; *onların* fiziksel olmayan özellikleri.

Bu beceri öğrenilmez; doğuştan gelir. Beyin, zihin ve bedeni iki ayrı sinirsel devreyle temsil eder. Bu sayede zihinlerimizi bedenlerimizden ayırabilir, birbirlerinden tamamen farklı birer kategori olduklarını hissedip buna inanabiliriz.

Beynimizin lateral bölümü kendi yüzlerimiz, bedenlerimiz ve bunlarla bağlantılı olarak başkalarının hareketleri gibi somut, gözle görülür şeyleri farketmemizi sağlar. Aynı zamanda, hareket etmemesi gereken bir şeyin hareket etmesi gibi durumlara dair sıradışı şeylerin ayırdına varmamıza da neden olur.

Dinî görüşler etkili ve dayanıklıdır; çünkü bu yapıya, yani zihin beden ayrımına tam olarak uyarlar.

Din için önemli pek çok kavram gibi, canlılar ile cansız nesnelerin ayırt edilişi de bebeklerde ve çocuklarda gözlenebilir. Kendi başına hareket eden bir kutu gören beş aylık bir bebek şaşıracaktır. Ama hareket eden bir *insan*, aynı çocuğun gündelik hayatının sıradan bir parçasıdır ve onu kesinlikle şaşırtmaz. Çocuğun beyninde hareketli yönelimsel varlıklar doğal karşılanır; ancak cansız fiziksel

nesneler (kutu), yönelimsel varlıklar (insan) gibi hareket etmemelidir.

Çocuklar üzerinde yürütülen çarpıcı bir deneyde, İrlanda'daki Queens Üniversitesi'nde görevli psikolog Jesse Bering bir kukla gösterisi hazırladı. Bu gösteride bir timsah kuklası, fare kuklasını yutuyordu. Bering, sonrasında çocuklara fare hakkında birtakım sorular sordu. Fare hâlâ yemek yiyor mu? Fare annesini özlüyor mu? Çocuklar farenin artık yemek yiyemeyeceğini biliyor fakat annesini özlediğini düşünüyorlardı. Böylelikle bu küçük çocuklar, ölü bir fareye artık var olmadığını kavrayamadıkları bir zihin durumunu atfetmiş oluyorlardı.

Bu kavram, kürtaj haklarıyla ilgili tartışmalarda da sıklıkla şöyle bir soru şekline bürünerek ortaya çıkar: "Eğer kürtajla aldırılan *siz* olsaydınız ne hissederdiniz?"

Bering'in basit fakat akıllıca deneyi, çocukların bile zihin beden ikiliğini ortaya koyabildiklerini göstermektedir; bu da doğaüstü olana duyulan inancın bebeklikten çocukluğa geçip, sonrasında idrak yeteneği geliştikçe kültürümüzden öğrenilen bir şey olmadığı anlamına geliyor. Bu, içten gelen ve hiçbir sosyal telkin gerektirmeyen bir şey.

Çocuklar aynı zamanda dinî inancın temellerinin bir başka yönünü de ortaya koymaktadırlar. Dört yaşındaki çocukların neredeyse yarısının hayalî arkadaşları vardır. Hayalî arkadaşı olanların büyüdüklerinde sosyal anlamda daha becerikli oldukları görülmüştür. Pek çok açıdan, Tanrı da bizim hayalî arkadaşımızdır.

İçinde yaşadığımız kültür bize hangi doğaüstü görüşleri dayatırsa dayatsın, bu görüşler, insanın zihinsel yaşam ve becerilerinin canlı ya da cansız bir bedenden bağımsız olduğunu kabul etmeye eğilimli bir zihinle karşılaşmaktadır. Dine dair doğaüstü inanışlar yalnızca diğer insanlar,

onların zihinleri ve niyetlerine dair düşünme şeklimizi talan etmektedir. Zihin ve onu dolduran her şey bedenden ayrı durmaktadır.

Bağlanma sistemini ve zihin beden ikiliğini anlamak, zihnin inanmaya yönelik kandırılma yöntemlerini kavramak için yalnızca bir başlangıçtır.

5.
Çünkü İncil'de Öyle Yazıyor[7]

Görünmeyene İnanmak

Her ne kadar Yeni Ahit'in ahlakiliği son derece güzel olsa da, bu mükemmelliğinin kısmen bizim metafor ve alegorilere atfettiğimiz yorumlara bağlı olduğu inkâr edilemez.
-Charles Darwin

Ayrıştırılmış Bilişsellik

Bir başka insanın zihninden neler geçtiğini düşünebilmeniz için o kişinin hemen önünüzde oturuyor olması gerektiğini hayal edin. Bildiğimiz hâliyle insan ilişkileri imkânsız olurdu ve aynı şey atalarımız için de geçerliydi. Yanımızda olmasalar bile başkalarının olası duygu ve düşüncelerini hesaba katma ihtiyacı duyarız.

Bu nedenle, insanlar ruhani varlıkların mevcudiyetini kabul edip, belli davranışlar göstereceklerini varsayacak şekilde adaptasyon geçirmişlerdir. Çoğumuz bunu her gün yaparız.

---

7 Hıristiyanlıkta özellikle çocuklara öğretilen, sözleri Anna Bartlett Warner'a ait 'İsa Beni Seviyor' ilahisine atıfta bulunuluyor: "Evet, İsa beni seviyor; çünkü İncil'de öyle yazıyor." (e.n.)

Aradığınız mükemmel yanıtı, ettiğiniz bir sohbetten çok daha sonra, gecikmeli bir şekilde bulduğunuz oldu mu hiç? Zihninizde bu konuşmanın devamını getirdiniz mi? Geceleri yatağınıza uzanıp sosyal hayatınızda ya da iş yaşantınızda attığınız yanlış bir adımı nasıl düzeltebileceğinizi düşündünüz mü? Yapacağınız evlilik teklifini ya da zam talebinizi zihninizde prova ettiniz mi?

Biz insanlar, o an yanımızda olmayan –patron, eş, arkadaş gibi– kişilerle zaman ya da mekândan bağımsız bir şekilde,zihnimizde yarattığımız bir geçmiş ya da gelecekte karmaşık bir etkileşime girme becerisine sahibizdir. Diyelim ki, bir tartışma yaşadınız. Haksızdınız. Özür dilemek istiyorsunuz; fakat bunu nasıl yapacağınızı planlamanız gerekiyor. Zihninizde provasını yapıyor, diğer kişinin nasıl tepki verebileceğini canlandırıyorsunuz. Ve tüm bunlar bir yandan gündelik hayatınıza devam ederken olup bitiyor.

Buna *ayrıştırılmış bilişsellik* adı verilir ve dinî inancın anahtarıdır.

Bilişimizi zaman, mekân ve koşullardan ayrıştırabiliriz. Bu beceri çocukluğumuzda ortaya çıkar ve oyun oynama esnasında belirgin bir şekilde gözlemlenir. Bir çocuk şişe kapağının uçan daire olduğunu söyleyebilir. Çocuk onun gerçekte ne olduğunu bilse de bu gerçekliği görmezden gelip, hayal ettiği ve bağlantı kurduğu özelliklerle şişe kapağını bir uçan daire olarak düşünebilir. Çocuk burada bilişini ayrıştırmaktadır.

Tiyatro ve sinemayla yakından ilgilenenler 'kuşkunun askıya alınması' terimini sıklıkla kullanırlar. Sahnede ya da ekranda olup bitenlerin gerçek olmadığını bilirler. Yine de izlerken sahnedeki ya da ekrandaki insanların gerçekte var olduğuna, bir başka yerde ve bir başka zaman dilimin-

de yaşadıklarına, arabanın gerçekten parçalanarak havaya uçtuğuna ya da ölmüş bir karakterin dirildiğine inanmayı seçerler.

Yetişkinler olarak bu mekanizma, hafıza ve planlama açısından son derece önemlidir. Yaşamımızdaki ilişkileri nasıl yürüteceğimizi düşünürken zaman, mekân ve olaylar arasında gidip gelebiliriz. Patronumuzla yaptığımız toplantıyı hatırlarız. Gelecekte yapacağımız bir sohbeti planlarız. Tüm bu etkileşimlerde, o esnada orada olmayan kişiler vardır.

Orada olmayan kişilerle zihnimizde etkileşime geçmek doğaldır. Çoğu insan, yakın zaman önce kaybettikleri yakınlarıyla zihinlerinde sohbet ederler. Bunun doğal bir uzantısı da –ya da dilerseniz inanç sıçraması diyebiliriz– atalarımızın yaptığı gibi Tanrılara inanma ve tapma hâline gelebilir. Zihinlerimizin, görünmeyen başkalarıyla karmaşık ilişkiler kurma becerisi basit bir şekilde genişlemiştir.

Zihin Mekanizmaları Teorisi

Beynimizde, *zihin mekanizmaları teorisi* adı verilen ve ayrıştırılmış bilişsellikle yakından ilişkili inanılmaz bir zihinsel kapasite vardır. Muazzam bir beceriye verilen bu ad, hak ettiğinden azdır. Bir başkasının nasıl tepki vereceğini hayal etmeden önce, o kişinin neyi nasıl düşündüğünü bir şekilde anlamamız gerekir. Ve bunu çoğunlukla yapabiliriz. Diğer insanların ne düşündüklerini, neye inandıklarını, neyi arzuladıklarını ya da ne yapmayı amaçladıklarını şaşırtıcı bir ayrıntı ve netlik düzeyinde 'okuyup' buna istinaden varsayımlarda bulunmak gibi doğuştan gelen bir becerimiz vardır.

İyi tanıdığınız insanları düşünün. Tam bu esnada neler düşünüyor olabileceklerini, muhtemelen, neredeyse olduğu şekliyle kestirebilirsiniz. Sizin hakkınızdaki düşüncelerine dair akıllı bir tahmin yürütebilirsiniz. Bu beceri, atalarımıza kimin dost ya da düşman olduğunu belirleme, sosyal olarak etkileşime geçme ve hayatta kalmak için plan yapma konularında büyük olasılıkla yardımcı olmuştur.

Bu ortak dikkat becerisi, insanoğlunu benzersiz kılan anahtar olabilir. Maymunlar içinde yalnızca biz diğerleriyle karmaşık ilişkiler içine girebilir, hatta başkalarının zihinlerini okumakla kalmayıp zihinlerimizi okuyanların zihinlerini de okuyabiliriz. Tüm bunlar bize çok basit göründüğü için de görmezden geliriz. Fakat öyle değildir.

Diyelim ki, akşam dokuz seansı için sinemada buluşmayı planlıyoruz. Ortak bir plan yaptık. Her birimiz diğerinin bu plana sadık kalacağını biliyor. Ama siz benim gecikebileceğimi biliyorsunuz. Bu yüzden vaktinde gelmemi söylüyorsunuz ve ben de geç kalma eğilimimden hoşlanmadığınızı biliyorum. Ve siz de benim yavaşlığımdan hoşlanmadığınızı bildiğimi biliyorsunuz. Sinemaya erken geldiğimde gülümsüyorsunuz. Gecikmemiş olmamın hoşunuza gittiğini biliyorum ve siz de bunun hoşunuza gittiğini anladığımı görebiliyorsunuz. Tek kelime dahi edilmesine gerek yok.

Bu, siz ve diğer insanlarla ilgili fikirlere, hislere ve niyetlere sahip; sınırları belli olmayan, insansı bir zihin hayal etmeye doğru atılan küçük bir adımdır. İnsanınkine benzeyen bu zihni hayal edip, onunla ortak bir çalışma yapabiliriz. Onun için, onunla birlikte bir katedral inşa edebiliriz. Hoşuna gidecektir. Kaderimizde güzel şeyler çıkarsa, hoşuna gittiğini anlarız.

İçlemsellik

Bu konuyla yakında alakalı bir diğer fenomen de içlemselliktir. Bu da genellikle görmezden gelinen sıradışı bir zihinsel beceridir. Şöyle gelişir:

Birinci Seviye	"Düşünüyorum."
İkinci Seviye	"Düşündüğünü düşünüyorum."
Üçüncü Seviye	"Düşündüğümü düşündüğünü düşünüyorum."
Dördüncü Seviye	"Düşündüğünü düşündüğümü düşündüğünü düşünüyorum."

Şöyle de deneyelim:

Birinci Seviye	"Umuyorum."
İkinci Seviye	"Umarım bu kitabı seversin."
Üçüncü Seviye	"Bu kitabı sevmeni umduğumun farkında olduğunu biliyorum."
Dördüncü Seviye	"Bu kitabı sevmeni umduğumun farkında olduğunu bildiğime emin olabilirsin."

Elbette ki bunlar duruma göre değişiklik gösterebilir. Sosyal bir durum hayal edelim. Bir kadın, sıkıcı olduğunu düşündüğü bir adamla konuşmaktadır. Oysa adam kadının kendisini son derece çekici bulduğunu düşünmektedir. Odanın bir köşesindeyse, onları seyretmekte olan kadının kocası, eşinin kendisine kızgın olduğu için diğer adamla flört ederek intikam almaya çalıştığını düşünmektedir ki gerçekten de kadın, kocasının bu duruma sinirleneceğini bildiğinden ötürü bunu yapıyor olabilir.

Diğer insanların ne düşündüğü ve diğer insanların bizim düşündüklerimiz hakkında ne düşündüklerine dair bu tür bir farkındalık, sosyal ilişkiler için vazgeçilmezdir.

Dinler içlemselliği kolaylıkla kullanırlar.

Birinci Seviye	"İnanıyorum."
İkinci Seviye	"Tanrı'nın bunu istediğine inanıyorum."
Üçüncü Seviye	"Tanrı'nın dürüst bir niyetle davranmamızı istediğine inanıyorum."
Dördüncü Seviye"	Tanrı'nın dürüst bir niyetle davranmamızı istediğine inanmanı istiyorum."
Beşinci Seviye	"Tanrı'nın dürüst bir niyetle davranmamızı istediğine her ikimizin de inandığını bilmeni istiyorum."

Psikolog Robin Dunbar, üçüncü seviyenin 'kişisel din' olduğunu belirtmektedir. Ancak ikna olmanız için dördüncü bir seviye daha olmalıdır; bir başkası da zihinsel durumunuza müdahale ederek, sizden inanmanızı istemelidir. Bu da 'sosyal din' kavramını ortaya çıkarır.

Sosyal din gerçeğini kabul etseniz dahi, bu sizi hiçbir şeyle yükümlü kılmaz. Beşinci seviyeyi eklerseniz, ortaya konulan iddiayı kabul eder, bir inanan hâline gelir ve 'toplumsal din' kavramını yaratmış olursunuz. İnsanlar bir araya gelerek, birtakım zorunluluklar ortaya koyup, başkalarını da önceden belirlenmiş şekilde davranmaya zorlayabilirler.

Paylaşılan bu içlemsellik kapasitesinin, bebeklerde konuşmaya başlamadan çok daha önce geliştiğini görebilirsiniz. Küçük bir çocuk alın, onu yere oturtun ve karşısına geçip ona doğru bir top sektirin ya da yuvarlayın. Bu oyuna kolaylıkla katılacaktır. Sonra topu her ikinizin de erişemeyeceği bir yere gidecek şekilde atın. Çocuk topu alıp size getirerek, oyuna devam etmenizi istediğini belirten birtakım hareketler yapacaktır. Oyunu bildiğinizi ve oyuna devam etmenizi istediğini bildiğinizi biliyordur.

Dilin temelinde dahi ortak eyleme dair paylaşılan bu içlemsellik yatıyor olabilir. Siz ve ben İngilizce konuşuyorsak, ikimiz de keyfi bir şekilde belirlenen *book* teriminin elinizde tuttuğunuz kitaba işaret ettiğini karşımızdakinin bildiğini biliriz. Eğer Fransızsak, bu defa da *livre* sözcüğünün kitap anlamına geldiğini bilir ve birbirimizin de bunu bildiğini biliriz.

Başkalarıyla ilgili son derece yerinde varsayımlarda bulunmak, hiç tanımadığımız ya da henüz yeterince tanımadığımız kişilerle karşılaştığımızda dahi önemli bir rol üstlenebilir. Bakışları değerlendirmek için ayrı ve tamamen buna odaklanan hassas adaptasyonlar geliştirdik. Belki de gözlerin 'ruhun aynası' olarak bilinmesinin nedeni budur. Karşımızdakinin gözlerinden fazlaca bilgi edinebiliriz; bu beceri atalarımıza, kendi kabilelerine mensup olsun ya da olmasın, karşılaştıkları insanların düşmanca duygular besleyip beslemediğini, kimin dost kimin düşman olduğunu anlamalarını sağlamış olmalıdır. Sizi tanımayan bir bebeğin sabit bakışlarıyla karşılaştıysanız, bu eylemi gerçekleşirken bizzat görmüşsünüz demektir.

Bu zihinsel beceri, yalnızca gözlere bakarak birbirinden bağımsız birkaç yüz duygudurumunu şaşırtıcı bir kesinlikle okuyabildiğimizi yaptığı detaylı çalışmalarla göste-

ren Cambridge Üniversitesi'nde görevli psikolog Simon Baron-Cohen tarafından ortaya konulmuştur. Kısacası, tanımadığımız bir insan ve asla doğrudan göremediğimiz bir zihin/beyin hakkında karmaşık yargılarda bulunabiliriz.

Aktarım

Bir Tanrı'ya baba demek yalnızca içten gelen bağlanma ihtiyacımızla değil, özellikle dinin bazı yönlerini kavramamızda fayda sağlayan ve *aktarım* adı verilen bir adaptasyonla da ilgilidir.

Bilinçsiz bir şekilde de olsa, hepimiz yaşantımızdaki ilişkileri eski ilişkilerin üzerine inşa ederiz. Yürümeyi ve konuşmayı erken yaşta öğrendiğimiz gibi başkalarıyla başa çıkma stratejilerini de öğreniriz. Erken dönemde edinilen ilişki stratejilerine dair bu bilgiler kalıcı kişisel özellikler oluşturarak, iyi ya da kötü, ilerideki ilişkilerimizde kullanacağımız dili meydana getirirler.

Örneğin, yetişkinler olarak otorite figürleriyle tıpkı ergenlik zamanlarımızda olduğu gibi bir ilişki kurarız. Bu yeni otorite figürlerinin de, bize tıpkı geçmişimizdeki insanlar gibi tepki vereceklerini varsayar ve tavırlarımızı deneyimlerimize göre şekillendiririz. Eğer bu geçmiş deneyimlerimiz kötüyse, hâlihazırdaki otorite figürlerinin de bize kötü davranacaklarını varsayarız. Durum böyle olmasa ve yeni otorite figürü bize karşı iyi bir tavır takınsa bile ilişkilerimizi buna göre ayarlarız.

Peki ama aktarım yapabilme kapasitesi insan zihninde neden ortaya çıktı? Bu beceri ne tür sorunları çözüyor? Ne tür uyumsal işlevler üstleniyor?

Aktarımı öncelikle, geçmiş yaşantımızda önemli bir

yere sahip kişilerle ilişkilendirdiğimiz duygu ve tavırları başkalarıyla da ilişkilendirebilmek için kullanırız. Şimdiki ilişkilerimizi geçmiş ilişkilerimiz –gerçek, hayalî ya da arzu edilen– üzerine temellendirmek, en iyi koşullar altında sonuçları kestirebilmek için etkili bir yöntemdir. Her yeni sosyal ilişkide insanlarla nasıl ilişki kurmamız gerektiğini yeni baştan öğrenmemiz gerekseydi, neler olacağını hayal edin.

Psikoterapistler, her gün, geçmişte yaşanan kötü ilişkilerin şimdiki ilişkileri olumsuz birçok şekilde etkilediğini görmektedirler. Bu aktarım psikanalitik terapide tekrarlandığında, aktarımın detayları tedavinin asıl alanı hâline gelir.

Peki ama bunun dinle ne ilgisi var? Dinî inanç tarafından harekete geçirilen tüm o potansiyel aktarımları bir düşünün. Hıristiyanlar Tanrı'ya baba, Meryem'e anne gözüyle bakarlar. Sonra tüm bu inançların kişisel aktarımla nasıl birleşebileceğini düşünün; gerçekten insan olan anne baba, kardeşler ve diğer belli kişiler. Dindar bireylerin psikoterapik tedavileri, hastanın dinî inançlarına aktarılan ve bunlara katkı sağlayan geçmiş ilişkileri ortaya çıkarır.

6.
Ve Bizi Kötü Olandan Kurtar[8]

Tanrı'yı / Tanrıları İnsana Benzeterek Algılama

İçgüdünün özünde nedenden bağımsız
bir şekilde izlenmesi yatmaktadır.
-Charles Darwin

İnsana özgü özellikler içinde din lehine olan bir diğeri de, neredeyse karşılaştığımız her şeye insansı bir güç ya da tesir (beden) atfetme eğilimimizdir.

Neden gölgeleri hırsız sanıyorsunuz da, asla bir hırsızı gölge sanmıyorsunuz? Bir kapının çarptığını duyduğunuzda, neden buna rüzgârın sebep olabileceğini düşünmek yerine kapıyı kim çarptı diye düşünüyorsunuz? Pencere aralığından dışarıdaki rüzgârla sallanan ağaç dallarını gören bir çocuk, neden bunun kendisini kaçırmaya gelen bir canavar olduğu düşüncesine kapılarak korkar? Ya da çocukluğa dair neredeyse evrensel bir kavram hâline gelen 'öcü' veya yatağın altına saklanan canavar fikri nereden çıkmıştır? Bazı psikologlar, yatağın altına saklanan canavarların bize *australopithecine* olarak sürdürdüğümüz geçmiş yaşantımızdan miras kaldığını

8 İncil'de, Matta 6:9'da yer alan bir duaya atıfta bulunuluyor: "Ayartılmamıza izin verme ve bizi kötü olandan kurtar." (e.n.)

düşünür. Bizi avlamaya hazır hayvanlar aşağıda kol gezerken, biz bu tehlikeye karşı teyakkuz hâlinde geceleri ağaçlarda geçirdik.

İnsanlar kesin olmayan kanıtları, neredeyse her zaman insana benzetilen bir varlığın bilinçli bir biçimde oluşturduğunu düşünme eğilimindedirler. Soyut görüntü ya da sesleri cisimleştirmeye dair bu bilişsel becerimiz, düşmanları önceden farketmelerini ve onlardan sakınmalarını sağlayarak, uzak atalarımızın hayatta kalmalarına imkân vermiş olabilir. Onları olası tehlikelere karşı tetikte tutan budur. Riske girmek ya da saldırıya uğramaktansa, gölgelerden sakınmak daha iyidir.

Hiperaktif Niyet Tespit Etme Becerisi

Bu beceri her daim hızla devreye girer (hiperaktif) ve kolaylıkla harekete geçer (aşırı duyarlı). Buna *hiperaktif niyet tespit etme becerisi* adı verilmiştir. Bu beceri, dinî inançlara katkı sağlar; çünkü neredeyse çoğu zaman insan ya da insan benzeri görünmez varlıklara dair çıkarımlar yapılmasına olanak oluşturur ve hatta bunu yeğler. Zihin böyle bir bağlantı kurduktan sonraysa hayalet, ruh ya da mutlak bir güce inanmak çok kolay bir hâl alır.

Bu beceri uyumsaldı; dolayısıyla görünmeyen canlıların var olduklarını varsayarak, bu tür varlıkların hayatlarımızı etkileyebileceklerine inanmamız son derece doğaldır. Bu tür bir varlıktan bir şey rica etmemizin başımıza gelecekleri etkileyeceğine ya da değiştirebileceğine inanmamız da aynı şekilde doğaldır. Rica etmek, kolaylıkla dua etmeye dönüşür.

Evrimleşmiş yüz algılayıcılar ve insan biçimlerine karşı duyarlı diğer bilişsel güçlerin yardımıyla insan zihni nere-

deyse her yerde insana benzeyen şekiller görebilir; Aydaki Adam, Oz'daki huysuz elma ağaçları, patates cipsindeki İsa, noktalama işaretlerindeki gülen yüz :-).

İnsanlar, bu kitabın kapağında da kullanılan ve NASA'nın Hubble Teleskobu tarafından çekilerek, renk artırma işlemine tabi tutulan Helix Nebulası fotoğrafında dahi 'Tanrı'nın Gözü'nü gördüklerini ifade etmektedirler.

Bilinmeyen varlıklara bilinen özellikler yüklemenin bir başka biçimine örnek olarak, fırtına bulutları ya da rüzgâr verilebilir. "Hava bugün öfkeli görünüyor" ya da "Bu rüzgâr çok acımasız" diyebilirsiniz. Antik Yunanlılar, bunu bir adım daha öteye götürmüşlerdi: Zeus şimşek fırlatıp Poseidon denizlerde fırtınalara sebep olurken, yıkıcı ve baştan çıkarıcı Sirenler gemileri batırıyorlardı.

Şimdi şöyle sorabilirsiniz: Bir saniye, ayrıştırılmış bilişsellik ve hiperaktif niyet tespit etme nasıl olup da doğaüstü inançlara sebep olabilir? Atalarımızla yaptığımız zihinsel sohbetlerden ve gölge korkumuzdan doğaüstü inanca nasıl geçtik?

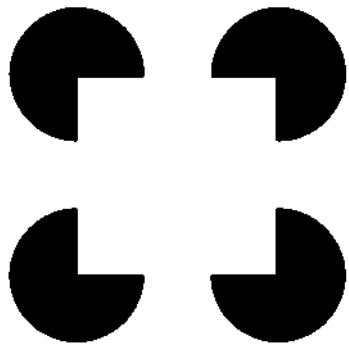
Birtakım eylemleri son derece sıradan şeylere dayandırıp görünmeyeni kabul ediyor, hatta ve hatta ondan korkuyoruz.

Sosyal varlıklar olarak, bu adaptasyonlarla kutsal bir figüre bağlanma inancına hazırız demektir. Olayları ona dayandırabilir, yaşamımızın erken dönemindeki bazı hislerimizi ona aktarabilir ve bunun sonucunda böyle bir varlığın bizimle iletişim kurmayı arzuladığına inanabiliriz. Ancak bu varlık görünmez ve büyük ölçüde hayalî olmaya devam eder, üstelik bariz bazı eksik parçalar vardır. Bu varlık nasıl olup da bir Tanrı'ya dönüşür?

Çıkarımsal Düşünme ve Sezgilere Asgari Düzeyde Aykırı Dünyalar

Boşlukları doldururuz. Çıkarımsal düşünme budur. *Sezgilere asgari düzeyde aykırı dünyaların* temelindeyse boşlukları neredeyse hiç düşünmeden doldurmak, belli başlı bazı varsayımlarla hareket etmek yatar.

Aşağıdaki resme bakın. Resimde hiç çizgi yok; ama yine de bir kare görüyorsunuz. Eldeki kanıtları kullanarak bunun bir kare olduğunu çıkardınız, yani bir başka deyişle boşlukları doldurdunuz. Eğer kısa mesaj kullanıyorsanız, hemen her gün çıkarımsal düşünmeyi kullanıyor ve kullanıldığını görüyorsunuzdur.

Daha başka adaptasyonlarla birleştiğinde, boşlukları doldurma becerisi bize tamamlanmak üzere olan bir resimden o resmin tamamlanmış hâlini çıkarabilme konusunda yardımcı olur. Birkaç küçük etmen farklı olsa bile, yine de bu resmi görüp kabul edebiliriz. Sezgilerimize hâlâ asgari düzeyde aykırıdır. İlgi çekici olan ile beklenen arasında optimum bir uzlaşma olan sezgilerimize asgari düzeyde

aykırı dünyaların temelinde bu yatmaktadır. İnsan zihninin tuhaflıklarından biri de, sezgilerimize asgari düzeyde aykırı bu dünyaların dikkat çekicilikleri ve unutulmaz olmalarıdır.

Evinize en yakın parktaki büyük meşe ağacının vergi iade formlarınızı doldurabileceği, çamaşırlarınızı yıkayabileceği, arabanızı tamir edebileceği ve elinizdeki hisse senetlerinin gelecekteki değerlerini bilebileceği söylense, bunların gerçek olabileceğine ihtimal dahi vermezsiniz. Neden? Çünkü bu durumda 'ağaç olma hâli' çok kez ihlal edilmektedir.

Bununla birlikte, dolunay olduğunda ağacın dualarınızı duyacağı söylense buna inanabilirsiniz. Bu kesinlikle kolay anımsanan bir tanım olur. Neden? Çünkü gerçeğe çok yakın. Her ne kadar ağaca dinleme, konuşulanları anlama ve karşılığında harekete geçme gibi bazı insani özellikler yüklenmiş olsa da, o hâlâ bir ağaçtır. Temel özelliği, parka kök salmış bir ağaç olarak, ağaç denince aklımıza gelen her şeyi ve ağaçlara dair tüm beklentilerimizi karşılıyor oluşudur. Yine de bu küçük sihrin eklenmesi ilgimizi çeker.

Çocukken dinlediğiniz masalları düşünün: Güzel bir kraliçe, kötü bir cadı kılığına giriyor fakat kolaylıkla eski hâline de geri dönebiliyor; kötü kalpli bir cadı, çocukları bulunduğu yere çekmek için şekerden bir kulübe inşa ediyor; hizmetçi olarak çalışan üvey kız çocuğu güzel bir kadına dönüşüp, yakışıklı prensle evlenebiliyor.

İşte dinî fikirler ortaya atıp, bunları kabul ederek kuşkularımızı askıya alma eğilimimizin altında sezgilerimize asgari düzeyde aykırı düşen bu dünyaları yaratma ve birbirine bağlama becerimiz yatmaktadır. Nasıl ki masallar çocukların inanmalarını sağlayacak kadar gerçeğe yakın-

sa, tüm dinlerin yapılarında da tanıyıp bildiğimiz bir nesne fiziksel, biyolojik ya da psikolojik bir çarpıtmaya maruz kaldığı hâlde aynı şekilde tanıdık ve bildik kalmaya devam eder.

Sezgilerimize asgari düzeyde aykırı dünyalar söz konusu olduğunda, doğaüstü olaylar her daim sıradan ve gündelik yaşamla bağlantılıdır. Bu özellik onları yalnızca unutulmaz kılmakla kalmayıp, aynı zamanda insanoğlunun ölüm gibi rasyonel bir şekilde ele alamadığı temel varoluşsal sorunlarının yarattığı sıkıntılarını hafifletmelerine de olanak verir.

Eski Mısırlılar kedi Tanrıça Bastet'e tapıyorlardı. Gündüzleri güneşin altında pinekleyip, geceleri tahıl ambarlarında kemirgen ve fare avlayan bir hayvandan, Güneş Tanrısı Ra ile birlikte göklerde uçup insanları salgın hastalıklardan ve kötü ruhlardan koruyan ve Ra'nın kadim düşmanı yılan Apap'la dövüşen bir Tanrıça'ya geçiş çok da zor olmadı. Özünde Bastet hâlâ hastalık taşıyan kemirgenlerle zehirli sürüngenleri uzak tutan bir kediydi.

Gerçekliğin çarpıtıldığı yer sezgilerimize daha aykırı olabilir; fakat gerisi tamamen gerçeklik üzerine kurulmuştur. Bakire Meryem İsa'ya hamile kaldığında hâlâ bakireydi; fakat kadınlığı ve anneliğine dair diğer özellikleri olduğu gibi kalmıştı.

Yahudi-Hıristiyan Tanrısı fiziksel olarak her yerdedir. Düşüncelerimi bilir. İyi mi yoksa kötü mü düşündüğümün farkındadır. Ama Tanrı hakkında geri kalan her şey insanidir. Bunları saymazsak, basit bir insandır ve insanlarla ilgili tüm özelliklere sahiptir. Tanrı öfkeli, sabırsız, kinci olabilir ve birçok açıdan sıradan biridir.

Biz boşlukları doldururuz ve bırakın bunu farketmeyi, üzerinde düşünmeyiz bile.

Dinler neredeyse her zaman Tanrılara basit, sıradan insani özellikler atfeder. Hıristiyanlar İsa'nın hem bir erkek hem de Tanrı olduğuna inanırlar. Tüm insani özellikler yerli yerindedir ve Tanrı'yla bu bağlamda ilişki kurarız. İnsanların zihnini okuyabilen birine dua etmek zorunda olmak gibi bazı ikilemler yakalamadığımız takdirde, bu durumun farkına asla varmayız. Tanrıların olayları tıpkı sıradan insanlar gibi algıladıkları, insanlar gibi hissettikleri ve en iyimizden en kötümüze bizim gibi davrandıkları varsayılır. Nasıl ki her binanın temeline beton atılıyorsa, Tanrılara dair bu temel varsayımlar da her daim yerli yerindedir.

İnsanlar neden dua etmek zorunda olsun? Eğer Tanrımız zihnimizi okuyor ve ne düşündüğümüzü biliyorsa, neden onunla konuşmamız gereksin? Bu soruyu İncil şöyle yanıtlıyor: Tanrı bizi yalnızca ona dua ettiğimizde duyar. Ve işte yine dini mantıklı bir hâle getirmeye başladık.

Kendimizi mi kandırıyoruz?

Kendini Kandırma

Eğer kendimizi kandırırsak başkalarını da kolaylıkla kandırabiliriz. Hırslı politikacılar, gerçekten de belli bir amaca hizmet etmek üzere seçilmeye çalıştıklarına inanıyor olabilirler. Hatta güç ve statüye karşı duydukları açlık ve hırslarını kendilerinden dahi gizliyor olabilirler.

Arthur Miller'ın gerçek olaylara dayalı 1947 tarihli oyunu, *All My Sons (Hepsi Oğlumdu)*, kendini kandırmanın gücünü etkili bir şekilde ortaya koyar. Bu oyunda, savaş fabrikası işleten bir adam bilerek hatalı parçalar sevk edip yirmi bir pilotun ölümüne neden olur. Üç yıl boyunca hapse giren ortağını suçlayarak, hem kendini hem de

etrafındakileri kandırır. Gerçek ortaya çıktığında, adam -ailesi uğruna- fabrikanın kapanmaması için böyle davrandığını iddia eder ve buna tüm kalbiyle inanır. Oyun, kendi kendini kandıran bu adamın foyasının yavaş yavaş ortaya çıkması ve gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalmasıyla ilgilidir.

İnsana özgü bu kendini kandırma becerisi dinî inanç için çok önemlidir. Çok sayıda inançlı insan zihinlerinde olup bitenleri daha net bir şekilde görebilselerdi, inançlı olmalarında kendi kendilerini kandırıyor olmalarının ne denli önemli bir rol oynadığını farkedebilirlerdi.

Belki de siperlerde *yalnızca* ateistler vardır. Eğer inançlı kişiler gerçekten de tam anlamıyla kendilerini koruyan tanrısal bir varlığa inanıyorlarsa, etraflarında vızır vızır kurşunlar uçuşmaya başladığında soluğu neden siperde alıyorlar? Beyinlerinin bir bölümü, kendilerini korumadıkları takdirde kurşunların hedef seçerken kimin inançlı kimin inançsız olduğuna bakmadığını çok iyi biliyor. Tanrı'ya inandıklarını düşünebilir ve söyleyebilirler; ancak içgüdüsel davranışları bu yalanı ortaya çıkarır.

İnançlı insanlar neden sağlık sigortası yaptırırlar? Ya da ev sigortası? Çoğu insan, sanki Tanrı yokmuş gibi yaşamaktadır. Kırmızı ışıkta dururuz, çocuklarımızı onlara özel araç koltuklarına oturturuz ve hem kendimizin hem de sevdiklerimizin güvenliği için sorumlu davranırız. "Dikkat: İsa Mesih'in Dönüş Günü Bu Arabanın Şoförü Olmayacak!"[9] yazan tampon etiketlerini bir düşünün. Burada bile sürücü diğer sürücüleri uyarmaktadır. Eğer bir

9 Hıristiyanların inanışına göre, İsa bir gün dünyaya geri dönerek kendisine inananları cennete götürecektir. Bu tür etiketlerde de İngilizcede rapture adıyla bilinen bu olaya gönderme yapılarak, sürücünün İsa'ya inananlardan olduğu vurgulanmaktadır. (ç.n.)

kişi dindarsa, başkalarının Tanrıları ve tarihteki Tanrılar göz önüne alındığında ateisttir. Aynı zamanda kendi tapındığı varlığa göre de neredeyse kaçınılmaz olarak bir ateist olarak yaşayacaktır.

Biz başkalarının da ateist olarak yaşamalarını bekleriz. Kırmızı ışıkta durmalarını ve tanrısal bir koruma altında araç kullandığımızı varsaymamalarını isteriz. Batı'da dindar insanların söyledikleri şeylere aslında gerçek anlamda tam olarak *inanmamalarına* öyle alışmışız ki, 11 Eylül gibi bir olayda dinlerini ve dinî inançlarını öldürücü bir şekilde hayata geçiren insanlarla karşılaştığımızda şaşkına dönüyoruz.

Niyeti Aşırıya Kaçırmak

Tıpkı sıkılan eşinin aslında flört ettiğini düşünen koca gibi, niyeti *aşırı yorumlamaya* eğilimli bir zihnimiz vardır; özellikle de söz konusu olan insan niyeti ya da amacı ise. Elbette bunun pek farkında değilizdir. "Bugün şemsiye getirmediğim için yağmur yağdı" dediğimizde oradadır. Ateistler bile kendi hayatlarında meydana gelen bir olayın 'bir amaç için' gerçekleştiğini iddia edebilirler.

Olmayan yerde amaç ve niyet bulmak özellikle çocuklara özgüdür. Bir çocuğa göllerin ne işe yaradığını sorarsanız, balıkların yüzmesine, yanıtını verebilir. Kuşlar neden vardır? Şarkı söylemek için. Taşlar neden vardır? Hayvanların sırtlarını kaşıyabilmeleri için. Muhtemelen sayısız ebeveyn üç yaşındaki çocukları milyonlarca kez "Neden?" diye sorduğunda neredeyse isyan edecek hâle gelmiştir.

Çocuklar 'sezgisel teistler' olarak tanımlanmışlardır. Çocuklar, *ayrım gözetmeyen teleoloji* adı verilen, dünyayı amaç bağlamında anlamaya dair temel bir eğilim göste-

rirler. Bu, çocukların inançlarıyla ilgili bildiklerimize katkı sağlar. Çocuklar herhangi bir yetişkin müdahalesi olmadan, kendilerince Tanrı ve yaratılmış dünya kavramlarını benimserler. Özümüzde hepimiz doğuştan, yaratılış teorisine inanırız. İnanmamak çaba gerektirir.

Yetişkinler bile rasyonellikten çok uzaktır. Biz de bir amaç olmasına ihtiyaç duyarız. Hatta amaç görme ihtiyacı, din tanımının özünde vardır. Örneğin, dictionary.com'da din, "Özellikle insanüstü varlık ya da varlıkların yaratımı olarak görülen evrenin yaratılmasının sebebi, doğası ve amacına dair ibadet ve ayinler içeren inanışların tümü" şeklinde tanımlanmaktadır.

İncil yorumcuları hayvanların yalnızca insanoğluna hizmet etmek amacıyla var olduklarına inanır. İnsan dışındaki hayvanların da türümüzün ve gezegenimizin ekosisteminin evriminde kendilerine özgü bir rol üstlendikleri yorumcuların göz önünde bulundurduğu bir şey değildir.

Niyetle ilgili sorunumuz özellikle doğal seleksiyonu anlamakta çektiğimiz güçlükte ortaya çıkar. 'Her şeyin bir nedeni olduğunu' beklediğimizden, yaşamın evrimini algılayabilmek bizim için zordur. Genlerimizin zaman içinde tesadüfî bir şekilde mutasyona uğradığını ve bu genleri taşıyan bedenlerin ise tesadüfî olmayan bir şekilde hayatta kaldıklarını kabul etmekte güçlük çekeriz. Niyeti aşırıya kaçırma eğilimimiz ile evrimin niyeti hiç görmeyerek, niyetsiz olarak işleyen mekaniklerini anlama konusundaki temel beceriksizliğimiz dinî inancı en kolay yol olarak görmemize neden olabilir.

Hayatlarımızda düzen olmasına içsel olarak ihtiyaç duyarız ve din bu boşluğu doldurur.

7.
Senin İstediğin Olsun[10]

Tanrı'nın/Tanrıların Buyruklarına İtaat Etmek

Düşük düzeydeki hayvanlar için taşıdığı önem konusunda kimsenin şüphe duymadığı sosyal özellikler, hiç şüphe yok ki insanoğlunun ataları tarafından da benzer şekilde edinilmiştir; yani kalıtsal alışkanlıkların desteklediği doğal seleksiyon aracılığıyla.
-Charles Darwin

Otoriteye İtaat

Otoriteye çoğumuzun itiraf etmek istemeyeceği düzeyde *itaat ederiz*. Bu durum, Yale Üniversitesi'nde psikolog olarak görev yapan Stanley Milgram'ın 1961 yılında başlayarak yürüttüğü meşhur deney dizisiyle ortaya konulmuştur. Milgram, normal bireylerin yaklaşık üçte ikisinin bir otorite tarafından emir aldıkları takdirde, savunmasız bir 'öğrenciye' elektrik şoku vermeye devam edeceklerini göstermiştir. Milgram deneylerini daha önce duymadıysa-

10 İncil'de, Matta 6:10'da bulunan bir duaya atıfta bulunuluyor: "Egemenliğin gelsin. Gökte olduğu gibi, yeryüzünde de senin istediğin olsun." (e.n.)

nız, lütfen birkaç dakikanızı ayırıp kısa bir internet araştırması yapın. Hem orijinal deneyler hem de Milgram'ın bulgularını tekrarlayan daha sonraki deneyler sizi şaşkınlığa sürükleyecektir.

Korkuyla karışık hayranlık ve saygı, otorite sahibi ve sosyal hiyerarşide bizden daha üst kademede olanlara karşı davranışlarımızı güdülemek amacıyla tasarlanmış duygulardır. Bu hisler dinler için kolay hedeflerdir. Babana ve annene saygılı ol. Dinine özgü Tanrı'yı ya da Tanrıları yüceltip, onlara itaat et.

Ahlaklılık

Dictionary.com tarafından dine dair verilen ilk tanımın ikinci kısmı şöyledir: "...ve genellikle insan ilişkilerinin yürütülmesine dair ahlaki bir yasa içerir." Din olmasa insanın ahlaksız ve kanunsuz olacağını söyleyenler vardır. En basit ifadeyle yanıldıklarını söyleyebiliriz.

Bizler ahlak sahibi hayvanlar olarak dünyaya geliriz. Bazı dinlerin bizi inandırmaya çalıştığı gibi, ahlaksız canavarlara dönüşmemek için dine ihtiyacımız yoktur. Atalarımız içinde bulundukları grupların doğru ve yanlış anlayışlarına dair bir hissiyata sahip olmasalardı, sosyal bir grup olarak uzun süre hayatta kalamazlardı.

Dokuzuncu bölümde değineceğimiz ayna nöronlarının varlığına ilaveten, ahlaklılığın doğuştan gelmeyen ve yalnızca öğrenilen davranışlar bütünü olduğunu yalanlayan daha başka kanıtlar da mevcuttur.

İnsan kibri bizden başka ahlaklı varlık olmadığını düşünmemize neden olur. Oysa diğer hayvanlar da empati, şefkat, acı, rahatlatma, destek olma, bağışlama, güven ve mütekabiliyetin yanı sıra adalet, intikam, kin ve daha baş-

ka pek çok duyguya sahip olduklarını ortaya koymaktadırlar. Bu özelliklerin önemi, insan ahlakının 'yapı taşları' olarak gösterilerek azaltılmıştır. Aksine bunların, belli bir sosyal türün davranışı için gerekli olan evrimleşmiş ahlaki sistemi oluşturdukları anlaşılmalıdır.

Ahlaki davranışların evrimi de sosyalliğin evrimiyle yakın ilişki içindedir. Sosyal karmaşıklık, ahlaki karmaşıklığı oluşturur. Ve biz son derece sosyal bir türüzdür.

Yale psikoloji profesörü Paul Bloom ve ekibi, yürüttükleri çığır açıcı araştırmalar sonucunda üç aylık bebeklerde dahi doğru ve yanlış, iyi ve kötü, adil ve adil olmayana dair içsel bir hissiyat olduğunu ortaya koymuştur.

Dağa tırmanan bir kuklaya destek ya da engel olan ikinci bir kukla gösterildiğinde, bebekler destek olan kuklaya yaklaşma eğilimi gösterirken zorluk çıkaran kuklaдan uzaklaşmışlardır. Sosyal bir yargıda bulunarak, bir bakıma, ahlaki bir tepki verebilmişlerdir. Profesör şunu not etmiştir: "İnsanların birlikte çalışmaları çoğu zaman faydalıdır ...yani diğer bireylerin iyi mi ya da kötü mü olduklarını değerlendirebilmek uyumsal bir özellik olmalıdır. Tüm bunlar da en azından temel ahlaki kavramların doğuştan geldiğini düşünmek için yeterlidir."

Beşinci bölümde, yerde top oynayan küçük çocuğa dair verdiğimiz örnek, Almanya'nın Leipzig kentindeki Max Planck Evrimsel Antropoloji Enstitüsü'nde yardımcı direktör olarak görev yapan gelişim psikoloğu Michael Tomasello'nun çalışmalarından gelmektedir. O ve çalışma arkadaşları, küçük çocukların doğuştan gelen becerilerini ortaya koyan çok sayıda araştırma yürütmüşlerdir. Tomasello, doğuştan başkalarını düşünen bireyler olarak dünyaya geldiğimizi ve stratejik bencilliği daha sonra öğrenmek zorunda kaldığımızı iddia etmektedir. Tomasello'nun

ekibi, çocukların bir durumu değerlendirip, net bir adalet hissiyle birlikte karmaşık yardım davranışlarına girişme becerilerini göstermektedir. Felix Warneken'in uzun boylu, elleri dolu bir adama dolabı açması için yardım etmek üzere yalpalayarak annesinden uzaklaşan çocukları gösteren videosu, bu noktayı keyifli bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ahlak sistemlerimiz doğuştan gelen dilbilgisi becerimiz gibidir; hepimiz dil öğrenme becerisine sahibizdir ve kendi kültürümüzün dilini öğreniriz. Hepimiz içsel bir ahlaki yapıya sahibizdir ve kendi kültürümüzün ahlaki değerlerini öğreniriz. Bunları içselleştiririz ve sonrasında bu değerler sezgisel, otomatik ve duygusal ahlaki tepkilerimizi şekillendirir. Din olmasa bile doğruyla yanlışı ayırt edebiliriz.

Ahlaklılığımız, bilinçsiz ve otomatik süreçlerin yanı sıra, olaylar gerçekleştikten sonra ortaya çıkarak beynin belli bölgelerinde konumlanan bilinçli süreçleri kapsayan ikili bir sisteme benzer.

Görülen o ki, duygusal ahlaki süreçlerimiz beyinlerimizin alt orta bölümünde yer alan orbitofrontal kortekste bulunur. Bu bölgeler sürekli olarak çevremizi, özellikle de sosyal çevremizi ve bizim bu çevre içindeki konumumuzu izler. Bu çevrede değişiklikler olduğunda, otomatik olarak tepki veririz. Eğer değişiklik olumluysa yaklaşırız; olumsuzsa kaçınırız. Anlık bir duygusal değerlendirme süreci vardır.

Belli alanlar ahlaki tepkilerimizi tetikler. Zarar görme ve adaletsizlik bunların başta gelenlerindendir; bu alanlarda birtakım ihlallerle karşılaştığımızda tepki veririz. Tüm insanlar belli başlı durumlara otomatik olarak tepki verirler; ancak sonradan edinilmiş kültürel farklılıklar bu tepkilerimizin yoğunluğunu ve biçimini etkiler.

Her ne kadar Milgram deneylerinin ispatladığı gibi otoriteye karşı düşündüğümüzden çok daha itaatkâr olsak da, otoriteyle aramızdaki ilişkiyi dengeleyerek bağlı olduğumuz grupları bir şekilde tanımlamamıza olanak sağlayan ahlaki duygulara sahibizdir. Davranışlarını iyi addeder ve onları savunuruz. Aynı zamanda temkinli bir şekilde yaklaşmamız gereken dış grupları da tanımlar, şüpheli olduklarını belirleyerek aksini ortaya koymadıkları sürece güvenilmez olduklarını düşünürüz. Dinler de ölümü hak eden dış grupları tanımlayabilmemiz için hazır bir mekanizmadır.

Saflık da otomatik ahlaki duygularımızın bir diğer boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de saflık, bozulmuş etten iğrenerek hastalıktan korunmamızı sağlayan duygulara dayanmaktadır; ama bu iğrenme tepkisi sosyal ilişkilere de taşınabilir. İğrenme, eleştiri ve suçlamayı güçlendiren, ahlaki açıdan yoğun bir değerlendirme duygusu hâlini almıştır. Çoğu zaman dış gruplara yöneltilir. Saflık duyguları, kutsal olarak etiketlenen kişi, mekân ya da nesnelere dair hislerimizi canlandırırken, ayinlerimiz veya kutsal değerlerimiz ihlal edildiğinde ya da bunlara 'leke sürüldüğünde' ise kendimizi rahatsız hissederiz.

Bilinçli ahlaki duygularımız otomatik duygusal tepkilerimizi haklı çıkarmamıza olanak sağlayan rasyonelleştirme süreçleridir. Bunu anlayabilmek için ahlaki tepkilerle estetik yargıları kıyaslayabilirsiniz. Hoşunuza giden bir resim gördüğünüzde onu sadece beğenirsiniz. Sizi bir şekilde etkiler. Bunun nedeni sorulduğunda, bazı yanıtlar verebilirsiniz; fakat bunlar özünde, hissettiğiniz o içten gelen olumlu tepkiyle bağdaşan ya da bağdaşmayan rasyonelleştirmelerdir.

Benzer şekilde otomatik ahlaki tepkilerimiz de vardır ve tıpkı iyi bir avukat gibi bunları haklı göstermek için bilinçli bir zemin hazırlayabiliriz. Beynimizin 'avukatlık' yapan ve serebral kortekste konumlanan bu bölümü, yani beynin dış katmanı, her türlü ahlaki tepkimiz için sebepler ortaya atarak uygun bir kılıf hazırlayacaktır. Kimi zaman beynimizin bu bölümü duygusal tepkimize baskın gelebilir ve 'içgüdüsel' olarak nefret ettiğimiz birinin aslında masum olduğunu öğrenebiliriz.

Ahlaki duygusal süreçlerimizin büyük çoğunluğu bilinçdışı gerçekleştiğinden din neredeyse yoktan var olan ve herhangi bir bilinçli süreçten geçmeden ortaya çıkan hislerimize bilinçli nedenler atfederek hayatlarımızı kolaylaştırabilir.

Dindar olmayıp yüksek ahlaklı olmak mümkündür. Ancak İncil'i kelimesi kelimesine uygulamaya kalkarsanız, kibirli kızınızı köle olarak satabilirsiniz (İncil, Mısır'dan Çıkış 21:7). Diğer dinî kitaplarda da benzer şekilde tuhaf hususlar mevcuttur. Antik kutsal yazıtlar, modern dinleyicinin kulağına pek de ahlaki gelmeyen çok sayıda ahlaki öğütle doludur. Kutsal kitaplarda yazanlara daha az uyup, temel ahlaki sezgilerinize daha fazla başvurduğunuz müddetçe muhtemelen daha ahlaklı olursunuz.

İçten gelen ahlaklılık, bize her ne söylenirse söylensin doğru olanı; dinî ahlaklılıksa bize söyleneni yapmaktır. Dinin gücü söyleneni yapmamız için bize kuvvetli sebepler sunar. Din, ebedi mükâfatlar kazanacak bir grubun parçası olmamızı ya da sonsuza dek cehennemde yanmaktan kurtulmamızı sağlar.

Dinden vazgeçmiş olan insanlar da size dinî inanç sahibi olmanın böyle bir inanca sahip olmamaktan çok daha kolay olduğunu söyleyeceklerdir; ne de olsa kişinin kendi

kararlarını vermesinden çok daha az bir zihinsel çaba gerektirir.

Soydaş Psikolojisi

İnsanlar, *soydaşlarını* tanıyıp onlarla iyi ilişkiler kurabilmelerini ve yabancılar yerine onları tutmalarını sağlayan çok iyi zihinsel mekanizmalarla doğmuş ve bunlarla evrimleşmişlerdir. "Ben kardeşime karşı, kardeşim ve ben kuzenime karşı; kardeşim, kuzenim ve ben yabancılara karşı" şeklindeki eski deyim bunun güzel bir özetidir.

Bu soydaşlık hisleri yalnızca hayatta kalmamız için değil, aynı zamanda soyumuza özgü genlerin kopyalarının hayatta kalmaları için de önemlidir. Kendi genlerimize sahip olanları olmayanlara yeğleyecek şekilde evrim geçirdik.

Dinler işte bu soydaşlık duygularını uyandırıp istismar eder. Katoliklik buna muazzam bir örnek sunmaktadır. Rahibeler kız kardeş, hatta asil anne iken; rahipler baba, keşişler erkek kardeş, papa Kutsal Baba ve dinin kendisi de Kutsal Ana Kilise olarak bilinir.

Soydaşlık duygularının istismarı, günümüzdeki erkek intihar bombacılarının bulunup yetiştirilmesinin yanı sıra, bir gruba ve onun Tanrısına itaat edilmesi için hayati önem taşır. Soydaşlık belirtileri yaratılır. Karizmatik lider ve eğitmenler, hayal ürünü akrabalıklar, yalancı kardeşlikler, Müslüman din kardeşlerine yapılan muameleye öfkelenen ve asıl soydaşlarınca dışlananlardan hayalî bir soydaşlık ortamı oluşturmaktadırlar. Böylesi bir şahadetin çekiciliği yalnızca cennetteki çok sayıda bakireye ilişkin cinsel fantezilerden değil, aynı zamanda seçilmiş soydaşlarına cennet bileti ulaştırabilme fırsatından da kaynaklanmaktadır.

Associated Press'in 18 Haziran 2010 tarihli bir raporu, soydaşlığın din tarafından nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır: "Bir El-Kaide üyesi, ABD ordusunda Iraklı bir tercüman olan ve işinden ayrılmayı reddeden öz babasını uykusunda vurup öldürdü." Bu olayda yaratılmış olan dinî 'soydaşlık' asıl soydaşlığı ezip geçerken, yalnızca bireysel soydaşlık duygularını değil, aynı zamanda baba katilliğine karşı genel bir kültürel tabuyu da yok saymıştır. Bu da dinlerin ne kadar tehlikeli bir hâle gelebileceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

11 Eylül olaylarına kadar, Amerikan sivil hayatında doğal olmayan bir felaket sonucunda çok sayıda insan en fazla din nedeniyle Jonestown'da öldü; toplam 918 kişinin 909'u intihar etti, bazıları siyanürlü kokteyl içmeden önce kendi çocuklarını öldürdü. Bu topluluk, Halkın Tapınağı adlı kiliseyi kuran karizmatik 'peder' Jim Jones tarafından bir araya getirilmişti.

Bu 909 kişi neden hayatlarını deli bir adamın ellerine verdiler?

Masraflı Sinyal

Bir şey yapma sözü veren bir insana nasıl güvenirsiniz? Bu söz, sahte olması güç, dürüst ve *masraflı bir bağlılık sinyaliyle* birlikte verilirse güveniniz artar: Örneğin, bin dolarlık bir ön ödeme, elmas bir yüzük, bir Tanrı adına kendini kırbaçlama; Güney Amerika'da yepyeni bir kasaba kurmak için kendini, cemaatini ya da aileni yerinden etme...

Sahte olması güç, dürüst, masraflı bağlılık sinyalleri ilişkilerimizin bir parçasıdır. Dinler bunları güzel bir şekilde kullanır. Onlara bağlanmamızı ve karşılığında kanı-

mızı, terimizi, gözyaşlarımızı, paramızı, servetlerimizi ve hatta soydaşlarımızı feda etmemizi isterler.

Dinimize ve aynı dinin mensubu olarak bana olan bağlılığınızı nasıl sınayabilirim? Dinimizin ayinlerine sahte olması güç, masraflı katılımlarınızı gözlerim; ayinler genellikle uzun, sıkıcı ve rahatsızlık vericidir, aynı zamanda hem mali hem de fiziksel anlamda zorlayıcıdır.

8.
Nerede İki ya da Daha Fazla Kişi Toplanırsa[11]

Ayinler Aracılığıyla Beyin Kimyasını Dizginlemek

Farklı dillerin ve birbirinden bağımsız türlerin
oluşumu ve her ikisinin de aşamalı süreçler
sonucunda ortaya çıktığına dair kanıtlar
tuhaf bir şekilde paralellik gösterir.
-Charles Darwin

Dinî fikir ve inançlar gibi, dinî ayinler de aslen başka amaçlar için tasarlanan zihinsel mekanizmaların bir yan ürünüdür.

Ayinler inancı zaman ve uzam boyunca sürdürür, taşır ve yayarlar. Bireysel zihnin dinî inançları yaratma, bunları kabul etme ve inanma konusunda ne denli savunmasız olduğunu gördük. Eğer süreç burada sona erseydi, dinî inançlar gevşek bir yapıya sahip olurdu. Fakat yoğun duygusal deneyimler ve özgüven, haz, korku, motivasyon, acıdan arınma ve bağlılık gibi geniş bir yelpazeye yayılan duygular uyandıran güçlü beyin kimyasallarını harekete geçiren ayinler, parçalarının toplamından çok daha kuvvetli bir bütün oluşturur. Ayinin grup doğası,

---

11 İncil'de, Matta 18:20'ye atıfta bulunuluyor: "Nerede iki ya da üç kişi benim adımla toplanırsa, ben de orada, aralarındayım." (e.n.)

hâlihazırda inanmaya meyilli bireysel zihinleri alıp, onları sonsuz bir karşılıklı pekiştirme döngüsüne atarak, bilinçli ve bilinçsiz güçlerden meydana gelen dengesiz bir cemaat yaratır.

Bir bağlamda, bundan elli ila yetmiş bin yıl öncesinde Afrika'da yaşamış avcı-toplayıcı atalarımız, yani orijinal Homo sapiens tarafından yaratılmış tek bir gerçek din vardır. Bu ayinlerin yaratıldığı geçmiş zamana açılan penceremiz, hâlen hayatta olan üç farklı avcı-toplayıcı topluluktur.

Bunlardan ilki, Afrika'da yakın zamana dek avcı-toplayıcı tarzda bir hayat süren Kung San'dır. İkincisiyse, Bengal Körfezi'ndeki Andaman Adaları'nda yirminci yüzyıla kadar dünyadan kopuk bir şekilde yaşamış bir kabiledir; bu kabile mensuplarının soyunun Afrika'dan çıkıp, Arap Yarımadası'nın güneyinden Hindistan'a doğru yol aldıktan sonra, Endonezya ve Avustralya'ya giden insanlardan geldiği düşünülmektedir. Üçüncü grupsa, genetik kanıtlara göre kökenleri Afrika'ya dayanan Avustralyalı Aborijinlerdir.

Bu üç kabilenin de aralarında çarpıcı benzerlikler olan dinleri vardır. Hepsi şarkı, dans ve transa dayanır. Neden? Görülen o ki bunlar haz, korku, sevgi, güven, özgüven ve bağlılık gibi en güçlü beyin kimyasallarımızdan bazılarını harekete geçiren faaliyetlerden birkaçıdır. Atalarımızın keşfettikleri dinleri öylesine güçlüydü ki, yakından baktığınızda günümüzdeki inançların tümünde yansımalarını görebilirsiniz. Nasıl ki bizler yüz bin yıldan daha kısa bir süre önce Afrika'da yaşamış küçük avcı-toplayıcı bir grubun oğulları ve kızlarıysak, dinlerimizin tamamı da onların şarkı, dans ve transın gücüne dair keşiflerinin bir türevidir.

Ayinin Beyin Kimyası

Beynimizdeki hücreler, sinyallerin hücreden hücreye geçmesine olanak sağlayan nörotransmiterler aracılığıyla iletişim kurarlar.

Merkezî sinir sistemine sahip tüm hayvanlarda monoamin adı verilen en eski nörotransmiter sınıfına mensup *serotonin* mevcuttur. Serotonin nöronları beyin sapında bulunur ve aralarında büyük, tekrar eden motor hareketleri de bulunan farklı nedenler için beynimizin içinde birtakım mesajlar gönderirler. Ancak bu konu için daha önemli bir nokta var ki, o da serotoninin aynı zamanda sosyal geribildirime göre özgüvenimizi kimyasal olarak düzenliyor oluşudur.

Girdiğim her işten kovulursam, serotonin seviyem ve faaliyetim azalır ve sosyal statü kaybım muhtemelen depresyona, asabiyete ve dürtülerime hâkim olamamama neden olur. Öte yandan, eğer okurumuz olan siz isteseniz de istemeseniz de Amerika Birleşik Devletleri başkanlığına getirilseniz, serotonin seviyeniz ve faaliyetiniz artar, kendinize daha fazla güvenirsiniz. İşte Prozac gibi modern antidepresanlar serotonin faaliyetini artırır.

Sakin bir şekilde oturmuş bu yazılanları okurken, beyin sapınızdaki serotonin nöronları saniyede yaklaşık üç devir yapmaktadır. Eğer ayakta ve hareket ediyorsanız, saniyede beş devir yaparlar. Ağır egzersiz yaptığınızda, serotonin seviyenizde artış olur.

Meşhur sayılabilecek bir diğer monoamin nörotransmiter de, genellikle hazla bağdaştırılan *dopamindir*. Beynimizin nucleus accumbens adı verilen dopamince zengin bölümü yiyecek, seks ve uyuşturucu gibi belli başlı uyaranlara tepki olarak haz durumunda ışıldar. Fast food'un 'yeniden yap' tepkisini tetikleyen de budur.

Ancak dopamin yalnızca bir haz kimyasalı olmanın ötesindedir. Dopamin kas işlevleri, hassas motor hareketleri, yinelemeli kompülsif davranışlar ve sürdürmeyle, yani belirli bir tepkinin kontrolsüz olarak tekrar edilmesiyle de ilintilidir. Nörolog Oliver Sacks tarafından tedavi edilmekte olan katatonik hastaların geçici olarak canlılık kazanmalarını sağlayan şey bir dopamin türeviydi ve bu fenomen 1973 yılında yayımlanan *Awakenings (Uyanışlar)* adlı kitabıyla birlikte 1990 yılında çekilen aynı adlı filmde aktarılmıştır. Dopamin aynı zamanda şeyleri beynimizde önemli olarak işaretlememiz, onları belirgin kılmamız ve bir ödül beklememiz konusunda bize yardımcı olur.

Monoamin nörotransmiterlerin sonuncuları *epinefrin* ve *norepinefrin* ya da daha iyi bilinen adlarıyla adrenalin ve noradrenalindir. Adrenalin kalp atışımızı hızlandırarak huzursuzlanmamıza, dikkatimizi odaklamamıza ve terlememize neden olur. Ani ve geçici güç patlamalarına neden olarak, bir şeyden kaçmamıza ya da onunla mücadele etmemize olanak sağlarken, kimi zaman da bir annenin çocuğunu kurtarmak için bir arabayı kaldırması gibi imkânsız fiziksel davranışları da mümkün kılar.

Bağlayıcı özelliklerinden ötürü, dinî ayinlerde *oksitosin* özellikle önem taşır. Doğum esnasında, servikal ve vajinal açılmaya karşılık olarak, annenin beyninde çok miktarda oksitosin salgılanır. Emzirmek, sütün azalmasına dair tepkileri tetikleyerek daha fazla oksitosin salgılanmasını sağlar. Oksitosin, annenin diğer bağlılıklarını gevşeterek bebeğine odaklanmasına, kendini ona adayıp ona bağlanmasına yardımcı olur. Oksitosin aynı zamanda cinsel uyarılma esnasında artar ve orgazmla birlikte bol miktarda oksitosin salgılanır.

Oksitosin her iki cinsiyette de güven, sevgi, fedakârlık ve empati duyguları oluşturur. Korkuyu azaltır ve muhtemelen tüm sosyal duygularımız üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Oksitosin salgılanmasını sağlayan ilkel dinler, insanoğlunun en güçlü, keyif verici ve tehlikeli duygularının potansiyeline ulaşabilmişlerdir.

Din için özel önem taşıyan nörokimyasalların sonuncusu olan *endorfin* içsel afyonumuzdur; bu kelime aslında 'endojen morfin' teriminden gelmektedir. Endorfinlerin temel işlevi bir yaralanma durumunda acıyı kesmektir ve egzersiz, heyecanlanma, acı duyma, dokunma, gülme, müzik, orgazm, acı biber ve plasentayla birlikte salgılanırlar.

Uzun bir koşunun ardından beyin tarayıcısına sokulan koşucunun endorfin reseptörleri parlar. Endorfin salgısındaki bu artış 'koşucu sarhoşluğu' olarak bilinir ve yoğun egzersizle birlikte ortaya çıkmasının bir nedeni vardır.

Atalarımız için, endorfin salgısındaki bu artışın nedeni hayatta kalabilmekti. İster av peşinde koşuyor ister avlanmamak için kaçıyor olsunlar, aşırı egzersiz genellikle ciddi bir yaralanma riskine işaret ediyordu. Yaralanma gerçekleşirse beyinleri buna hazır oluyor, en azından tehlike geçinceye dek kontrol ve güçlerini yitirmemelerini sağlayan ağrı kesici bir kimyasal salgılıyordu. Günümüzün hafta sonu savaşçılarının normalde acı eşiğini aşan faaliyetlere –en azından bir sonraki güne kadar– devam edebilmelerini sağlayan da atalarını ani saldırılara karşı koruyan bu mekanizmadır.

Endorfinler aynı zamanda sosyal bağların kurulmasını ve dopamin salgısının artmasını sağlar. Bu, nörotransmiterlere özgü bir döngüdür. Her ne kadar hepsinin kendine özgü bir işlevi olsa da çakışabilirler ve birbirlerine uyum

sağlayarak, belli başlı durumlarda ortaya çıkan emsalsiz kombinasyonlar yaratabilirler. Bu da bizi dinî ayin konusuna geri getirir.

Nörokimya hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan atalarımız her nasılsa serotonin, dopamin, epinefrin, norepinefrin, oksitosin ve endorfinlerin salgılanmasını artıracak davranış kombinasyonlarını keşfederek, bu davranışlara özgü beyin faaliyetini harekete geçirebilmişlerdir. Ve tüm kültürlerdeki ayinlerin asla yitirilmeyen önemini anlamanın anahtarı budur; çünkü gerçekten de onlar gibi bir başka şey daha yoktur.

Din kelimesi muhtemelen Latincede 'engelleme ya da bağlama' anlamına gelen *religare*[12] kelimesinden türetilmiştir. Atalarımızca ortaya atılan dinî ayinler, insanları bir araya getirerek sosyal bağlar oluşturulmasına olanak sağlayan, insanlara özgü ve eşsiz bir yolla vücut kimyamızı ele geçiriyordu.

Atalarımız, düşmanca bir ortamda hayatta kalabilmek için yeni bir dizi soruna neden olan sosyal gruplar oluşturuyordu. Gruplarda kişilerarası farklılık ve çatışmalar ortaya çıkıyordu ve bunlar çözülmediği takdirde grubun sonu gelebilirdi. Ancak bizim kadar sosyal olan bir tür söz konusuyken, anarşi evrimsel bir seçenek değildi. Üyelerden biri grubun hayatta kalmasına engel olacak şekilde davrandığında, söz konusu üyeyi disipline etme cesareti olan bir birey ya da bir alt grup, o kişinin dostları veya akrabalarının intikam duygularına hedef olma pahasına riske giriyordu. Ancak görünmeyen güçler –ölü atalar ya da Tanrılar gibi– kolaylıkla ceza verebilir ve grup içindeki birliği daim kılabilirdi.

---

12 İngilizcede din kelimesinin karşılığı 'religion'dır. (ç.n.)

Yakın zamanda gerçekleştirilen araştırmalar da bu hipotezi desteklemektedir. Dinin cezalandırma üzerine etkileri konusundaki bir çalışmada, Ryan McKay ile İsviçre'nin Zürih kentindeki ve İngiltere'deki meslektaşları, adil olmayan davranışlar ortaya koyanlar için ceza belirlerken, subliminal dinî önermeler (dinî teşvik) yapıldığında verilen cezaların diğerlerine kıyasla daha ağır olduğunu ortaya koydular. Katılımcılara subliminal olarak dinî, seküler veya kontrol teşvikleri verildi. Din, ağır cezaları diğer iki gruba kıyasla ezici bir oranda artırdı. Etkin olan iki mekanizma vardı. Bunlardan ilki, 'doğaüstü bir gözlemci' mekanizmasıydı. Dinî kıstaslara göre karar veren katılımcılar, adil olmayan davranışları cezalandırıyorlardı; çünkü bunu yapmadıkları takdirde doğaüstü bir varlığı kızdırabileceklerini ya da onu hayal kırıklığına uğratabileceklerini hissediyorlardı. İkinci mekanizmaysa, adalet ve onun uygulanmasına dair kültürel normların din aracılığıyla faaliyete geçirilmesiyle ilgiliydi.

Dolayısıyla, Tanrıların yaratılması ya da öne çıkan atalarımızın sayesinde, bilinçsiz de olsa yüce bir duygu meydana getirildi ve bu görünmeyen güçlerle iletişim kurmak için birtakım ayinlerin oluşturulması da atılması gereken bir sonraki mantıklı adımdı. Ancak eğer ayinler öncelikle görünmeyen ve güçlü olan başkalarından yardım istemekse, nasıl oldu da atalarımız belli başlı tanrısal varlıklara inanmaya ya da ölü atalarının hâlâ söz sahibi olabileceğini kabullenmeye başladılar?

Bu noktada inancın yapıtaşlarına geri dönmüş oluyoruz; bizden daha üstün bir gücün varlığını kavramak, bu güçle iletişim kurabildiğini ya da etkileşime geçebildiğini hissetmek ve bunun gibi şeyler...

O zaman da, tıpkı şimdi olduğu gibi, Tanrı zihnin bir ürünüydü veya daha doğru bir deyişle, zihnin bilişsel mekanizmalarının bir yan ürünüydü.

Ayinlerde ve Transta Rüyaların Rolü

Atalarımız muhtemelen kelimenin tam manasıyla Tanrıları rüyalarında yarattılar. Günümüzde *rüyaların* zihnimizin bir ürünü olduğunu ve duygusal hayatımız hakkında öngörüler sağlayabileceklerini biliyor, kimi zaman mantıklı kimi zamansa mantıksız olabildiklerini kabul ediyoruz. Freud, rüyalar için 'bilinçdışına giden kral yolu' tabirini kullanmıştır.

Fakat bildiğimiz kadarıyla atalarımızın mensup olduğu toplumlarda işine hâkim terapistler yoktu. Günümüzdeki en iyi bilim insanlarıyla terapistler dahi rüyaları neden gördüğümüze dair kesin bir açıklama getiremiyorlar. Ancak atalarımız da rüya görüyorlardı. Gördükleri bu rüyaların son derece güçlü olduklarına inandıklarını düşünmemizi sağlayacak sebepler var.

Nispeten yakın döneme ait ve oldukça bilgili bir medeniyet olan Antik Yunanlılar, milattan önce beşinci yüzyıldan başlayarak Şifa Tanrısı Asklepios adına istihare merkezleriyle tapınaklar inşa etmeye başladılar. Vatandaşlar uyumak ve ayin yapıp, oruç tutup, dua ederek rüya görmeyi tetiklemek üzere bu tapınaklara gider; sonrasındaysa rüyalarında gördükleri bilgileri şifa bulmak amacıyla kullanıp, Tanrıların onları rüyalarında iyileştirdiklerine inanırlardı. Eski Mısırlılar da rüyaları tanrısal bilgiye erişmenin temel anahtarı olarak görüyordu.

İnsan gelişiminde biraz daha geriye gidip, avcı-toplayıcı atalarımızdan birinin on bin yıl öncesinin Afrika kırsa-

lında uyuduğunu ve gördüğü son derece mantıksız bir rüyada ölmüş bir akrabası tarafından ziyaret edildiğini hayal edelim. Rüyalardaki tuhaf çevreyi görünmeyen bir gerçeklik, hatta belki de atalarının daha bilge ve güçlü ruhlarıyla ya da onlara yol gösterebilecek çeşitli tanrısal varlıklarla dolu başka bir dünya olarak kabul etmek mantıklı olurdu.

Bunu doğal dünya karşısında duyulan şaşkınlık duygusuyla birleştirerek daha önce ifade edilen ayrıştırılmış bilişselliği ilave ettiğinizde görünmeyen varlıklar kabul edilebilir hâle gelir ve Tanrıların başlangıcına ulaşabiliriz.

Atalarımızın ilk Tanrıları nasıl yarattıkları konusunda asla kesin bir bilgiye sahip olamayacağız. Tanrılar hâlen dünyadaki çoğu dinî ayinde mum biçiminde yer bulan ateş gibi doğal güçlerin insanileştirilmeleri ve açıklanabilmeleri için yaratılmış olabilirler. Atalarımızın ilk kez ateşi kontrol altına aldıkları anı hayal edin. Bu gerçekten de onlara mucizevî bir olay gibi görünmüş olmalı. Buna hava koşullarındaki sert değişimleri, volkanları, güneşi, ayı ve diğer doğa harikalarını ekleyin. Diğer tüm güçlü psikolojik fenomenlerde olduğu gibi bu ilk doğaüstü varlıklar için de hiç şüphesiz birden çok belirleyici etmen vardı.

Tanrıların ortaya çıkmasıyla birlikte muhtemelen onlarla iletişim kurma ve yalnızca uyurken değil, istenildiği zaman onlara ulaşabilme arzusu da ortaya çıkmış olsa gerek. Atalarımız kendilerinden sonra gelen Antik Yunanlılar gibi bu rüya dünyasıyla uykuda şans eseri iletişim kurmak yerine ona diledikleri an erişebilmeyi istemişlerse, kendi 'kral yollarını' inşa etmek zorundaydılar. Yani saatler, hatta bazen günler boyunca şarkı söyleyip dans ederek uykuyla uyanıklık arası bir trans hâline geçmeyi olabildiğince iyi bir şekilde öğrenmiş olmaları muhtemeldir. Bazı Kızılderili kültürleri gibi kendilerini dış dünyadan izole

edip duyusal yoksunluğa maruz bırakmaları, bir başkasının varlığını hissedip her şeyle yekvücut oldukları duygusuna kapılmalarına sebep olmuş olabilir. Oruç tutmak algıları bozabilir, hatta halüsinasyonlara yol açabilir. Çoğu dinin oruç tutmayı yüceltmesinin nedeni, büyük olasılıkla orucun bu tür görüleri artırmasından dolayıdır. Atalarımız zaman içinde bu ayinleri geliştirirken nörotransmiterleri tetikleyip grup bütünlüğünün biyoteknolojisini yaratmayı öğrendiler.

Daha önce bahsi geçen ve insani niyeti soyut görüntü ya da seslere atfetme eğiliminde olan hiperaktif niyet tespit etme becerimiz de ayinler esnasında salgılanan nörokimyasallarla güçlenip atalarımızı yalnızca görünmeyen atalarına değil, aynı zamanda insana benzeyen diğer varlıklara da inanmaya eğilimli kılmış olabilir.

İlk ayinler, beyin kimyasını değiştirdiğini artık bildiğimiz faaliyet ya da faktörleri merkez alıyordu: müzik, şarkı, yoğun ritmik hareket ve uykusuzlukla birleşen güçlü duygular. Gece boyunca, hatta kimi zaman daha uzun süreler hiç durmadan dans edip şarkı söyledikleri ayinler, insanları kelimenin tam anlamıyla bitkin düşürüyordu. Böylesine uzun süren yoğun faaliyetler, beyin kimyasallarının salgılanmasını en üst seviyeye çıkarıyordu.

Atalarımız muhtemelen dans etmenin (ve bazı maddelerin) transa geçmelerini sağladığını ve ayinlerin görünmeyen varlıklara istedikleri an erişebilmelerine olanak verdiğini keşfetmişlerdir. Bu, aynı zamanda bir başka dünyanın ve bu dünyadaki görünmeyen ruhların toplu hâlde kabullenilmesi anlamına geliyordu. *Enthusiasm*[13] kelimesinin, Yunancada 'Tanrı tarafından ele geçirilen ya da

13 İngilizcede coşkunluk ve şevk anlamına gelir. (ç.n.)

Tanrı'dan vahiy alan' anlamına gelen *enthousiasmos* kelimesinden geldiğini unutmayalım.

Ayinler esnasında odak, bireyin değil topluluğun üzerindeydi ve ayinler grubun hayatta kalması için önem taşıyan ahlaki düstur ya da derslerin aktarılmasına destek olabilirdi. Ayinler bireylerin yapamadığı şeyi yapıyordu: Yoldan çıkan kabile mensupları için, özellikle de ölü atalardan gelen, görünmeyen tehlikelerle dolu bir dünya yaratabiliyordu.

Bu ilk dinî ayinler, genellikle insan hayatındaki geçiş dönemleri esnasında gerçekleştiriliyordu: Doğum, ergenlik, evlilik ve ölüm. Antropolog Rodney Needham, günümüzde varlığını sürdüren avcı-toplayıcı toplumlarda vurmalı çalgıların böylesi geçiş dönemleri esnasında önemli bir rol üstlendiğini ifade etmiştir. Vurmalı çalgıların kullanıldığı ve bu gibi geçiş dönemlerini merkeze alan ayinler, günümüzde bile tüm kültürlerde varlıklarını sürdürmektedir. Üniversitelerdeki kimi öğrenci derneklerinin yeni üye alım sınamalarında, dehşet ve acı verici ve hatta kimi zaman ölümcül olabilen kabul ayinlerinin kalıntıları sürmektedir. *Mosh pit*[14] bile ayinsel bir coşku hâlini andırıyor.

Varlıklarını sürdüren ve çok eski zamanlara pencere açan kabilelerin üçü de, insanlara kabilenin sırlarını açmak için ayinlere başvuruyor. Kabul törenleri acı ve dehşet verici olabiliyorlar; böylelikle ilgili nörokimyasallar salgılanıyor ve bunun sonucunda ortaya çıkan bağlılık da kabileyi güçlendiriyor. Bu tür ayinler erkeklere savaşmak için enerji verirken, onları aynı zamanda sadık kılıyor; kabilenin gelenek ve göreneklerine bağlılık sağlıyor.

---

14 Punk müzik eşliğinde çılgınca dans etmek anlamında kullanılan bir ifade. (ç.n.)

Günümüzde yaşayan Avustralyalı Aborijinler tarih öncesi döneme 'düş zamanı' adını veriyorlar; efsanevi varlıkların ülkede kol gezip savaştığı, avlandığı ve doğal dünyayı yarattığı çağlar... Hâlen bazı ayinler dışarıdan gelenlere kapalı bir şekilde gerçekleştirilerek, güçlü bir grup bağı oluşturulmaya çalışılıyor. Aborijin törenlerinin genellikle uzun sürdüğünü; ilahilerin okunup düş zamanı mitlerinin şarkılarla anlatıldığı, kutsal nesnelerin dikkatle seyredildiği ve kabul edilenlere bu mitlerle nesnelerin tanıtıldığı ayinler olduğunu biliyoruz. Bu ayinler esnasında dans edildiğini ve totemik hayvanların davranışlarının el çırpılarak, çubukların ya da taşların birbirine vurularak ve Avustralya'nın bazı bölgelerinde didgeridoo çalınarak taklit edildiğini biliyoruz.

Hayatta Kalma Mekanizması Olarak Ayin

Atalarımızın *dinî ayinleri* aynı anda birkaç sorunu çözüyordu. Bir grup, hatalı davranışta bulunanları cezalandırabilir, çatışmaları çözümleyebilir, hazıra konan üyelerini ortaya çıkarabilir, düşmanlıkları sonlandırabilir, geçmişe sünger çekebilir ve sahte olması güç, masraflı, dürüst sinyallerin mercek altına alınabileceği arenalar yaratabilirdi. Hatta ayinler avcıları korkutup kaçırarak, son derece basit bir hayatta kalma sorununu da çözmüş olabilirdi.

Bu ilk dinlerde muhtemelen ne rahip ne de dinsel bir hiyerarşi vardı. Belki de alfa erkekleri ya da ilerleyen dönemde Şamanizmi doğuran sözde liderlik konumundaki yaşlılar mevcuttu; fakat görünmeyen varlıklardan gelen mesajları taşıyan ulaklar ve günümüz ruhban sınıfına benzeyen çeşitli 'meslekler' muhtemelen yoktu.

Nicholas Wade'in *The Faith Instinct (İnanç İçgüdüsü)* kitabında belirttiği gibi, ayinler yoğun bir birliktelik ve hayranlık duygusunun yanı sıra, grup çıkarlarını kendi kişisel çıkarlarından öne alma arzusu da yaratır. "Zekice bir bağ kurar." Benlik duygumuzu kaybedip, dokunduğumuz ve birlikte gece boyunca şarkı söyleyip dans ettiğimiz insanlarla derin bağlar kurarız.

Arkeolojik ve antropolojik kayıtlar, avcı-toplayıcı atalarımızın bu ayinleri göç ettikleri her yere taşıdıkları sonucunu desteklemektedir. Bu portatif ve kalıcı ayinler şarkı, dans ve trans odaklı olmaya devam etti.

Yerleşik toplumlar on beş bin yıl önce ortaya çıktı; tarımsa on bin yıl önce. Her ne kadar günümüzde çok az sayıda gerçek anlamda avcı-toplayıcı olsa da, avcı-toplayıcı atalarımız tarafından yaratılan din göz ardı edilemeyecek kadar güçlenmişti. Böylelikle biz ona uyum sağlarken din de değişti.

İnsanlık tarıma dayalı hâle geldi. Din, tarım için son derece önemli olan mevsimlerin ritmine ayak uydurdu. Bunu günümüzde dahi görebiliyoruz. Paganizm ve Panteizm, bahar festivali Oestra'yı yarattı. Yahudilikte Sukot, hasat mevsiminin sonuna işaret eder. Pesah, arpa festivalinin başlangıcıdır. Şavuot, buğday hasadının sonudur. Hıristiyanlık bu ayinleri Paskalya ve diğer bayramlar olarak uyarlamıştır.

Yaklaşık beş bin yıl önce, okuma yazma bilen toplumların ortaya çıkmasıyla birlikte doğaüstüne erişim demokratik bir taahhüt olma niteliğini yitirdi. Politik güçle müttefik hâle gelen rahip kastları kısıtlamalar getirdi. Ve rahip ya da şamanlar sorumluluk olmadan güç sahibi olduklarını farkettiler; başarısızlıklarını hâlihazırda toplum tarafından kabul edilmiş tanrısal varlıkların

üzerine atarak, kendilerinin basit birer ulak olduklarını iddia edebiliyorlardı.

Şarkı, dans ve trans içeren ilk ayinler sosyal düzenleyici olarak toplumu bir araya getirirken, var olan hiyerarşiyi ortadan kaldırıyordu. Yerleşik toplumlara ve medeniyete doğru gidildikçe, sosyal tabakalaşma arttı. Bazı dinlerde sosyal eşitlik yaratma etkisi nedeniyle dans etme tamamen yasaklandı; fakat ritmik hareketler korundu. Buna bir örnek bulmak için, İslamiyet'te yan yana dizilen çok sayıda erkeğin aynı anda diz çöküp secde ederek, bir nevi dans edişlerine bakabilirsiniz. Ya da bir Katolik kilisesi ayinine gidip mihrabın önünde diz çöküldüğünü veya yine bir ayin esnasında sırayla diz çökülüp, oturulup, ayağa kalkıldığını izleyebilir ve daha 1960'lar kadar yakın bir dönemde kiliselerde yürütülen Latince ayinlerdeki Gregoryen ilahilerin üstlendiği rolü düşünebilirsiniz. Geleneksel olarak Afro-Amerikan kiliselerinde yer alan ve kökleri Afrika dans ve ayinlerine dayanan Gospel müziğini inceleyebilirsiniz.

Diğer dinlerde ayinlerin gücünü görmemizin temel nedeni, onlardan korku duyulmasıdır. Bazı Güneyli Baptistler, Tanrı dans ettiklerini düşünmesin diye ayakta sevişmezler. Hıristiyan kiliselerinde oturma amacıyla kullanılan o uzun sıralar eskiden yoktu; bu sonradan ortaya atılan bir düşünceydi. On altıncı yüzyılda Avrupa kiliselerine uzun sıraların yerleştirilmesinin amacı, dans edilmesinin önüne geçmekti. Bu sıralar hâlâ yerli yerinde duruyor; fakat duyguların yoğun bir şekilde açığa çıktığı bazı dinî ayinler esnasında ibadet edenleri yerli yerinde tutmaya yetmeyebiliyor.

Atalarımız için şarkı söylemek, dans etmek, müzik ve hareketin hepsi birdi.

Müziğin kökeni hâlâ tartışılmaktadır. Başka mekanizmaların, sert sesli ve sessiz harflerin çarpan bir kalbin ritmine uygun bir şekilde yinelenmesinin bir yan ürünü mü? Yoksa müzik gerçekten bağımsız bir adaptasyon mu? Darwin, müziğin eşeysel seçilim fikrine verilebilecek en iyi örneklerden biri olduğunu düşünüyordu.

"Müzik notaları ve ritmin, en başta insanoğlunun erkek ya da dişi ataları tarafından karşı cinsi etkilemek üzere ortaya çıktığı sonucuna vardım. Tonlar, bir hayvanın hissedebileceği en güçlü tutkuların bazılarıyla ciddi anlamda bağdaşmıştır." Darwin müziğin tetiklediği pek çok duygunun sevgiyle ilintili olduğunu ifade etmiştir.

Bu, ilk dinî ayinlerin bir başka yönünü işaret etmektedir. Bunları, cumartesi gecesi *square dance*[15] eğlencelerinin ilk hâli olarak görebiliriz; olası bir eş aramak ve onları görüp değerlendirmek için gidilen bir yer. Hoşlandığınız birinin gücünü, koordinasyonunu, karakterini, gruba bağlılığını ve başkalarının onun hakkındaki görüşünü değerlendirmenin daha iyi bir yolu olabilir mi? Şarkı söylemek, dans etmek ve transa geçmek 'eş olma değerliliğinin' taklit edilmesi güç, dürüst işaretleridir.

İhtiyat

Muhtemelen şimdiye dek Katolik bir atletin, yarışın başlangıç çizgisine geçip istavroz çıkardığını görmüşsünüzdür. Bu, Tanrı'ya bir yakarış ve aynı zamanda endişeyi azaltmanın bir yoludur. Basketbol yıldızı Lebron James, her maç öncesi bir ritüel gerçekleştirir. Ellerine pudra döker, onları birbirine vurarak pudrayı etrafa saçar ve arta

15 Dörder çiftten oluşan grupların sürekli eş değiştirerek yaptığı bir dans türü. (ç.n.)

kalanı tezahürat yapan hayranlarına doğru fırlatır; güven vermenin ve endişeyi azaltmanın hoş bir yolu. Bu gibi yinelenen obsesif davranışlar, bir korkuyu dindirme yöntemidir.

Sigmund Freud, dini toplumun obsesif kompulsif bozukluğu olarak görüyor ve obsesif kompulsif bozukluğun bireyin kendine özgü dini olduğunu düşünüyordu. Aradaki bağlantıyı görse de, bunu tamamen anlayabilecek araçlardan yoksundu. Artık beynin endişeyi azaltmak için yinelenen ya da basmakalıp hareketler yapmamızı sağlayan *ihtiyati uyarı sistemine* sahip olduğunu biliyoruz. Aynı mekanizmalar, dinî ayinlerde de kullanılır ve özellikle atalarımızın sert, tehlikeli dünyasında her ikisi de hayatın doğal bir parçası olan bilinmezlik veya riskin neden olduğu endişeyi azaltmaya yarar.

Eşzamanlılık ve Birlik

Dinî ayinler, daha detaylı olarak dokuzuncu bölümde ele alınacak olan ayna nöronlarımızı kullanır. Bu ayna nöronlarının asıl amacı, muhtemelen bir organizmayı öğrenmeye ve yeni hareketler yapabilmeye hazırlamaktı. Dinî ayinler bundan faydalanır. Çevrenizdeki insanlar dans ederken dans etmemek güçtür ve ayna nöronlar bunu koordineli bir *eşzamanlılık* hâlinde yapmamıza yardımcı olurlar. Stanford Üniversitesi'nde yürütülen bir araştırma, ağır kas hareketi olmadan eşzamanlı bir faaliyete yalnızca katılmanın dahi ortak olma hâlini ve bunun uyandırdığı hisleri güçlendirdiğini göstermiştir. Bir grup olarak alelade yürümek ile onlarla birlikte rahat bir şekilde ve uygun adım yürümenin uyandırdığı duygular arasında bir fark vardır.

Buna ağır kas faaliyeti eklediğinizde, başka bir seviyeye geçilir. Eşzamanlı hareket yoğun kas faaliyeti içeriyorsa, acı eşikleri genellikle yükselir. Oxford Üniversitesi'nde yapılan bir deneyde, bir takım olarak ve tek başlarına kürek çeken kürekçiler karşılaştırılmıştır. Deney, sonucunda ortaya çıkan randıman açısından kontrol edildiğinde, eşit randıman düzeyinde diğerleriyle birlikte kürek çeken bir bireyin, aynı işi tek başına yaptığı duruma kıyasla daha yüksek bir ağrı eşiğine sahip olduğunu göstermiştir. Endorfin salgısı grup faaliyetiyle birlikte artar. Ve endorfinlerin sosyal bağları güçlendirdiğini biliyoruz.

Yalnızca oradaki insanlar için değil, bütün bir nesil için son derece önemli bir an olan Woodstock'ı ele alalım. Bu festival, herhangi bir şiddet içermemesi ve çatışma olmamasıyla; olumsuz koşullarda bir araya gelmiş, birlikte çalışıp gençliklerini müzik, dans, seks, arkadaşlık ve evet, içinde bulunulan atmosfer ve eşzamanlılığın uyandıracağı hislere basit birer destek olan uyuşturucularla kutlayan kalabalıklarıyla ünlüdür.

Ayinlerin insanları birbirine bağlama gücünü, Amerika'daki liselerde spor karşılaşmaları öncesinde yaygın bir şekilde gerçekleştirilen ve rakip takıma karşı tüm öğrencileri birleştirmeyi hedefleyen gösterilerde dahi görebiliriz.

Dokunmanın Büyüsü

Primatlar haddinden uzun bir süreyi birbirlerini tımar ederek geçirirler. Bunun muhtemelen sağlığın ya da parazit ayıklamanın ötesinde bir nedeni vardır. Kanıtlar, *dokunmanın* sosyal bağlanmayı sağlamak için oksitosinin ve ardından bu bağları güçlendirecek endorfinin salgılanmasını tetiklediğini söylemektedir.

O anda kimsenin elini tutmayan bir kadını bir tehdit senaryosuna maruz bıraktığınızda, beyninin korkuyu kontrol eden bölümü amigdala harekete geçer. Korkuya kapılır. Eğer bir yabancının elini tutuyorsa, bu korku biraz olsun azalır. Partnerinin elini tutuyorsa, bu korku daha da azalır. Daha çarpıcı olansa, elini tuttuğu kişinin korkuyu dindirme oranının, kadının aralarındaki ilişkinin niteliğine ne kadar değer biçtiğiyle doğru orantılı olmasıdır. İyi bir ilişki, korkuyu kötü bir ilişkiye kıyasla daha iyi dindirir.

Dokunmayla birlikte beynimizin duyguları kontrol eden prefrontal bölümleri gevşer ve problem çözmeye odaklanmamıza olanak sağlar. Beyin, destek verici bu dokunuşu, yükü paylaşacak birinin varlığına yorar. İnsanlar primatlar arasında en çok işbirliği yapan türdür ve dokunmak, arkadaşlarımızın beyinlerinde sorunları çözecek ilişkilerin kurulmasına yardımcı olur.

Bir başka araştırma da, birbirine en fazla dokunan basketbol takımlarının en iyi sonuçları aldığını göstermektedir. Tüm o çakmalar, göğüs göğse çarpışmalar, popoya atılan şaplaklar ve başarılı bir şuttan sonraki ya da faul atışları arasındaki temas, işbirliği duygularını, dayanışmayı ve grup bağlılığını güçlendiren nörotransmiter artışına dönüşür.

Her ne kadar bilmeyerek de olsa atalarımız güven, sevgi, işbirliği ve kendinden çok karşıdakini düşünme hislerini ortaya çıkaran kimyayı yaratmayı öğrendiklerinde, bunun geri dönüşü yoktu. Bu son derece güçlü kimyasal tepkimeler de kaçınılmaz olarak doğaüstü inanca olanak sağlayan bilişsel mekanizmaları güçlendirince, din ortaya çıkmış oldu.

Küçük Bir Deney

Bir süre durun. Hoşlandığınız ya da sevdiğiniz birini düşünün ve o kişiye karşı beslediğiniz hisleri gözden geçirin. Şimdi tam o andaki ruh hâlinizin kısa bir değerlendirmesini yapın. Sonra elinizi acıyıncaya dek çimdikleyin.

Bu üç adımı tamamladıktan sonra ayağa kalkıp, sesinizin ritmine uygun bir şekilde ileri geri sallanarak bir şarkı söyleyin. Eğer yanınızda biri varsa, kollarınızı birbirinizin omuzlarınıza dolayın ve bu kez birlikte şarkı söylerken sallanmaya devam edin. Bitirdiğinizde ve oluşabilecek tuhaf hisler ortadan kalktığında, bunları tekrarlayın. Kendinizi çimdiklediğinizde acı eşiğinizin ne durumda olduğuna dikkat edin. O kişi hakkında neler hissediyorsunuz? Kendiniz hakkında neler hissediyorsunuz? (Tüm bunları yaparken, pencereden sizi görmüş olabilecek komşunuzun hakkınızda neler düşündüğünü görmezden gelebilirsiniz.)

Bir seyirci grubuyla bunları yaptığımda, hemen herkes parametrelerin birkaçında olumlu değişiklikler olduğunu söyler. (Ateist seyircilerin avazları çıktığı kadar Amazing Grace[16] söylediklerini hayal edin.) Bu kısa alıştırmada şarkı söyleme, dokunma ve ritmik hareket etmenin sebep olduğu nörokimyasal değişikliklerle ilgili bir fikir edineceksiniz. Üstelik yalnızca birkaç dakika içinde. Bunu Afrika savanlarında ya da Avustralya kırsalında bütün bir gece boyunca yaptığınızı düşünün.

Eğer izleyicilerin ayakta durduğu, ellerindeki çakmakları ya da daha yakın dönemde cep telefonlarını sallayarak şarkıya katılan kalabalıkların bulunduğu bir rock konserine gitmiş ve konser sonrasında kendinizi canlanmış ve

16 Çok bilinen bir Hıristiyan ilahisi. (ç.n.)

yenilenmiş hissettiyseniz, ayin ve dokunmanın gücünü anlamışsınız demektir.

Ayinler, 'eş olma değerliliğinin' ortaya konulmasında rol oynar ve bu da insanlığımızın din tarafından kullanılan iki farklı yönüne daha temas eder.

Romantik Aşk

Beynimizdeki bazı adaptasyonlar romantik ilişkilerimize hizmet eder. Cinsel arzu bizi oyun alanına çıkarır; *romantik aşk* tek bir kişiye güçlü bir şekilde bağlanma sorununu çözer. Din çoğu zaman bundan güç alır ve bir sevgi ilişkisi yaratır. Bunun yansıması Müslüman şehitlere cennette evleneceklerine dair verilen vaatlerde görülebilir. Hamas'ın eski ruhani danışmanı Şeyh Yasin, kadınların intihar bombacısı olmalarının özellikle bekârlarsa uygun olduğunu çünkü "Yetmiş iki bakireden bile daha güzel hâle geleceklerini ...cennette kusursuz bir koca bulmayı garantilediklerini" söyler. Erkek intihar bombacılarına yetmiş iki bakire vaadi de muhtemelen romantizmden çok şehvetle ilgilidir ve erkeklerin genç ve doğurgan kadınlara karşı sonsuz libidolarını istismar eder.

Romantik sevgi kapasiteleri de din tarafından yoğun bir şekilde kullanılır. Rahibe Teresa'nın yakın zamanda yayımlanan ve İsa'yla evli olmaktan bahsettiği mektuplarını düşünün. Hatta Orta Çağ'da rahibelerin kutsanma törenleri bir düğünden farksızdı; kilise için çeyiz dahi hazırlanırdı. Günümüzde bile çoğu rahibe tarikatı kendisine 'İsa'nın gelinleri' adını verir. Bu rahibelerin bazıları nihai yeminlerini düğün elbiseleriyle ederlerken, evlilik yüzüğü takarlar.

Letting Go of God (Tanrı'yı Bırakmak) adlı tek kişilik harika şovlarından birinde, bir zamanların *Saturday Night Live* komedyenlerinden Julia Sweeney, gençliğinde bir İsa resminin cinsel arzularını bastırmasına yardımcı olduğunu söylemiştir.

Üçüncü bölümde bahsi geçen bağlılık sistemi, romantik ilişkilerimizle derinden ilgilidir. Arzudan, yoğun romantik bağlılık ve şefkatli sevgiye geçeriz ki son aşama bağlılık sistemine dayalıdır.

Ebeveynlik Yatırımı

Cinsiyetler arasındaki temel davranış farklılığı, salt genetik cinsiyetle belirlenmez. Aksine, *ebeveynlik yatırımı* adı verilen; çocuğa hangi cinsiyetin daha fazla fizyolojik destek verdiğine ve dolayısıyla en yoğun duygusal yatırımı yaptığına ilişkin davranış tarzıyla ilgilidir.

Çoğu eşeyli türde, dişiler en fazla ebeveynlik yatırımına sahiptir. Örneğin, bizim türümüzde kadın, doğurgan hayatının hamile olmadığı her ayında yaşayabilecek durumda, besin bakımından zengin bir yumurta üretmeli; dokuz ay boyunca bir fetüsü taşımalı; ölümcül olabilecek doğum sürecinden geçmeli ve aylar, hatta bazen yıllar boyunca emzirmelidir. Temel fizyolojik bedel çok yüksektir. Türümüzün erkekleri içinse, en düşük bedel sperm ve beş dakikadır.

Bu, yalnızca fizyolojik düzeydeki ebeveynlik yatırımı bağlamında hatırı sayılır bir farklılıktır. 'İlerici' Batı kültürlerinde dahi çocuğun doğumundan sonraki fiziksel ve duygusal bakımında en büyük sorumluluk kadının omuzlarındadır. Babalar ara sıra bez değiştirebilir; fakat bu bile çoğunlukla annenin sorumluluk alanına dâhildir.

Davranışsal anlamda, en fazla ebeveynlik yatırımına sahip olan cinsiyet –ki bu çoğunlukla dişilerdir– kiminle çiftleşeceği konusunda seçici davranır. Üremede hız kesen adım onlardır. En az ebeveynlik yatırımına sahip cinsiyet, yani çoğunlukla erkekler ise dişilere erişip kendi DNA'larının hayatta kalmasını sağlamak için hemcinsleriyle çetin bir rekabete girerler.

İnsanlarda dişilerin bu biyolojik önemi ve seçiciliği, dişilerin üremelerini kontrol edebilmek için sürekli olarak yeni yöntemler geliştiren erkekleri küçük düşüren bir durumdur. Taktikler arasında poligamiden kadınları baştan ayağa kara çarşaf giymeye zorlamaya dek ve hatta klitoridektomi ve infibülasyon gibi çok daha zalimce uygulamalar bulunmaktadır. Nedenleri arasında din ya da mezhep farklılıkları da bulunabilen bazı iç savaşlarda, erkekler zafer kazandıklarını göstermek için kaybeden tarafın sessiz ve çaresiz bir şekilde duran erkeklerinin gözleri önünde 'onların' kadınlarına tecavüz ederler. Bu, kendi halkları arasında dahi hayatları boyunca taşımaları gereken bir lekeye maruz bırakılan kadınlardan çok, erkekler için küçük düşürücü bir durum olarak kabul edilir. Tecavüzden doğacak herhangi bir çocuk da aynı lekeye sahip olur.

Dinî inanç, monogamiye dayalı ilişki kültürümüzde de önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır; tanımı gereği her iki cinsiyet arasında da uygun bir eş bulmak için kıyasıya bir rekabet anlamına gelir. Hıristiyanların geleneksel düğünlerine bakalım: "O hâlde, Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın."

2009 yılında, Arizona'daki üniversite öğrencileri arasında yürütülen bir çalışma, çekici hemcinslerinin fotoğraflarının gösterildiği erkek ve kadın katılımcıların dinî hislerinde artış olduğunu göstermiştir; hayır, ilk anda tah-

min ettiğiniz gibi karşı cinsin değil, hemcinslerinin... Dolayısıyla, olası eşler için rekabet etme söz konusu olduğunda din de devreye girer.

Çoğu din, cinsellikle fazlasıyla ilgilenir ve bu bile dinin insan yapısı olduğuna dair güçlü bir kanıttır.

Bu noktaya dek, inanç ve ayinlerin temel psikolojik yapıtaşlarından, bunların uyumsal bilişsel mekanizmaların birer ürünü olduklarından bahsettik. Fakat artık aynı zamanda beynimizin görüntülendiği çalışmalardan edindiğimiz kanıtlar da var. Şimdi zihnimize bu pencereden bakıldığında neler gördüğümüze odaklanalım.

9.
Ey Kıt İmanlılar[17]

Bir Yan Ürün Olarak Tanrı'ya / Tanrılara Dair Fiziksel Kanıtların Keşfi

Kişi çocuklarla çevriliyken, yaşadığımız ana kıyasla gelecek ne kadar da önemlidir.
-Charles Darwin

Yan ürün tabiri, sanki bir zayıflık ya da önemsizlik ifade ediyormuş gibi, kulağa bayağı gelmektedir. Tam aksine. Örneğin, okuma ve yazma, başlangıçta farklı amaçlar için tasarlanan adaptasyonların kültürel yan ürünleridir. Beynimizde okuma ve yazma modülleri yoktur. Bunun yerine vizyon, konuşma dili, sembolik düşünme ve ellerimizin hassas motor hareketlerinin yanı sıra, temelde başka amaçlar gözetilerek tasarlanmış bazı adaptasyonlar vardır. İnsanoğlu, türümüzün kültürel anlamda en önemli keşfi olan okuma ve yazmayı bulduğunda, tüm bu adaptasyonlar bir araya geldi.

Benzer şekilde müzik de konuşma dilinin bir yan ürünüdür ve aslen kalp atışlarının ritmine uyacak şekilde sert

17 İncil'de, Matta 8:26'ya atıfta bulunuluyor: "İsa, "Neden korkuyorsunuz, ey kıt imanlılar?" dedi. Sonra kalkıp rüzgârı ve gölü azarladı. Ortalık sütliman oldu." (e.n.)

ünlü ve ünsüzlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Kültürel bir yan ürünün bizi etkileme gücünü takdir etmek için çok sevdiğimiz ve özellikle de anılarımızı canlandıran bir müzik parçasını dinlememiz yeterlidir.

Din, tarihi ve bireysel davranışları fazlasıyla etkilemiş bir güçtür. Ona yan ürün demek, onun aşikâr olan gücünü azaltmaz; özellikle de yakın zamanda yürütülmüş saygın çalışmalar bunu ortaya koyarken. Dinin üzerimizdeki olağanüstü gücünü açıklamak üzere yakın zamanda yürütülen çalışmalarda, bazı çarpıcı deneysel sonuçlar elde edilmiştir.

Danimarkalı nörobiyolog ve gazeteci Lone Frank'in deyişiyle, "Kutsal olan kulaklarımızın arasındadır." Ve hem nörobilim hem de yeni görüntüleme teknikleriyle keşfettiğimiz şey işte tam da budur.

Beyin araştırmaları ve din konusunda muhtemelen en ünlü kişi, Kanada'nın Laurentian Üniversitesi'nde psikolog olarak görev yapan Michael Persinger olmalı. 1980'li yıllardan bu yana, 'Tanrı Kaskı' adıyla bilinen bir deney yürütmektedir. İnsanlar karanlık ve sessiz bir odaya alınır; görüntü ve ses algısı bloke edilmiştir. Temporal lobları manyetik olarak uyaran bir kask, kişinin başına yerleştirilir.

Teste tabi tutulan kişiler, 'bir başkasının' varlığını ifade etmektedirler. Kendi kişisel ve kültürel tarihçelerine göre, 'hissedilen bu varlık' kaskı takan kişi tarafından doğaüstü bir dinî figür olarak yorumlanabilir. Kadınlar bu tür deneyimleri erkeklerden daha sık ifade etmiştir.

Persinger, benliğimize dair istikrarlı, tek bir hissiyatımız olmadığını ve aynı zamanda bunun beynin yalnızca tek bir tarafından çıkmadığını ortaya atmaktadır. Aksine, beynimizde benliğimize dair bilinçli deneyimimize katkı

sağlayan birkaç farklı bölge mevcuttur. Her zamanki uyanık hâlimizde, beynimizin dili kontrol eden sol bölümü hâkimdir. Korku, depresyon, kişisel kriz, oksijen azlığı, düşük kan şekeri ya da 'Tanrı Kaskı'nın takılması gibi durumlardaysa, sağ temporal bölge uyarılır ve benliğe dair bu ilave hissiyat, 'bir başkasının' varlığının hissedilmesine neden olur.

Dinî deneyimlerin temporal loblar aracılığıyla uyarılması, yalnızca akademik bir gariplik ya da laboratuvardaki alet edevatın becerisi değildir. Temporal loblar konuşma becerisi için büyük önem taşır ve dinî deneyimlerin ortak bir noktası da Tanrı'nın sesinin duyulmasıdır. Bazı insanlar, kendi içlerinden doğan bir sesi bir dış etmenin sesiyle karıştırabilirler. Temporal lobdaki elektrik bozuklukları nedeniyle ortaya çıkan temporal lob epilepsisinden mustarip hastaların yoğun dinî deneyimler yaşadıkları ve bu tür hastalarda aşırı dindarlığın ortak bir özellik olduğu yıllar boyunca belgelenmiştir.

Aziz Paul'ün Şam yolunda 'yere yığılmasının' asıl nedeninin bir epilepsi nöbeti geçiriyor olması olasıdır. Hatta dünyadaki çeşitli dinlerin kurucu ve liderlerinin, bugün yaşıyor olsalar, temporal lob epilepsisi tanısıyla tedavi edilmeleri de ihtimal dâhilindedir. Rahibe Teresa, Fyodor Dostoyevski ve Marcel Proust'un yanı sıra, daha başka pek çok kişide temporal lob epilepsisi bulunduğu ve dolayısıyla ruhani olana aşırı önem verdikleri ortaya çıkmıştır.

Thomas Jefferson Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde dahiliye uzmanı ve radyolog olarak görev yapmasının yanı sıra, Pennsylvania Üniversitesi Din Çalışmaları Bölümü'nde misafir profesör olan Dr. Andrew Newberg, dua eden rahibeler, meditasyon yapan keşişler, anlaşılmayan kelimelerle konuşan Pentakostallar ve çeşitli trans

hâllerindeki bireyler üzerinde yürütülen nörogörüntüleme çalışmaları alanına öncülük etmiştir. Çalışmaları, bireyin 'evrenle kendini bir hissettiği' duygusal durumlarının, yüksek frontal lob faaliyetine ve çevremize uyum sağlamamıza yardımcı olan bilgileri bir araya getirmekle görevli sol parietal lobdaki düşük faaliyete karşılık geldiğini ortaya koymuştur. Parietal lob, bedenimizin nerede bittiğini ve dünyanın nerede başladığını bize söyleyen bölgedir.

Eğer yoğun ibadet, meditasyon, ağır ağır okunan ilahiler, ağıtsal melodiler, ayinler esnasında fısıldanan sözler ya da diğer teknikler nedeniyle beynin bu bölgesine duyusal bir girdi olmuyorsa, beyin kendi varlığını ve yokluğunu, iç ve dış dünyayı birbirinden ayırmada zorlanabilir. Beynin bu bölgesi dış dünyadan gelen bilgileri bir araya getiremediği durumda, birey kendini her şeyle birleşmiş gibi hissedecektir.

Kuşkusuz, bu tür çalışmalarda bazı istisnalar vardır; Tanrı Kaskı'nı takan bireyler, rahibeler, epilepsi hastaları, mistikler, Pentakostallar ve aşırı uçlarda yer alan diğerleri. Örneğin, Pentakostal ve Karizmatik Hıristiyanlar hayalî bir dilde konuştuklarında, yani glosolali durumunda, bunun tam tersi olur. Kontrol duygusunun yitirilmesiyle bağdaşan düşük bir frontal lob faaliyeti ve benliğin bir Tanrı'yla, bir bağlanma figürüyle ilişki kurmasının yarattığı yoğun deneyimine tekabül eden yüksek parietal faaliyet görülür.

Dindar ve dindar olmayan daha sıradan insanlar arasında yürütülen modern nörogörüntüleme çalışmaları bağlamında, 2009 yılı ilkbaharında Ulusal Sağlık Enstitüsü tarafından yayımlanan ve Dimitrios Kapogiannis'le birlikte beş farklı araştırmacının çalışmalarını kapsayan *The*

Cognitive and Neural Foundations of Religious Belief (Dinî İnancın Bilişsel ve Sinirsel Temelleri) adlı çalışma, bize dinin yan ürün olması kuramıyla ilgili çarpıcı kanıtlar sunmaktadır.

Deneklerin beyinleri, fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) yöntemiyle izlenmiştir. Araştırmacılar kendilerine din hakkında bazı ifadeler okurken, deneklerin bu ifadelere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Her ne kadar beyinde bir 'Tanrı merkezi' bulunmuş olmasa da, nörogörüntülemeden elde edilen kanıtlar dinî inancın zihin, niyet ve duygu kuramlarını işleyen beyin ağlarıyla aynı ağlarda yer aldığını göstermiştir.

Hem dindar hem de dindar olmayan deneklerden elde edilen sonuçların karşılaştırılması, ifadelerin değerlendirilmesinde kullanılan beyinsel mekanizmalarda herhangi bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Dindarlık farklı bir fonksiyon değildir; sosyal bilişte kullanılanlarla aynı beyin ağlarına entegre edilmiş durumdadır. Dinî inanç *sui generis*, yani kendine özgü değildir. Bu çalışma, dinî inancın iyi bilinen, basit sosyal beyin devrelerini ve zihinsel mekanizmaları harekete geçirdiğini ve bu mekanizmaların burada daha önce tanımlanan uyumsal fonksiyonları dolaylı olarak etkilediğini göstermektedir.

Sam Harris tarafından yakın zaman önce yürütülen bir başka çalışmada da fMRI kullanılarak, hem dinî inanç sahiplerine hem de inançsızlara, dinle ilgili olan ve olmayan bazı önermeler sunuldu. İnananların beyinlerinde kimlikle ilgili bölümlerin yanı sıra, bireyin sunulan içerikten bağımsız bir şekilde kendini nasıl görüp temsil ettiğiyle ilgili bölümlerde de faaliyet görüldü.

Ayna Nöronlar

Beyinlerimizde, muhtemelen birbirlerinden farklı bölgelerde bulunan *ayna nöronlar*, 1980'li ve 1990'lı yıllarda, Parma Üniversitesi'nde makaklar üzerinde çalışmalar yürüten araştırmacılar tarafından kazara bulundu. Takip eden çalışmalarda, bunların insanlarda da aktif olduğu gösterilmiştir. Yapılan bu keşif, nörobilim alanında son zamanlarda elde edilen en önemli bulgulardandır. Ayna nöronlar, hem hayvanın kendisi eyleme geçtiğinde hem de aynı eylemin bir başka hayvan tarafından yapıldığını gördüğünde harekete geçer. Bu nöronlar, diğerinin davranışlarının 'aynasıdır' ve sanki gözleyen de aynı eylemi yapıyordur. Dolayısıyla 'maymun düşünmez, taklit eder' tabiri gerçekten doğrudur.

Şimdi bunu örnekleyelim. Sağ elinizi havaya kaldırdığınızda, sağ kol hareketlerinizi kontrol eden beyninizin sol kısmındaki sinir hücreleri faaliyete geçer. Eğer aynı hareketi ben yaparken izlerseniz, sağ kolunuzu havaya kaldırmasanız dahi aynı nöronlar yine harekete geçecektir. Sağ elime bir bıçak saplarsam, sol beynimde acı algılamayla ilgili kısım aktif hâle gelir. Eğer beni bunu yaparken izlerseniz, sizin beyniniz de aynı tepkiyi verir.

Ancak bunu kendinize kanıtlamak için acı çekmenize gerek yok. Eğer birini limon yalarken izlerseniz, o ekşi limonun 'tadını' alırsınız ve sanki kendiniz yalıyormuşsunuz gibi ağzınız sulanır. Ya da karşınızda biri esnerken esnememeyi deneyin...

Bağış toplayan kişiler, bunu belli bir seviyeye kadar anlarlar. Dünyada açlık çeken çocuklarla ilgili istatistikleri sabaha kadar anlatsalar da, sıradan bir insan üzerinde etkili olamayabilirler. Fakat aynı kişiye açlıktan ölmekte

olan bir çocuğun resmi gösterildiğinde, bağış yapması çok daha muhtemeldir. Haiti'deki 2010 depremi esnasında medyada dolaşıma giren korkunç fotoğraflar ve haberler nedeniyle dünyanın dört bir yanından yardım yapıldı. Hepimiz yakınlarını kaybetmenin acısını ve oradakilerin umutsuzluğunu hissettik ve kalbimiz hiçbir şey yapmadan durmamıza izin vermedi.

Din olmasaydı ahlaksız ve etikten yoksun olacağımızı çok kez duymuşsunuzdur. Ayna nöronları, bu ifadeyi sağlam bir şekilde çürütür. Başkalarının acısını kelimenin tam manasıyla hissederiz ve bu da içimizde onlara yardım etmemiz için bir empati, rahatsızlık ve dürtü uyandırır. Beyinlerimiz ahlaki olacak şekilde tasarlanmıştır. Dinler bunu kullanır; üstelik bilinçli ya da bilinçsiz, travmaya sebep olabilecek şekilde kullanır.

Çarmıha gerilme sahnesinin rahatsızlık verici resimlerine kaç çocuk maruz kalmıştır? Çoğu Hıristiyan buna alışmış olduğunu düşünebilir; fakat kanıtlar bunu her gördüklerinde sanki çarmıha kendileri geriliyormuş gibi aynı acıyı belli bir seviyede de olsa hissettiklerini göstermektedir. Bu görüntü, temel ahlaki kapasitemizi güçlü bir şekilde manipüle eder.

'Gelenekçi' Katoliklerden olduğu bilinen ünlü aktör ve yönetmen Mel Gibson, 2004 yapımı *The Passion of the Christ (Tutku: Hz. İsa'nın Çilesi)* filminde, bu eğilimden faydalanmıştır ve hatta film öyle belirgin şiddet sahneleri içerir ki bazı Hıristiyanların dahi izlerken beti benzi atmıştır. Gibson, antisemitizmle ve dinî inancı güçlendirmek adına filmdeki şiddet sahnelerini gereğinden fazla uzatmakla suçlanmıştır. Filmden iki belgesel ortaya çıkarılmıştır. İlave olarak, filmin sinema gösterimlerinde kesilen daha şiddetli sahnelerini de içeren, kimi kiliselerde eğitim mater-

yali olarak da kullanılan hâline internet sitesinden hâlen erişilebilmektedir.

Hıristiyanlık tarihi boyunca bazı aşırı uç inananların stigmatalara, İsa'nın vücudunda çarmıha gerilme esnasında oluşan yaralara benzer gizemli izlere, sahip oldukları söylenmiştir. Bu kişiler genellikle aziz mertebesine yükseltilir; fakat muhtemelen bilinçdışında bu görüntüyü öylesine güçlü ve travmatik bir şekilde algılamışlardır ki, yaralar vücutlarında fiziksel olarak da belirmiştir. Bilim, böylesi bir zihin gücüne yabancı değildir. Trans hâline geçtiklerinde, bilerek ya da bilmeyerek kendilerine zarar vermiş olmaları da muhtemeldir.

Siz tüm bunları okurken, modern nörobilim yöntemlerini kullanarak beyinlerimizin dinî inançları nasıl yarattıkları, kabul ettikleri ve yaydıklarına dair çalışmalar yürüten bazı araştırmacılar iş başında. Sizlere aktardığımız çalışmaları temel alarak, günün birinde dinî inancın beynimizdeki kapsamlı nöroanatomisini ortaya çıkaracaklar. Buna güvenin.

10.
Siz de Yargılanmayasınız[18]

Zihinlerimizi Eğitmek

Cahillik çoğu zaman bilgiye kıyasla daha fazla özgüvene neden olur: Şu ya da bu sorunun bilim tarafından asla çözülemeyeceğini söyleyenler, bilim konusunda çok değil az bilenlerdir.
-Charles Darwin

Eski Dışişleri Bakanı ve başkan adayı William Jennings Bryan, 1918 yılında, Dudley Malone'un 'evrimle ölesiye savaş' şeklinde ifade ettiği bir mücadeleye girişti. Bu savaş, 1925 yılında, Dayton, Tennessee'deki meşhur Scopes Davası'yla doruk noktasına ulaştı. Fakat ölen, evrim olmadı. Savunma avukatı Clarence Darrow mugayir tanık olarak Bryan'ı kürsüye çağırdı. Ardından, Bryan'ın aptalca İncil yorumunu adım adım yerle bir etti. Amerikan hukuk tarihindeki en büyük çapraz sorgulamalardan biriydi. Bryan küçük düşürüldüğünün farkına varmış olsa gerek ki beş gün sonra öldü.

John Scopes, Tennessee'de yürürlükte olan *ve* 'İncil'de yazıldığı hâliyle Yaradılış'ı inkâr ederek, bunun yerine insanın daha düşük seviyedeki hayvanlardan geldiğini

18 İncil'de, Matta, 7:1'e atıfta bulunuluyor: "Başkalarını yargılamayın ki siz de yargılanmayasınız." (ç.n.)

iddia eden' herhangi bir kuramın devlet okullarında öğretilmesini yasaklayan Butler Yasası'nı ihlal etmekle suçlu bulundu. Bu suç, daha sonrasında bir üst mahkemece bozuldu. Her ne kadar Bryan davayı kazandıysa da, sonunda mücadeleyi kaybetti.

Ancak daha geniş çaptaki mücadele henüz bitmiş değildi. Butler Yasası neredeyse kırk yıl boyunca yürürlükte kaldı ve evrim kuramının öğretilmesine dair hukuki mevzuların üstü, başka bir öğretmenin 1967 yılında Birinci Anayasa kapsamında yaptığı itiraza kadar örtüldü.

1960'lı yılların ortalarından bu yanaysa, evrimin öğretilmesine karşı on dokuz ciddi itiraz geldi; bunlardan ikisi Anayasa Mahkemesi düzeyindeydi. Dinci sağ görüşe sahip olanların çoğu, yaratılış bilimi ve bunun son sürümü olan akıllı tasarımın da Darwinci evrimle birlikte okullarda öğretilmesi gerektiği konusunda ısrar ederek, evrimin öğretilmesini hedefinden saptırmaya çalıştı. Ancak her defasında hukuk sistemimizde bir karar aşamasına gelindi; bilim her zaman galip çıktı.

Daha 2005 yılında, Pennsylvania Federal Bölge Hâkimi John E. Jones III, akıllı tasarımın dokuzuncu sınıf fen derslerinde Darwinci evrim kuramına bir alternatif olarak öğretilmesi önerisinin aleyhine karar verdi. *Kitzmiller'a Karşı Dover Bölge Okulu Davası*'nda, aktif bir Katolik olan Brown Üniversitesi biyologlarından Kenneth Miller, evrimin bilimsel bütünlüğü lehinde ifade vererek, dinle bilim arasında herhangi bir çelişki olmadığını ifade etti. Verdiği ifade, Scopes Davası esnasında evrim bilimi ve din arasında herhangi bir çatışma olmadığını ifade eden Clarence Darrow'un yardımcı müşaviri Dudley Malone tarafından yapılan 'akademik özgürlük' konuşmasının bir yansıması gibiydi. Her ne kadar Dover

Davası bilim ve bilimsel eğitim adına önemli bir zafer olsa da, Hâkim Jones örnek teşkil edebilecek bir başka karar vererek, Miller ve Malone'un görüşlerine katılıp bilim ve din arasında çatışma olmadığına dair varsayımlara atıfta bulundu.

Bilim ve din arasında herhangi bir çelişki bulunmadığı yönündeki ifadelerin siyasal bağlamdaki doğruluğuna rağmen, Birleşik Devletler'de (ve daha yakın zamanda Birleşik Krallık ve Kanada'da) okul yönetimleri ve eğitim komiteleri arasındaki mücadele esnasında yükselen savaş çığlıkları kulakları sağır edecek bir seviyeye yükselmiştir. Dinle bilim arasında şüphesiz ki bir çelişki *vardır.*

Yüzyıllar boyunca dinî doktrinler kozmosun kaynağı, insanın doğası ve kökleri ve evrenin yapısına dair iddialar ortaya atmıştır. Bilimse yavaş fakat reddedilemez bir şekilde bu iddia ve açıklamaların doğru olmadığını ortaya çıkarmıştır. Ancak bunun ağır bir bedeli olmuştur; Galileo eğer hâlâ hayatta olsaydı, bunu size anlatırdı. Asıl gerçeklik arayışı, günümüz dünyasındaki erkek ve kadınların bir tür Afrika maymunu, hâlâ hayatta olan son hominid, yani *Homo sapiens* olduğunu göstermektedir.

Üçüncü bölümde ifade ettiğimiz gibi, Darwin bile dini terk etmekte zorlanmıştır; zaten şimdiki bilgi seviyemize kıyasla elindeki deneysel veriler çok daha azdı.

Bizi dinî inanca karşı savunmasız kılan zihinsel mekanizmaların kökleri derinlerdedir. Bu durum, çocuklar üzerinde *çoğu zaman* doğuştan itibaren başlayan toplumsal beyin yıkamayla birleştiğinde, sorgulanmayan inanç ile akıllı sorgulama arasındaki en büyük savaş ortaya çıkmaktadır. Tıpkı eski bir inanan olan evrimsel biyolog Jerry Coyne'un ifade ettiği gibi: "Dinde inanç bir meziyettir, bilimdeyse bir hata."

Eski inananların çoğunun söyleyeceği gibi, inanmak çok daha kolaydır. Din bir kurallar bütünü sunar ve tüm bunlar uyumsal zihinsel mekanizmalarımızla birleştiğinde konu hakkında ciddi anlamda kafa yorma gereği ortadan kalkar. 2010 yılında din hakkında yürütülen Pew anketi sonucuna göre, agnostik ve ateistlerin dünya dinleri konusunda inananlardan daha fazla bilgiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu da, ilgili konular üzerinde ciddi anlamda daha yoğun bir düşünce sürecinden geçtiklerini göstermektedir.

Ama hâlâ umut var. 6 Haziran 2010 günü, ABC News kanalındaki bir röportajda, günümüzün en önemli bilimsel zekâlarından biri olarak kabul edilen fizikçi Stephen Hawking şöyle dedi: "Otoriteye dayalı din ile gözlem ve akla dayalı bilim arasında çok temel farklılıklar vardır. Bilim galip gelecektir; çünkü işe yarıyor." Çoğu kişinin bildiği üzere; bilimin desteği olmasaydı, ne kadar dua edilirse edilsin, Hawking bundan yıllar önce amyotrofik lateral skleroza (ALS ya da 'Lou Gehrig Hastalığı') yenik düşerdi. Ancak aksine, o muhteşem beyni bir dizi teknolojik teçhizatın desteğiyle öğrenmeye ve öğretmeye devam ediyor.

Bu kitapta gösterildiği gibi, bilim –özellikle de bilişsel ve sosyal nörobilim– bizlere insan zihninin dinî inanç düşüncesini nasıl ve neden yarattığını gösteriyor. Elimizde bir taslaktan çok daha fazlası bulunmaktadır ve her geçen gün dinin psikolojik mekanizmaları, nöroanatomisi ve nörokimyası daha belirgin bir odağa alınmaktadır.

Bir başka John ya da Jane Scopes'un ortaya çıkıp, devlet liselerindeki biyoloji ya da psikoloji dersinde dinin evrimsel bilişsel nörobilimine dair eğitim vermeleri yakındır. Bu dersler başladığında, Birleşik Devletler'deki köktenci Hıristiyanların tepkilerinin ne olacağını tahmin edebilir-

siniz. Dava edeceklerdir. Dava eninde sonunda bir bölge mahkemesi, hatta belki Anayasa Mahkemesi'ne çıkacaktır. Böyle bir davanın açılmasını memnuniyetle karşılamalıyız. Bu durum, insan zihninin dinî inanç yaratma ve bunu sürdürme mekanizmalarına dair keşiflerin çok daha fazla insana ulaşmasını sağlayacaktır. Şayet tarih bize kılavuzluk edecekse, bilim –bu durumda dinî inancın evrimsel bilişsel nörobilimi– mutlaka kazanacaktır.

Din acımasız bir dünyada rahatlama sağlayabilir, toplulukların bir arada kalmasını destekleyebilir, çatışmaları ateşleyebilir. Kısacası, iyi ya da kötü, kendine özgü bir kullanım alanı olabilir. Fakat insanoğlu tarafından yaratılmıştır ve gerçek sanmaya devam etmekten vazgeçtiğimiz zaman, dünya daha iyi bir yer olacaktır.

NOTLAR

Ön Kapak

Helix Nebulası'na ait bu NASA fotoğrafı, Hubble Teleskobu ve Arizona'daki Kitt Peak Ulusal Gözlemevi tarafından çekilen karelerin birleştirilerek rengi artırılmış bir versiyonudur. 10 Mayıs 2003 günü, NASA tarafından 'Günün astronomi fotoğrafı' olarak yayınlanmasının ardından, birçok e-posta zincirinde 'Tanrının Gözü' olarak paylaşıldı. Bazı e-postalarda insanlar, bu imgeye bakmanın çeşitli mucizelere yol açtığını iddia ettiler.

Önsöz

İntihar terörizmi üzerine yazdığım makaleler ve hazırladığım sunumlar için, web siteme bakabilirsiniz; www.jandersonthomson.com. Dinin insanlığı sıkıca kavramasını gevşetebilmek için yapacağımız her şeyin uygarlık rüzgârları estireceğine dair fikir, fizik uzmanı Steven Weinberg'in 2006 yılında San Diego'da gerçekleşen İnancın Ötesi Sempozyumu'nda ortaya koyduğu yorumlardan doğdu. Bu sempozyumdaki konuşmalar, zengin bir kaynak teşkil etmektedir. Özellikle Amerikan Doğal Tarih Müzesi'nde bulunan Hayden Planetaryumu'nun yöneticisi astrofizik uzmanı Neil deGrasse Tyson'ın, evrenin akılsız tasarımı üzerine gerçekleştirdiği sunumu incelemenizi tavsiye ederim.

"Darwin'in doğal seleksiyona dayalı evrim teorisi varlığımıza, hatta evrende ortaya çıkabilecek tüm yaşam biçimlerinin varlığına dair bugüne kadar ortaya atılmış tek uygun açıklamadır. Hayvanların, bitkilerin, mantarların ve bakterilerin zengin çeşitliliğine dair bilinen tek açıklamadır... Doğal seleksiyon, tüm canlı beden ve organlar için düşünülen, güzel ve zorlama 'tasarım' illüzyonuna karşı geçerli olabilecek tek açıklamadır. Evrim bilgisi gündelik hayatınızda pek faydalı olmayabilir. Darwin'in adını dahi duymadan yaşayıp, ölebilirsiniz. Fakat eğer ölmeden önce neden yaşadığınızı merak ederseniz, incelemeniz gereken tek konu Darwinizmdir." Richard Dawkins'in, John Maynard Smith'in *The Theory of Evolution (Evrim Kuramı)* kitabı için yazdığı önsöz. (Cambridge: Cambridge University Press, 1993)

Evrimin özeti niteliğinde ortaya atılan, problem çözen cihazların tümleşik toplamı şeklindeki ifade, Donald Symons'ın David M.Buss editörlüğündeki *The Handbook of Evolutionary Psychology (Evrimsel Psikolojinin El Kitabı)* adlı çalışmasının "Adaptationism and Human Mating Psychology (Adaptasyon ve İnsanların Eşleşme Psikolojisi)" bölümünden gelmektedir. "Zihin, beynin yaptıklarıdır" sözü ve Apollo uzay mekiği benzetmesi Steven Pinker'ın *How The Mind Works (Zihin Nasıl İşler)* kitabından gelmektedir. (New York: Norton, 1997)

Bir ya da daha çok merkezî ilahi figüre inanç: Her ne kadar Katoliklik ile benzer Yunan ve Doğu Ortodoks dinleri temelde tektanrılı dinler olarak görülse de, aslında çoktanrılı dinler olarak işlev görmektedirler. Azizlerin doğaüstü aracılar olarak görülmeleri de dinin insan yapımı olması-

na güzel bir kanıttır. Katolikler kendilerine karşı dürüst olsalardı, azizlerin tümünü küçük çaplı Tanrılar olarak görürlerdi. Bir şey kaybettiğinizde, Aziz Anthony'ye dua edersiniz; imkânsız bir şey istediğinizdeyse Aziz Jude'a. 1950'li yıllarda, kendisine özgü 'görülerinden' ötürü, Aziz Clare televizyonun gedikli azizi hâline geldi. 'Poor Clares'in kurucusu (Assisi'li Aziz Francis ile birlikte) ve baş rahibesi olarak, ilerleyen yaşı nedeniyle artık Noel ayinine katılamadığından, tek başına olduğunda manastırdakilere benzeyen odasının duvarında bu görüleri izleyebildiğini iddia etmiştir.

Her ne kadar azizler küçük Tanrı işlevine sahip olsalar da –kendilerine atfedilen doğaüstü bir güç vardır– onları kutsal lobiciler olarak görmek daha kolay olabilir. Katolikler azizlere dua ederler; fakat onlardan dualarını gerçekleştirmelerini istemezler. Onlara öğretildiği üzere, bunu yalnızca Tanrı yapabilir. Katolikler, azizlerden kendileri için 'aracı olmalarını' isteyerek, Tanrı'ya erişebilmeye çalışırlar. Katoliklikte son derece açık bir şekilde ifade edilen bu farklılık, çoktanrılı olma suçlamasına karşı son derece zekice bir yanıttır. Azizleriniz olabilir; fakat yine de hâlâ yalnızca tek bir Tanrı vardır (Baba, Oğul, Kutsal Ruh üçlüsünü saymazsak).

Birini aziz, yani olumlu bir örnek olma görevini yerine getirecek kutsal bir kimse ilan etme süreci, o kişiyi tanıyan insanlarla başlar. Bu kişiler, genellikle önce bir kilise papazına kutsal alametlerle ilgili kanıtlar sunarlar. Azizlik için gerekli kanıtlar arasında, onay bekleyen azize atfedilen mucizeler vardır ki durup düşündüğünüzde mucize yapmak için Tanrı'dan izin isteme fikri tüm azizlik kavramını alaşağı eder. Rahip bu bilgi ve belgeleri bir piskoposa iletir ve o da hiyerarşik zincirde bir kardinale ve son olarak da

papaya ulaştırır. Aziz olmak için genellikle aynı kişiye en az üç tıbbi mucize atfedilmelidir; fakat inançları uğruna şehit olmak bu gereksinimleri otomatik olarak ikiye indirir. (Bunu başka bir dindeki intihar bombacıları bağlamında düşünün.)

Azizlik süreci, dinin ve Tanrıların insanlar tarafından yaratılmış olmasına verilebilecek klasik örneklerden biridir. Son yıllarda, bazı papaların politik çıkarlar uğruna azizlik sürecini 'aceleye getirdiği' yolunda bazı suçlamalar yapılmıştır (*Sunday Times*, Londra, 18 Şubat 2008). Ve elbette ki, başta taksilerin dikiz aynalarından sarkan madalyonların pek çoğunda resmi bulunan ve hayatı yollarda geçenlerin azizi olan çok meşhur Aziz Christopher olmak üzere, bazı azizler Vatikan tarafından azizlikten çıkarılmıştır. Görünen o ki, Vatikan küçük çaplı Tanrılar yaratmada olduğu kadar, onları etkisiz hâle getirme konusunda da güce sahiptir.

Bu da Katolikliği henoteistik –diğer Tanrıların varlığını inkâr etmeden tek bir Tanrı'ya tapma– olarak tanımlanan Hinduizmden farksız kılar.

2. Bölüm

"Bizler düşmüş melekler değil, yükselmiş maymunlarız." Bu harika alıntı, William Allman'ın yazdığı *Stone Age Present: How Evolution Has Shaped*

Modern Life-From Sex, Violence and Language to Emotions,

Morals and Communities (Taş Devrinden Günümüze: Evrim Modern Hayatı Nasıl Şekillendirdi – Cinsellikten, Şiddetten ve Dilden Duygulara, Ahlaka ve Topluluklara) (New York: Touchstone, 1994) adlı kitaptan.

En sevdiğim hikâyelerden biri: Küçük bir kız, insanların evrimi üzerine bir dersten çıkıp okuldan evine döner. Annesine sorar: "Biz maymunlardan mı geliyoruz?" Annesi durup şöyle der: "Şey, bir bakıma. Maymun ve gorillerden geliyoruz." Küçük kız devam eder: "Peki maymunlar nereden geliyor?" Annesi bir süre düşündükten sonra şöyle yanıtlar: "Kansas Milli Eğitim Kurulu'ndan."

İnsan evriminin özeti, Nicholas Wade'in *Before the Dawn: Recovering the Lost History of Our Ancestors (Şafaktan Önce: Atalarımızın Kayıp Tarihinin Peşinde)* (New York: Penguin Press, 2006) kitabı ile Richard Potts ve Christopher Sloan'ın *What It Means to Be Human (İnsan Olmak Ne Anlama Geliyor)* (Washington, DC: National Geopraphic Press, 2006) kitabından geliyor. Richard Dawkins, Todd Stiefel, Greg Langer ve Howard Üniversitesi'nden bir grupla birlikte Washington'daki Smithsonian Müzesi'nde gösterimde olan insanın kökenlerine dair yeni bir sergiyi, müzenin direktörü Richard Potts ile gezme onuruna eriştim. Geziden sonra, insan evrimine dair yaptığım özeti doğruluk bakımından gözden geçirdi. İmkânınız varsa o sergiye gidin. Eğitimin ulaştığı son nokta.

Bizler işbirliği yapma becerisi son derece hor görülen sosyal bir türe mensubuz. Sarah Hrdy'nin yazdığı *Mothers and Others: The*

Evolutionary Origins of Mutual Understanding (Anneler ve Diğerleri: Karşılıklı Anlayışın Evrimsel Kökenleri) (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2009) kitabının "Apes on a Plane (Uçaktaki Maymunlar)" adlı ilk bölümüne bakınız. Bir uçağa doluşup, koltukların üzerindeki bagajlara valizlerimizi yükleme konusunda birbirimize yardım edip, geçinmesi zor insanlar ve ağlayan bebeklere katlanabiliyoruz. Eğer böyle bir uçak şempanze

yolcularla dolsaydı, uçak ininceye kadar paramparça olmuş uzuvlarla dolup taşardı.

Din kavramını fast food yemeklerin ulaşabileceği en üst nokta olarak görme fikri için Robin Cornwell'e müteşekkirim.

Beyinlerimizdeki 'tekrar yap merkezleri' kavramı, Terry Burnham ile Jay Phelan'ın *Mean Genes: From Sex to Money to Food: Taming Our Primal Instincts (Sert Genler: Cinsellikten Paraya ve Yiyeceğe: İlkel İçgüdülerimizi Ehlileştirmek)* (New York: Penguin Press, 2000) adlı kitabından geliyor.

Evrim kuramı, modern Darwinci sentez ve ilgili kanıtlara dair bilgi edinmek için şu kitapları belirttiğim sırayla okumaktan daha iyisi olamaz: *The Blind Watchmaker (Kör Saatçi)* (New York: Norton, 1996), 30. yıl basımıyla *The Selfish Gene (Gen Bencildir)* (New York: Oxford University Press, 2006) ve *The Greatest Show on Earth (Yeryüzündeki En Büyük Gösteri)* (New York: Free Press, 2009); hepsinin yazarı Richard Dawkins.

3. Bölüm

Savanlarda A vitamini zehirlenmesi yaşayan *Homo erectus* kadınının etkili betimlemesi, Alan Walker ile Pat Shipman'ın *The Wisdom of the Bones: In Search of Human Origins (Kemiklerin Bilgeliği: İnsanın Kökenini Arayış)* (New York: Knopf, 1996) kitabından alınmıştır. Betimlenen kadının kemikleri, Washington'daki Doğa Tarihi Müzesi'ndeki İnsanlığın Kökeni Salonu'nda görülebilir. Tanrı'ya yakaran Pentakostallar ile çocuklar arasında bir benzerlik bulma fikri, bağlılık sistemi ve din arasındaki derin bağlantılar hakkındaki düşüncelerini geliştiren Lee Kirkpatrick'in fik-

ridir (karşılıklı görüşme notlarından, 2010). Aynı zamanda, *Attachment, Evolution, and the Psychology of Religion (Bağlılık, Evrim ve Din Psikolojisi)* (New York: Guilford Press, 2005) kitabını ve John Bowlby'nin *Attachment (Bağlanma)* (New York: Basic Books, 1969) kitabını okuyabilirsiniz. İnsanlığı ve sıcaklığıyla hafızama kazınan Mary Ainsworth, Virginia Üniversitesi'nde psikoloji profesörüydü. Ainsworth ve Bowlby'nin çalışmalarına dair müthiş bir giriş yazısı, Robert Karen'in *Atlantic Monthly* dergisinde yayımlanan ve sonrasında *Becoming Attached: First Relationships and How They Shape Our Capacity to Love (Bağlanmak: İlk İlişkiler ve Sevme Kapasitemize Etkileri)* (New York: Oxford Universtiy Press, 1994) adlı kitaba dönüştürülen "Becoming Attached (Bağlanmak)" makalesinde bulunabilir.

Frank Sulloway'in, Charles Darwin'in doğal seleksiyon kavramını bulduğu 1830'lu yılların sonlarını içeren kritik döneme dair harika bir makalesi vardır. John Brockman'ın editörlüğünü yaptığı *Intelligent Thought: Science versus the Intelligent Design Movement (Akıllı Düşünce: Bilime Karşı Akıllı Tasarım Hareketi)* (New York: Vintage, 2006) adlı kitapta yer alan "Why Darwin Rejected Intelligent Design (Darwin Akıllı Tasarımı Neden Reddetti)" başlıklı makaleyi okuyun. Darwin'in, kızı Annie'yi kaybetmesinin etkisi, Randal Keynes'in *Annie's Box: Charles Darwin, His Daughter and Human Evolution (Annie'nin Kutusu: Charles Darwin, Kızı ve İnsan Evrimi)* (London: Fourth Estate, 2001) kitabında çok güzel bir şekilde anlatılmıştır. Başvurulabilecek en önemli Darwin biyografilerinden biri de, Janet Browne'un iki ciltlik *Voyaging (Yolculuk)* (New York: Knopf, 1995) ve *The Power of Palace (Mekânın Gücü)* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2003) adlı kitaplarıdır.

4. Bölüm

Zihin beden ayrımının beynin algısal izleğinin bir parçası olması fikri, editörlüğünü Max Brockman'ın üstlendiği *What's Next: Dispatches on the Future of Science (Sırada Ne Var: Bilimin Geleceğine Dair Yazışmalar)* (New York: Vintage, 2009) kitabındaki Matthew Lieberman imzalı "What Makes Big Ideas Sticky? (Büyük Fikirleri Kalıcı Yapan Nedir?)" makalesinde bulunabilir.

Jesse Bering'in, çalışmaları ve ustalıkla gerçekleştirdiği deneylerine dair bir özet, *American Scientist* dergisinin 2006 tarihli 92. sayısında, 142 ve 149. sayfalar arasında yer alan "The Cognitive Psychology of Belief in the Supernatural (Doğaüstüne İnancın Bilişsel Psikolojisi)" adlı makalesinde bulunabilir. Kendisi çok iyi bir yazardır ve *Scientific American Mind* dergisinde yayımladığı makaleleri her zaman okumaya değerdir. 2011 tarihli *The Belief Instinct: The Psychology of Souls, Destiny, and the Meaning of Life (İnanç İçgüdüsü: Ruhlar, Kader ve Hayatın Anlamının Psikolojisi)* kitabını kaçırmayın.

Bir çocuğun hayalî arkadaşının etkisi ve verdiği rahatlama hissine dair capcanlı bir anlatım için, Richard Dawkins'in *The God Delusion (Tanrı Yanılgısı)* (New York: Houghton Mifflin, 2006) kitabında aktarılan küçük bir kız ile "the little purple man (küçük mor adam)" hakkındaki hikâyesine bakınız.

5. Bölüm

Bu kitap, dinî inanca dair yan ürün teorisini ayrıntılandırmaktadır. Dinî inancın insan doğasının ayrı, içe işlemiş bir parçası ve grup seçilimi sürecinin bir sonucu olduğuna

işaret eden bir başka teori daha mevcuttur. Bu görüşle ilgili ayrıntıları öğrenmek isteyen okurlar, David Sloan Wilson'ın *Darwin's Cathedral: Evolution, Religion and the Nature of Society (Darwin'in Katedrali: Evrim, Din ve Toplumun Doğası)* (Chicago: University of Chicago Press, 2002) kitabıyla Nicholas Wade'in *Faith Instinct: How Religion Evolved and Why It Endures (İnanç İçgüdüsü: Din Nasıl Ortaya Çıktı ve Neden Hâlâ Var Olmaya Devam Ediyor)* (New York: Penguin Press, 2009) kitabını inceleyebilirler. Grup seçilimli adaptasyona karşı yan ürün tartışması hakkında daha fazla bilgi almak isteyenler de, Richard Sosis'in "The Adaptationist-Byproduct Debate on the Evolution of Religion: Five Misunderstandings of the Adaptationist Program (Dinin Evrimine Dair Adaptasyoncu Yan Ürün Tartışması: Adaptasyoncu Programa Dair Beş Yanlış Anlama)" (*Journal of Cognition and Culture*, sayı 9, 2009, ss. 315-332) makalesini okuyabilirler. Dine dair son derece davranışsal bir görüş için Lyle Steadman ve Craig Palmer imzalı *The Supernatural and Natural Selection: The Evolution of Religion (Doğaüstü ve Doğal Seleksiyon: Dinin Evrimi)* (Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2008) eserine bakınız.

Ayrıştırılmış bilincin din için önemi, Pascal Boyer'in *Religion Explained: The Evolutionary Origin of Religious Belief (Açıklamalı Din: Dinî İnancın Evrimsel Kökeni)* (New York: Basic Books, 2001) kitabında çok iyi bir şekilde özetlenmiştir.

Robert Dunbar'ın, dinde içlemselliğin kullanımına dair açıklaması "We Believe (İnanıyoruz)" (*New Scientist*, sayı 189, 2006, ss. 30-33) başlıklı makalesinde bulunabilir.

Doğuştan fedakâr olup, stratejik bir kişisel çıkarcılığı sonradan geliştirdiğimizi ortaya koyan teori, Almanya'nın Leipzig kentindeki Max Planck Evrimsel Antropoloji Ens-

titüsü'nün yardımcı direktörlüğünü yürüten Michael Tomasello'ya aittir. Enstitünün küçük çocuklar ve şempanzeler üzerinde yürüttüğü, yardımlaşma ve başkalarının amaçlarını anlamaya dair doğuştan gelen becerilerimizi ortaya koyan çalışmalarını izlemek başlı başına bir keyif. Tomasello ve çalışma grubunun çok sayıda makalesi mevcut ve ayrıca kendisinin *Why We Cooperate (Neden İşbirliği Yapıyoruz)* (Cambridge, MA: MIT Press, 2009) adlı bir de kitabı var. Dilin paylaşılan niyetler sonucu ortaya çıktığı fikri, Tomasello'nun *Origins of Human Communication (İnsan İletişiminin Kökeni)* (Cambridge, MA: MIT Press, 2010) kitabında detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Komedi filmleriyle bilinen Sacha Baron-Cohen'in, Cambridge Üniversitesi'nde psikolog olarak görev yapan kuzeni Simon Baron-Cohen, Asperger Sendromu ve otistik spektrum bozukluğuna dair kavrayışımızı önemli ölçüde geliştirmiştir. Ona göre, erkek beyni sistematikleştirmeye, kadın beyniyse empati kurmaya yöneliktir. Kadınların zihin kuramı kapasiteleri, ortalamada erkeklerinkinden üstündür. Otistik spektrum bozukluğu, en uç noktada bulunan bir erkek beynini temsil eder. Kendisinin çok sayıda makalesi ve ilgili okurlara yönelik *The Essential Difference: Male and Female Brains and the Truth about Autism (Temel Farklılık: Erkek ve Kadın Beyni ve Otizm Hakkındaki Gerçek)* (New York: Basic Books, 2003) adlı bir de kitabı mevcuttur. Empati kurmak genellikle erkekler için güçtür. Uzun yıllar önce yürütülen bazı çalışmalar, prematüre bebekler için bile insan yüzü görmenin önemini ortaya koymuştur.

Aktarımın, zihnin normal bir psikolojik mekanizması olduğuna ilişkin tanım, Randolph Nesse ve Alan Lloyd'un Jerome Barkow, Leda Cosmides ve John Tooby editörlüğündeki *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the*

Generation of Culture (Adapte Olmuş Beyin: Evrimsel Psikoloji ve Kültürün Ortaya Çıkışı) (New York: Oxford University Press, 1992) kitabında yer alan "The Evolution of Psychodynamic Mechanisms (Psikodinamik Mekanizmaların Evrimi)" makalesinde yer almaktadır.

6. Bölüm

'Hiperaktif niyet tespit etme becerisi' terimi Justin Barrett'ın *Why Would Anyone Believe in God? (Tanrı'ya Kim, Neden İnanır ki?)* (Lanham, MD: AltaMira Press, 2004) kitabından gelmektedir. Bu kısa ama harika kitap, dinde kullanılan bilişsel mekanizmaların çoğunu tanımlar; fakat son paragraflarından birinde yer alan ve Hıristiyanlık inancını ortaya koyan tamamen beklenmeyen, açıklanmayan ve açıklanması mümkün olmayan bir ifade nedeniyle etkisi azalır. Stuart Guthrie'nin *Faces in the Cloud: A New Theory of Religion (Bulutlardaki Yüzler: Dine Dair Yeni Bir Teori)* (New York: Oxford University Press, 1993) kitabının temelinde dine insani nitelikler verme zaafımızın önemi yatmaktadır. Davis'teki California Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olan Richard Coss, australopithecine atalarımızdan gelen mekanizmalara dair zihinlerimizdeki ısrar fikri ve kanıtlarıyla beni buluşturan kişidir.

Dinî inancın bilişsel nörobiliminin altında, sezgilere asgari düzeyde aykırı dünyalar yaratma antikalığımız yatmaktadır. Bu durum Pascal Boyer'in *Religion Explained: The Evolutionary Origin of Religious Belief (Açıklamalı Din: Dinî İnancın Evrimsel Kökenleri)* (New York: Basic Books, 2001) ve Scott Atran'ın *In Gods We Trust: The Evolutionary Landscape of Religion (Tanrılara Güveniyoruz: Dinin Evrimsel Manzarası)* (New York: Oxford University Press 2002) ki-

taplarında detaylandırılmıştır. 'Kırmızı Başlıklı Kız' hikâyesini neden hepimiz biliriz? Sezgilere asgari düzeyde aykırı iki olgu içerir: Konuşan kurt ve sonrasında küçük kızla büyükannenin kurdun midesinden sağ salim çıkabilmeleri.

Sezgilere asgari düzeyde aykırı fikirleri sıradan sezgisel ya da çok tuhaf fikirlere kıyasla daha kolay anımsarız. Buna dair deneysel kanıtlar için Ara Norenzayan, Scott Atran, Jason Faulkner ve Mark Schaller'in *Cognitive Science* dergisinde yayımlanan "Memory and Mystery: The Cultural Selection of Minimally Counterintuitive Narratives (Hafıza ve Gizem: Sezgilere Asgari Düzeyde Aykırı Anlatıların Kültürel Seleksiyonu)" (sayı 30, 2006, ss. 531-553) adlı makaleyi okuyabilirsiniz. Bu makale, başarılı masallar ve dinî anlatıların temelinde sezgilere asgari düzeyde aykırı etmenlerin ne şekilde yattığını ortaya koymaktadır. Doğaüstü etmenler gündelik hayatla bağlantılarını yitirmez ve böylelikle ölüm gibi rasyonel bir şekilde algılanması imkânsız temel varoluşsal kavramlara dair bir rahatlama sağlayabilir. Çok kolay bir şekilde hatırlanabilirler, tekrarlanabilirler ve nesilden nesle aktarılabilirler.

Dinin bilişsel nörobilimini bizim kitabımıza kıyasla daha detaylı bir şekilde özetleyen kolay anlaşılır bir diğer kitap da Todd Tremlin imzalı *Minds and Gods: The Cognitive Foundations of Religion* (*Zihinler ve Tanrılar: Dinin Bilişsel Temelleri)* (New York: Oxford University Press, 2006) adlı eserdir.

Herhangi bir kitap için şimdiye dek yazılmış en önemli önsözlerden birinde Robert Trivers, Richard Dawkins'in *The Selfish Gene (Gen Bencildir)* kitabının 1976 tarihli baskısında kendi kendini kandırma kavramından bahseder ve bu önsöz kitabın otuzuncu yıl özel baskısında da mevcut-

tur. Sezgisel teistler ve ayrım gözetmeyen teleoloji kavramları Deborah Kelemen'in *Psychological Sciences* dergisinde yayımlanan "Are Children Intuitive Theists? Reasoning about Purpose and Design in Nature (Çocuklar Sezgisel Teistler midir? Doğadaki Niyet ve Tasarıma Dair Düşünceler)" (sayı 15, 2004, ss. 295-301) makalesinde ortaya atılmıştır. Siperlerde yalnızca ateistlerin olması ifadesine ilave görüşler, Robin Cornwell tarafından belirtilmiştir. Dindar kimseler sağlık sigortası alır, bebekleri için özel araç koltuğu kullanır ve başkalarının da sanki bu hayatta tanrısal bir koruma yokmuş gibi davranmalarını beklerler. Orduda görev yapıyorsanız ya da ordu mensubu bir tanıdığınız varsa, Ateist ve Özgür Düşüncelilerin Askeri Birliği'ne bir göz atın: www.militaryatheists.org.

Evrimi anlama konusunda çektiğimiz güçlük, Daniel Dennett'ın "Human Nature and Belief (İnsan Doğası ve İnanç)" konuşmasında güzel bir şekilde özetlenmiştir (Darwin Festivali, Cambridge Üniversitesi, 8 Temmuz 2009). Bir Google aramasıyla kolaylıkla erişilebilir. Dennett, matematikten anlamadan karmaşık hesaplar yapabilen bilgisayar benzetmesinden faydalanıyor. Bir konuyu anlamadan o konuda iyi olma durumuna aşina değiliz. Doğal seleksiyon bize belirli bir tasarımcı olmadan harika tasarımlar, mantıklı düşünen kimse olmadan mantıklı açıklamalar sağlıyor. Anlama becerisi evrim sürecinin yakın sonuçlarından biri.

'Tanrı'nın Gözü' imgesinin bir kutsal figür olarak kendine özgü bir hayatı var gibi. 2003 yılından başlayarak, düzensiz aralıklarla ortaya çıkmaya devam eden bu görüntü, internet aracılığıyla dolaşıma giren aldatmacaları ortaya çıkaran Snopes.com sitesinde belirtildiği üzere e-posta zincirleriyle 'viral oldu.'

Sitede bahsi geçen e-postalardan biri şöyle: "Bu ender bulunan fotoğraflardan biri, NASA tarafından çekilmiş. Adı, Tanrı'nın Gözü. Bu tür olaylar üç bin yılda bir gerçekleşir. Bu fotoğraf pek çok kişinin hayatında mucizeler yaratmış. Bir dilek tutun... Tanrı'nın gözüne baktınız. Bir gün içinde hayatınızda büyük değişiklikler göreceksiniz. Buna inansanız da inanmasanız da, bu e-postayı kendinize saklamayın. En az yedi kişiye iletin."

Snopes.com sitesine göre; "Fotoğraf Helix Nebulası'na ait gerçek bir görüntü ancak teknik olarak bir fotoğraftan değil, NASA'nın yörüngedeki Hubble Teleskobu ve karasal bir teleskop tarafından çekilmiş görüntülerin birleştirilmesiyle oluşturulmuş." Sitede yazılanlar şöyle devam ediyor: "Helix Nebulası normalde resimdeki renklerde görünmez... Resmin tonlaması yapay bir şekilde yapılmış. Fotoğrafa 'Tanrı'nın Gözü' adını veren NASA değil, fotoğrafı beğenenlerden biri ve bu nebula yalnızca 'üç bin yılda bir' değil, her an görülebilir durumdadır."

Yapay olarak zenginleştirilen bir nebula fotoğrafının Tanrı'nın gözü olarak lanse edilmesi, insanoğlunun Tanrı yaratma ihtiyacı ve becerisini etkin bir şekilde ortaya koymaktadır.

7. Bölüm

İnternette hızlıca yapılacak bir arama sonrasında, konuya ilgi duyan okurlar Stanley Milgram'ın çalışmalarına ve hatta onun bulgularını yineleyen yakın zamanlı deneylerin videolarına ulaşabilirler.

Ahlak konusundaki psikoloji ve bilişsel nörobilim çalışmalarında bir devrim yaşandı. Bu konu hakkında bilgi edinmek için başvurulacak yerlerden en iyisi, Jonathan

Haidt'in internet sayfası ve ahlak hakkında kaleme aldığı çok sayıdaki yazısı. *Handbook of Social Psychology (Sosyal Psikolojinin El Kitabı)* için yazdığı "Morality: A Comprehensive Review of Moral Psychology (Ahlaklılık: Ahlak Psikolojisinin Kapsamlı Bir İncelemesi)" adlı bölüm, konuya ilgi duyan okurları güncel tartışmalarla buluşturacak harika bir özet. Yaptığı senteze dair kısaca bilgi edinmek için de, Haidt'in "The New Synthesis in Moral Psychology (Ahlak Psikolojisinde Yeni Sentez)" (*Science*, sayı 316, 2007, ss. 998-1002) makalesini okuyabilirsiniz.

Hayvanlarda ahlaka dair büyüleyici bir tartışma için, Marc Bekoff ve Jessica Pierce'ın *Wild Justice: The Moral Lives of Animals (Vahşi Adalet: Hayvanların Ahlaki Yaşamları)* (Chicago: University of Chicago Press, 2009) adlı eserine bakınız.

Bilim ve bilim insanlarının ahlak ve ahlaki değerler hakkında söyleyebilecek bir şeyleri olmadığına dair şu kadim görüş, kahramanlarımdan biri olan Sam Harris tarafından alaşağı edildi. *The Moral Landscape: How Science Can Determine Human Values (Ahlaki Manzara: Bilim İnsan Değerlerini Nasıl Belirleyebilir)* (New York: Free Press, 2012) adlı kitabında bilimin, bilim insanlarının ve nörobilimin insan ahlakına şekil verme konusunda büyük önem taşıdığı görüşünü savunmaktadır.

Paul Bloom ve Yale'deki grubunun küçük çocuklarla yaptıkları çalışmalar tek kelimeyle muazzam. *Descartes' Baby: How the Science of Child Development Explains What Makes Us Human (Descartes'ın Bebeği: Çocuk Gelişimi Bilimi Bizi İnsan Kılan Şeyleri Nasıl Açıklıyor)* (New York: Basic Books, 2004) kitabını inceleyebilirsiniz. Üç aylık çocuklarda bile ahlaki çıkarımsal sistemleri inceledikleri usta işi deneyler, psikoloji biliminin en üst noktasında yer alı-

yor. Eğlenceli bir giriş için, Bloom'un 5 Mayıs 2010 tarihli *New York Times Magazine*'de yayımlanan "The Moral Life of Babies (Bebeklerin Ahlaki Yaşamı)" makalesini de okuyabilirsiniz. Stanford'da görev yapan nörobilimci Robert Sapolsky, *New York Times*'ın 14 Kasım 2010 tarihli sayısında yer alan "This Is Your Brain on Metaphors (Metaforlar Altında Beyniniz)" adlı hoş makalesinde, ahlaki duygularımızın nasıl kadim hayvani tepkileri temel aldığını ortaya koyuyor. Kokmuş yiyecekler yediğimizde, bu yiyecekleri kokladığımızda, iğrenç yiyecekleri aklımıza getirdiğimizde ya da dul bir kadını dolandıran serseriyi düşündüğümüzde beynimizin aynı bölgesi harekete geçiyor.

İntihar terörizmi ve özellikle de soydaş psikolojisinin önemi, Scott Atran'ın "Genesis of Suicide Terrorism (İntihar Terörizminin Doğuşu)" adlı muhteşem çalışmasında (*Science*, sayı 299, 2003, ss. 1534-1539) bulunabilir.

Richard Sosis, "The Adaptative Value of Religious Ritual (Dinî Ayinlerin Adaptasyon Değeri)" (*American Scientist*, sayı 92, 2004, ss. 166-172) makalesinde masraflı sinyalin dinî ayinler için önemini açıklıyor.

8. Bölüm

Barbara Ehrenreich'ın *Dancing in the Streets: A History of Collective Joy (Sokaklarda Dans: Kolektif Eğlencenin Bir Tarihi)* (New York: Henry Holt, 2006) adlı kitabı tam anlamıyla aydınlatıcı bir çalışma. Dans etmenin orijinal işlevlerinden birinin geceleri avcıları uzak tutmak olduğunu düşünüyor. Tartışma yaratacak yorumlarından biri de, dans eden ve ayin yapan grupları gösteren çok sayıda mağara resmi olmasına rağmen, yalnızca iki kişiyi konuşurken gösteren ilkel bir resim olmaması.

Favori nörobilimcilerimden biri de, Princeton Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde görev yapan Barry Jacobs'tır. "Serotonin, Motor Activity and

Depression-Related Disorders (Serotonin, Motor Faaliyeti ve Depresyonla İlintili Bozukluklar)" (*American Scientist*, sayı 82, 1994, s. 456-463) adlı çalışması, serotonine dair güzel bir tanıtım olabilir. Meraklı okurlar için, Stephen Stahl'ın kitapları nörokimya ve psikofarmakoloji alanlarına muazzam birer giriş kapısıdır. Okuru, nörokimyanın temellerinden başlayarak zihnin tedavisinde kullanılan ilaçlara kadar uzanan bir kapsamda, illüstrasyonlarla bilgilendirecek şekilde hazırlanmışlardır. *Stahl's Essential Psychopharmacology: Neuroscientific Basis and Practical Applications* (Stahl'ın Temel Psikofarmakolojisi: Nörobilimsel Temeller ve Pratik Uygulamalar) (New York: Cambridge University Press, 2008).

Dinî güdülemenin adil olmayan davranışları cezalandırma eğilimini artırdığını ortaya koyan yakın tarihli çalışmalar Ryan McKay, Charles Efferson, Harvey Whitehouse ve Ernst Fehr tarafından yürütülmüştür. "Wrath of God: Religious Primes and Punishment (Tanrı'nın Gazabı: Dinî Güdüler ve Cezalandırma)" (*Proceedings of the Royal Society B*, 24 Kasım 2010, http://rspb.royalsocietypublishing.org/content/early/2010/11/17/rspb.2010.2125.abstract?-papetoc).

Afrika'da doğup büyümüş bir psikanalist olan Maurice Apprey, bize şu hikâyeyi anlattı: "Saltpond, Gana, Batı Afrika'daki Metodist kilisemizin müdürü Bay Coleman, aynı zamanda kilisenin orgunu da çalıyordu. Teneffüste ayinler okuyup, bir ağacın etrafında dönen öğrencilerime korku ve şaşkınlık içinde yaklaşarak onları azarladı: 'Durun çocuklar! Tanrıların böyle yaratıldığını bilmiyor musunuz!?'

Bir ağacın etrafında oyun oynayarak Tanrı yaratabileceklerini düşünen çocuklar hem şaşkına dönmüş hem de eğlenmişlerdi."

Rodney Needham, "Percussion and Transition (Perküsyon ve Geçiş)" (*Man*, sayı 2, 1967, ss. 606-614).

Nicholas Wade *The Faith Instinct: How Religion Evolved and Why It Endures (İnanç İçgüdüsü: Din Nasıl Evrim Geçirdi ve Nasıl Hâlâ Ayakta)* (New York: Penguin Press, 2009) kitabında, Kung San, Andaman Adaları ve Avustralyalı Aborijinlerin dinlerindeki benzerliklerin yanı sıra, bunların kökenlerinin Afrika'daki atalarımızın dinlerine ne kadar yakın olduğunu tartışıyor. Her ne kadar dinin grup seçilimli bir adaptasyon olduğu yolundaki görüşüne katılmasam da, kendisine müteşekkirim. Şarkı, dans ve transa dayalı dinlerine dair açıklamalarını okumak, ilkel dinlerle atalarımızın beyinlerine din kavramını yerleştirmek için nörokimyasından yararlanmaları arasındaki bağlantıyı bulmamı sağladı.

Robin Dunbar'ın "We Believe (İnanıyoruz)" (*New Scientist*, sayı 189, 2006, ss. 30-33) çalışması, endorfinlerle çoğu dinî ayinin fiziksel anlamda gergin doğası arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır. Ben ise endorfinler, oksitosin ve monoamin nörotransmiterleri dinin kökeniyle birleştirmek gibi daha geniş kapsamlı bir bakış açısıyla yaklaştım.

Daniel Dennett'ın, Walter Burkett imzalı *Creation of the Sacred: Tracks of Biology in Early Religions (Kutsalın Yaratılması: İlkel Dinlerde Biyolojinin İzleri)* çalışmasına dair kaleme aldığı "Appraising Grace: What Evolutionary Good is God (İnayete Değer Biçmek: Tanrı Hangi Evrimsel Faydadır?)" (*Sciences*, Ocak-Şubat 1997, ss. 39-44) eleştirisi, ulak stratejisine dair mükemmel bir tanım içeriyor.

Yan ürün olarak müzik ya da cinsel yolla seçilen adaptasyona dair tartışma için Pinker'ın *How the Mind Works (Zihin Nasıl İşler)*, Geoffrey Miller'ın *The Mating Mind: How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature (Sevişen Beyin: Eş Bulma Süreci İnsan Doğasını Nasıl Belirledi)* (New York: Doubleday, 2000) ve Daniel Levitin'in *This Is Your Brain On Music: The Science of a Human Obsession (İşte Müzik Dinlediğinizde Beyniniz: İnsanlara Özgü Bir Saplantının Bilimi)* (New York: Dutton, 2006) çalışmalarını inceleyebilirsiniz.

Scott Wiltermuth ve Chip Heath, eşzamanlılık ve işbirliği hakkında deneklerin işbirliği hislerini artırmak için ağır fiziksel egzersiz yapmalarını gerektirmeyen ve tek yapmaları gerekenin eşzamanlı bir şekilde hareket etmeleri olduğu ilginç deneyler yayımladılar. "Synchrony and Cooperation (Eşzamanlılık ve İşbirliği)" (*Psychological Science*, sayı 20, 2009, ss. 1-5). Robin Dunbar'ın ekibi, kürekçilerle çalışarak randımanın kontrol edildiği durumlarda grup çabasının, endorfin ve acı eşiğini yükselttiğini ortaya koyan deneyler geliştirmiştir. Emma E. A. Cohen, Robin Ejsmond-Frey, Nicola Knight ve R.I.M. Dunbar, "Rowers' High: Behavioral Synchrony Is Correlated with Elevated Pain Thresholds (Kürekçilerin Sarhoşluğu: Davranışsal Eşzamanlılığın Yükselen Acı Eşiğiyle İlişkisi)" (*Biology Letters*, 2009, http://rsbl.royalsocietypublishing.org/content/6/1/106.full.)

Tehdit senaryolarına maruz bırakılan kadınlara dair beyin görüntülerinin, katılımcı kadınların kimsenin elini tutmadıkları, bir yabancının elini tuttukları ve partnerlerinin ellerini tuttukları durumlarda çekildiği zekice çalışmayı gerçekleştiren kişi Virginia Üniversitesi fakülte üyelerinden James Coan'dı. James A. Coan, Hillary S. Schaefer ve

Richard J. Davidson, "Lending a Hand: Social Regulation of the Neural Response to Treat (El Uzatmak: Tehlikeye Karşı Sinirsel Tepkinin Sosyal Regülasyonu)" (*Psychological Science*, sayı 17, 2006, ss. 1032-1039). Benedict Carey, 22 Şubat 2010 tarihli *New York Times*'ta yayımladığı "Evidence that Little

Touches Do Mean So Much (Küçük Dokunuşların Çok Büyük Anlam İfade Ettiğine Dair Kanıtlar)" makalesinde dokunma ve etkilerine dair araştırmaları özetliyor.

Çalışmaları, aşkın sinirsel anatomisini didik didik eden antropolog Helen Fisher ile çalışma onuruna eriştim. Serotonin artırıcı antidepresanların yan etkilerine dair çalışmamız, cinsel arzu ve romantik aşkın nörobiyolojisini özetlemektedir. Steven Platek editörlüğündeki *Evolutionary Cognitive Neuroscience, (Evrimsel Bilişsel Nörobilim)* (Cambridge MA: MIT Press 2006) içerisinde bulunan "Lust, Romance, Attachment: Do the Sexual Side Effects of Serotonin-Enhancing Antidepressants Jeopardize Romantic Love, Marriage, and Fertility? (Tutku, Romantizm, Bağlılık: Serotonin Artırıcı Antidepresanların Cinsel Yan Etkileri Romantik Sevgiyi, Evliliği ve Doğurganlığı Kötü Etkiliyor mu?)" kısmına bakılabilir.

Kadın intihar bombacılarına dair Şeyh Yasin'in yorumları, Barbara Victor'ın internet sitesinde yer alan *Women Suicide Bombers (Kadın İntihar Bombacıları)* belgeselinde ve *Army of Roses: Inside the World of Palestinian Women Suicide Bombers* (*Gül Ordusu: Filistinli Kadın İntihar Bombacılarının Dünyasında)* (Emmaus, PA: Rodale, 2003) kitabında bulunabilir.

Dostum Robin Cornwell, keşişlerin de 'İsa'nın gelini' olduğunu, salt onun sevgisine ayrıldıklarını ifade ediyor. Bir başka evlilik imgesi de İsa'nın kilisenin damadı ola-

rak gösterilmesidir. Ezgiler Ezgisi'ndeki evlilik imgesinin, Tanrı'nın İsrail aşkı ve elbette kanlı canlı iki insan arasındaki sevgiyi anlattığı söylenmektedir. Bir anlamda, her Hıristiyan İsa'nın gelinidir. Erkekler bile. Hıristiyanlığın eşcinsel evliliği uzun zaman önce onaylaması gerekirdi.

Ebeveynlik yatırımı kavramı, daha önce kendini aldatma kavramı konusunda adı geçen müthiş biyolog Robert Trivers tarafından Bernard Campbell editörlüğündeki *Sexual Selection and the Descent of Man, 1871–1971 (Cinsel Seleksiyon ve İnsanın Alçalışı 1871-1971)* (Chicago, IL: Aldine, 1972) kitabının 136 ve 179'uncu sayfaları arasında yer alan "Parental Investment and Sexual Selection (Ebeveynlik Yatırımı ve Cinsel Seleksiyon)" yazısında detaylandırılmıştır.

Julia Sweeney'in artık DVD formatında da bulunabilen oyunu hakkında daha fazla bilgi almak için, www.juliasweeney.com/letting_go_mini/ adresini ziyaret edebilirsiniz.

Dindeki kadın baskısına rağmen, kadınlar neden çoğu zaman buna dayanıp bir inancı devam ettiriyorlar? Robin Cornwell'in "Why Women Are Bound to Religion: An Evolutionary Perspective (Kadınlar Neden Dine Bağlıdır: Evrimsel Bir Bakış Açısı)" (http://richarddawkins.net/articles/3609) makalesini okuyabilirsiniz.

Arizona Üniversitesi öğrencileri arasında 2009 yılında yürütülen ve dinî hislerin, hemcinsler arasındaki cinsel rekabetin parçası olarak arttığını ortaya koyan çalışma, Douglar Kenrick'in ekibi tarafından yürütüldü. Yexin J. Li, Adam B. Cohen, Jason Weeden ve Douglas T. Kenrick, "Mating Competitors Increase Religious Beliefs (Çiftleşme Rakipleri Dinî İnancı Artırıyor)" (*Journal of Experimental Social Psychology*, sayı 46, 2010, ss. 428-431.)

9. Bölüm

Danimarkalı nörobilimci ve gazeteci Lone Frank'in hak ettiği ilgiyi görmemiş *Mindfield: How Brain Science Is Changing Our World (Zihin Tarlası: Beyin Bilimi Dünyamızı Nasıl Değiştiriyor)* (Oxford: One World Publications, 2009) adlı bir kitabı var. Dinin bilişsel nörobilimi üzerine yazdığı mükemmel bölümde, Michael Persinder'ın laboratuvarına yaptığı ziyareti ve 'Tanrı Kaskı' ile ilgili deneyimlerini aktarıyor.

Michael Persinger ve Andrew Newberg ile yaptığım tartışma şu kaynaklardan alınmıştır: L. S. St-Pierre ve Michael A. Persinger, "Experimental Facilitation of the Sensed Presence Is Predicted by Specific Patterns of Applied Magnetic Fields Not by Suggestibility: Re-analyses of 19 Experiments (Hissedilen Varlığın Deneysel Basitleştirmesi Telkine Açıklıkla Değil Uygulamalı Manyetik Alanların Belli Başlı Şablonlarıyla Önceden Kestirilebilir: 19 Deneyin Yeniden Analizi)" (*International Journal of Neuroscience*, sayı 116, 2006, ss. 1079-1096); Michael A. Persinger, "Are Our Brains Structured to Avoid Refutations of the Belief in God? An Experimental Study (Beyinlerimiz Tanrı İnancını Çürüten Düşünceleri Es Geçecek Şekilde mi Tasarlanmıştır? Deneysel Bir Çalışma)" (*Religion*, sayı 39, 2009, ss. 34-42); Andrew Newberg ve Mark Robert Waldman, *How God Changes Your Brain (Tanrı Beyninizi Nasıl Değiştirir)* (New York: Random House, 2009); Sharon Begley, "Religion and the Brain (Din ve Beyin)" *(Newsweek*, 7 Mayıs 2001); Jack Hitt, "This Is Your Brain on God (İşte Tanrı'ya İnandığınızda Beyniniz)" *(Wired 7*, sayı 11, Kasım 1999) ve Constance Holden, "Tongues on the Mind (Zihindeki Diller)" *(Science NOW*, 2 Kasım 2006.)

2009 tarihli makalesinin sonunda, Dr. Persinger bize şunu anımsatıyor: "Şimdiye kadar bilimsel yöntemle incelenmemiş, 'bir tür' Tanrı'ya olan inancın uyumsal bir yararlılığı olmalı. Her biri ayrı ayrı bu inancın doğruluğuna erişmeyi sağlıyormuş gibi görünen çok sayıdaki dinî topluluklardan biriyle ilintili olmanın, insanlık için faydalı olduğuna dair sıklıkla dile getirilen varsayım asla doğrulanamamıştır. İnsanlık tarihi, aynı Tanrı'ya inanmadığı için ötekileştirilen, dışlanan, hapse atılan ya da öldürülen insanların hikâyeleriyle doludur. Nörobilişsel süreçler ve çok sayıdaki nöroanatomik yollar ayrı ayrı incelenip, anlaşılarak kontrol edilinceye kadar Tanrı inancı tehlike potansiyeli taşıyan insan davranışlarının kaynağı olarak görülmelidir."

Kapogiannis ve arkadaşlarının sıradan inananlar ile inanmayanların beyin tarama çalışmaları şurada bulunabilir: Dimitrios Kapogiannis, Aron K. Barbey, Michael Su, Giovanna Zamboni, Frank Krueger ve Jordan Grafman, "Cognitive and Neural Foundations of Religious Belief (Dinî İnancın Bilişsel Ve Sinirsel Temelleri)" (*Proceedings of the National Academy of Science*, sayı 106, 2009, ss. 4876-4881). Bu çalışma, bilimin politikaya galip geldiği bir çalışmadır. Tutucu ve dindar George W. Bush iktidarının son yıllarında, Ulusal Sağlık Enstitüsü tarafından yürütülmüştür. İnsan, ister istemez acaba 2008 seçim sonuçları farklı olsaydı, bu çalışma yayımlanır mıydı diye düşünüyor.

The End of Faith (İnancın Sonu), Letter to a Christian Nation (Hıristiyan Bir Topluma Mektup) ve *The Moral Landscape (Ahlaki Manzara)* adlı kitaplarıyla her şeyi net ve anlaşılır bir şekilde ifade etme yeteneğine sahip bir din düşmanı olarak haklı bir ilgi gören Sam Harris de aynı zamanda

bir nörobilimci. İnananlar ile inanmayanların beyin taramalarına dair yaptığı çalışmalar 2009 yılında yayımlandı. Sam Harris, Jonas T. Kaplan, Ashley Curiel, Susan Y. Bookheimer, Marco Jacoboni ve Mark S. Cohen, "The Neural Correlates of Religious and Nonreligious Belief (Dinî ve Din Dışı İnancın Sinirsel Bağlantıları)" (*PLoS One* 4, no. 10: e7272.)

Çevre, dindarlık ve parazitler: Din ve dinin insanlık üzerinde daha önceden göz önüne alınmamış etkilerine dair literatüre iki ilginç bilimsel çalışma daha eklendi. 2005 yılında yürütülen ve kültürlerarası ham antropolojik verilerin incelendiği çalışmada, Stanford'da biyoloji ve nöroloji profesörü olan Robert M. Sapolsky, dinî fikirlerin aslında coğrafya ve jeolojiyle şekillenebileceğini gösteren bulgulara rastladı. Tarihsel olarak bakıldığında, yağmur ormanlarında yaşayanlar kendilerini çevreleyen doğanın bolluğu karşısında çoktanrılı olma eğilimi göstermekte ve daha çok doğaya dair ruhlara inanırken, Tanrıların kendi hayatlarına karışma olasılığının düşük olduğunu düşünmektedirler. Çöl gibi tekdüze, sert ve acımasız bir ortamda yaşayanlarınsa tek ve çoğu zaman haşin, kadın düşmanı ve insanların hayatlarına karışan bir Tanrı'ya inanmaları daha olasıdır. Birçok nedenden ötürü, çöldekilerin Tanrıları, insanlığa daha çok geçmiştir. Şu kitaba bakılabilir; *Monkeyluv: And Other Essays on Our Lives as Animals (Maymunaşk: Ve Hayvan Olarak Hayatlarımıza Dair Diğer Makaleler)* (New York: Scribner, 2005.)

New Mexico Üniversitesi'nde, 2008 yılında yürütülen bir çalışma, bulaşıcı hastalıkların, özellikle de insanlara hayvanlardan değil diğer insanlardan bulaşan organizmaların, dindarlığı etkilediğini göstermiştir. Kı-

saca, din sağlığa zararlı olabilir. Neden? Dinler kolektivizmi destekler; ben ve benim olan, sen ve senin olana karşı. Dünyada insandan insana bulaşan hastalıklar konusunda liste başı olan bölgeler, aynı zamanda en dindar bölgelerdir. Corey L. Fincher ve Randy Thornhill, "Assortative Sociality, Limited Dispersal, Infectious Disease and the Genesis of the Global Pattern of Religion Diversity (Sınıflandırıcı Sosyallik, Sınırlı Yayılım, Bulaşıcı Hastalıklar ve Din Çeşitliliğinde Küresel Şablonun Doğuşu)" *(Proceedings of the Royal Society B* 275, 2008, ss. 2587-2594.)

Beyinlerimizin tasarım itibarıyla ahlaki olması fikri, Joshua Greene'in Max Brockman editörlüğündeki *What's Next: Dispatches on the Future of Science (Sırada Ne Var: Bilimin Geleceğine Dair Görüşler)* kitabındaki "Fruit Flies of the Moral Mind (Ahlaki Zihnin Meyve Sinekleri)" makalesinden gelmektedir.

10. Bölüm

Charles Darwin'in büyük büyük torunu Matthew Chapman, *Trials of the Monkey: An Accidental Memoir (Bir Maymunun Davaları: Tesadüfi Bir Biyografi)* (New York: Picador, 2000) ve *40 Days and 40 Nights (40 Gün 40 Gece)* (New York: Harper Collins, 2007) adlı kitaplarında, sırasıyla Scopes ve Dover davalarına dair son derece kişisel paylaşımlarda bulunmuştur.

Brown Üniversitesi'nde biyolog ve ders kitabı yazarı olan Kenneth Miller, Dover Davası'nda ifade vermiştir:

Soru. Evrim din karşıtı mı?
Yanıt. Ben kesinlikle böyle düşünmüyorum ve neden öyle olmadığını açıklamak için koca bir kitap yazdım.

S. Bilim ve evrimin aslında dine ve Tanrı'ya karşı olduğunu söylemek isteyen bazı bilim insanları evrim fikrine başvurmuyor mu?
Y. Evet, bunu yapıyorlar. Ve Richard Dawkins gibi saygın evrimsel biyologlarla Daniel Dennett ya da William Paley gibi evrim hakkında yazılar yazmış filozoflardan çok sayıda örnek verebilirim. Fakat daha önce belirttiğim gibi, bir bilim insanının ağzından çıkan her kelime bilimsel olmak zorunda değildir. Ve evrimsel teorinin anlamı ya da önemi hakkında sarf edilen her kelimenin de benzer şekilde bilimsel olması gerekmez. Örneğin, Richard Dawkins kendisi için türlerin hayatını ve kökenini anlamanın, onu tanrısal bir varlığa inanma ihtiyacından özgür kıldığını son derece etkili bir şekilde ifade etmiştir. Ben bu konuda Richard Dawkins kadar etkili olabildim mi, bilmiyorum; fakat kendi adıma, bu gezegendeki diğer tüm canlılarla büyük bir zincirin halkaları olarak birleştiğimiz düşüncesinin tanrısal bir plana olan inancımı tazelediğini ve pazar günleri kiliseye gittiğimde bu harika ve cömert dünyaya ve böylesi bir güzelliğe ve bizi çevreleyen çeşitliliğe olanak sağladığı için yaratıcımıza teşekkür edebileceğimi biliyorum. Nasıl ki Dawkins'in ifadeleri kendi hisleriyse, bunlar da benim kendi hislerim. Ama bilimsel bir ifadeyle konuşmuyorum; bir bi-

lim insanı olarak konuşmuyorum ve sanırım asıl önemli olan fark da bu.

S. Yani bilim ile inanç arasındaki bu kesişimi inceleyen bir kitap yazdınız.
Y. Bu doğru... Benim buna inancım çok güçlü; fakat bu konudaki bakışımın bilim olmadığının ve görüşlerimin bilimsel olmadığının da farkındayım. Kendisi de dindar biri olan, kitabı birlikte yazdığımız Joseph Levine'ın farklı bir inanışı olduğunu, farklı bir inanca mensup olduğunu ve benden farklı bir dinsel geleneği takip ettiğini belirtmeliyim. Joe'nun da, benim de dine saygımız sonsuz. Her ikimiz de evrimsel teorinin farklı dinî inançlarımızla tamamen uyumlu olduğuna inanıyoruz; fakat bir yandan da dinî inançlarımızın bilimsel olmadığını, felsefi, teolojik ve son derece kişisel olduklarını biliyoruz ve bu bağlamda herhangi bir bilim müfredatına ait olamayacaklarının ve kesinlikle bilimsel bir kitapta yer almamaları gerektiğinin de farkındayız.

Yargıç John E. Jones III, *Kitzmiller'a Karşı Dover Bölge Okulu Davası* kararını şöyle bitiriyor: "AT (akıllı tasarım) savunucuları ve yandaşlarının çoğu, son derece hatalı bir varsayım yapıyorlar. Tahminlerine göre, evrimsel teori yüce bir varlığın olması inancına ve genel anlamda dine karşıt. Bu dava süresince, Plaintiff'in bilimsel uzmanları defalarca evrim teorisinin iyi bilimi temsil ettiğini, bilimsel çevrelerde ezici bir çoğunlukla kabul gördüğünü ve ilahi bir yaratıcının varlığıyla ne çatıştığını ne de onu inkâr ettiğini göstermiştir."

Jerry Coyne'un bilim ile din arasındaki farka dair etkileyici özeti olan şu cümleler, 11 Ekim 2010 tarihli *USA Today* gazetesinin "Science and Religion Aren't Friends (Bilim ve Din Dost Değildir)" başlıklı köşe yazısından alıntıdır: "Dinde inanç bir değerdir; bilimdeyse bir kusur."

Her ne düşünceye mensup olursa olsun, köktenciler cinayet, kadın düşmanlığı, bireysel özgürlüklerin kısıtlanması, hayat kurtaran tıbbi araştırmaların durdurulması ve çocuk istismarı anlamına gelen ilkel 'tanrısal' eğitimi destekler. Dünya çok uzun süren dinî inanç kâbusundan uyanabilecek mi? Hıristiyan köktenciler, cihatçılar, yaratılışçılar ve 'akıllı tasarım' kuramcılarının tümü modern elektronik cihazlar kullanıyorlar; fakat yine de cep telefonlarıyla bilgisayarlarda elektron akışını belirleyen bilimin aynı zamanda evrenin gerçek anlamda nasıl çalıştığını ortaya koyduğunu görmezden geliyorlar. Modern elektronik, doğal seleksiyonu doğrulayan ve primatlara, maymunlara, şebeklere ve ilkel hominidlere dayanan köklerimizi ortaya koyan bilimin bir parçasıdır. Bu durum, kutsal bir müdahaleyle bir haftada ilahi bir mimar ve inşaat mühendisi tarafından oluşturulan altı bin yaşındaki bir dünya görüşüne hiç yer bırakmamaktadır. Tim Folger'in, *The Best American Science and Nature Writing 2004 (En İyi Amerikan Bilim ve Doğa Yazıları 2004)* (New York: Houghton Mifflin, 2004) kitabının önsözünden...

Yazarın Notu

Eğer bu küçük kitap dine dair tartışmalar konusunda ilginizi uyandırmayı başardıysa, aşağıdaki kaynaklar da ilginizi çekecektir:

www.richarddawkins.net

Ayaan Hirsi Ali, *Infidel (Kâfir)* (2007)
Nomad (Göçebe) (2010)

Richard Dawkins, *The God Delusion (Tanrı Yanılgısı)* (2006)

Daniel Dennett, *Breaking the Spell (Büyüyü Bozmak)* (2006)

Sam Harris, *The End of Faith (İnancın Sonu)* (2004),
Letter to a Christian Nation
(Hıristiyan Bir Topluma Mektup (2006),
The Moral Landscape (Ahlaki Manzara) (2010)

Christopher Hitchens, *God Is Not Great (Tanrı Mükemmel Değildir)* (2007)
The Portable Atheist (Seyyar Ateist) (2007)

Editörün Notu

Notlar kısmında verilen kaynaklardan Türkçeye çevrilmiş olanlar şunlardır:

Ayaan Hirsi Ali, *Kâfir* (İstanbul: Altın Kitaplar, 2008)

Barbara Ehrenreich, *Sokaklarda Dans: Kolektif Eğlencenin Bir Tarihi* (İstanbul: Versus Kitap, 2009)

Geoffrey Miller, *Sevişen Beyin: Eş Bulma Süreci İnsan Doğasını Nasıl Belirledi* (İstanbul: NTV Yayınları, 2010)

John Bowlby, *Bağlanma* (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012)

John Maynard Smith, *Evrim Kuramı* (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2002)

Nicholas Wade, *İnanç İçgüdüsü: Din Nasıl Ortaya Çıktı ve Neden Hâlâ Var Olmaya Devam Ediyor* (İstanbul: Say Yayınları, 2012)

Richard Dawkins, *Gen Bencildir* (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2014)
Kör Saatçi (Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2005)
Tanrı Yanılgısı (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2007)
Yeryüzündeki En Büyük Gösteri (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2010)

Sam Harris, *İnancın Sonu* (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2014)

Stephen Stahl, *Stahl'ın Temel Psikofarmakolojisi: Nörobilimsel Temeller ve Pratik Uygulamalar* (İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi, 2000)

Terimler Sözlüğü

Bir araya gelerek bize dinî inanç duygusu veren zihnimize dair temel mekanizmalar aşağıda listelenmiştir.

Ahlaklı hissetme sistemleri. Bunlar, ahlaki kararlar vermemizi sağlar. İçgüdüsel ve otomatiktirler. Çoğunlukla bilincimizin dışında işlediklerinden, dinler bunlar üzerinde hak iddia edip; yalnızca inançlı olduğumuzda ahlaklı olduğumuzu iddia edebilirler.

Aktarım. Dinî figürleri, doğumumuzdan beri tanıdığımız aile bireyleri kadar kolaylıkla kabullenebiliriz. Ailevi düşüncelerimizi dinî figürlere aktarırız.

Ayin davranışları. Bu, grubun kaynaşmasını güçlendirir ve kimin gruba bağlı olup olmadığını belirlemek için iyi bir sınama yöntemidir.

Ayna nöronlar. Kelimenin gerçek anlamıyla, başkalarının acısını hissederiz; bu doğuştan gelen bir şeydir ve din tarafından bulunmamıştır. Bizler doğamız gereği başkaları için endişe ederiz.

Ayrım gözetmeyen teleoloji. Bu, dünyayı bir amacın güdülediğini düşünme eğilimimizden kaynaklanır.

Ayrıştırılmış bilişsellik. Zihnimizde, görünmeyen diğer şeylerle karmaşık sosyal etkileşimler kurmamızı sağlar.

Bağlılık. İnsanın bu en temel ihtiyacı neredeyse din kavramının öncülü sayılabilir. Din, aileyi bütünler ya da onun yerini alır.

Çocuk saflığı. Hepimiz çok az kanıtla hemen inanmaya hazırızdır. Çocuklar buna daha eğilimlidir; özellikle de otorite sahibi biri tarafından eğitildiklerinde.

Hiperaktif niyet tespit etme. Bu, bilinmeyen güçlerin insan kaynaklı olduğunu varsaymamıza neden olur. Bizi korumak üzere ortaya çıkmıştır. Bir gölgeyi hırsız sanabiliriz; ama asla bir hırsızı gölge sanmayız. Tanrılara insan özelliklerinin verilmesini teşvik eder.

İçlemsellik. Kendi düşünce, arzu, inanç ve niyetlerimiz hakkında diğer insanların ne düşündüklerine ilişkin spekülasyonlar yaratmamızı sağlar.

İhtiyati düşünce. Sonradan üzülmektense, şimdiden tedbir al.

Karşılıklı anlayış. Sen beni kayırırsan, ben de seni kayırırım.

Masraflı sinyal. Sırtını kamçılayarak neredeyse posa hâline getiren bir adam inancına bağlı olmalıdır ve inandığım takdirde benim müttefikim hâline gelir.

Otoriteye itaat. Otoriter figürlere itaat etmeye, gördüğü-

müzden ya da kendimize itiraf etmeyi isteyeceğimizden daha fazla eğilimliyizdir.

Romantik sevgi. İnsanlar onları bağlanmaya iten zihinsel kapasitenin aynısını kullanarak, İsa'ya ya da kendi seçtikleri tanrısal bir varlığa âşık olurlar.

Rüyalar. Başka bir dünyanın var olduğuna ve ölmüş ataların bir şekilde yaşamlarını sürdürdüklerine dair görüşlerin ilk kanıtı olarak yorumlandılar.

Sezgisel muhakeme. Boşlukları doldurmamızdaki mantığı kurmamızı sağlar.

Sezgilere asgari düzeyde aykırı dünyalar. Bu, çok 'aşırı' olmadığı ve insanlığın temel inançlarından çok fazlasını çiğnemediği müddetçe doğaüstüne inanmamıza olanak sağlar.

Soydaş psikolojisi. Soydaşlarımızı başkalarına yeğleriz.

Şarkı ve dans. Bunlar, acı ve korkuyu azaltıp güveni, sevgiyi, özgüveni ve yardımlaşmayı artıran nörokimyamızı tetikler.

Zihin beden ayrımı. Zihinle bedeni birbirinden ayırarak, bir 'ruh'a inanmamızı sağlar.

Zihin kuramı. Bu, başkalarının olası düşünce, arzu, inanç ve niyetlerini 'okumamıza' olanak sağlar.

Eski Mısır'dan Roma'ya, Yahudiler'den Hıristiyanlar ve Müslümanlar'a, birbirinden farklı kültürlerin tamamının bir Tanrı inancına varmasının sırrı insan beyninin yapısında mı gizli?

Dünyanın farklı köşelerinde birbirinden habersiz milyarlarca çocuk, yataklarının altında bir canavarın saklandığını neden düşünür? Fast food'a olan düşkünlüğümüzün ve dine inanmamızın sebepleri arasındaki tuhaf benzerlik nedir?

"Evrimin inançlarla çeliştiğini ya da evrime dair doğal harikaların, sezgileri güçlü, ilahi bir varlık tarafından başlatıldığını söyleyenler vardır. Ancak sonsuz kudret sahibi ve her şeyi gören bir Tanrı gerçekten varsa, insanoğlunun yaratım ve evrim sürecini tasarlarken çok güçlü bir şey eklemiş: Bir Tanrı'ya inanma eğilimi..."

Adli psikiyatri ve evrim psikolojisi dallarında saygın bir psikiyatr olan Dr. J. Anderson Thomson, Clare Aukofer ile birlikte, insan zihninin nasıl ve neden dinsel inanç ürettiğine dair özenli bir çalışma yürüttükleri bu kitapta, dini inancın bileşenlerini ve nedenlerini metodik olarak inceliyor. Yazarlar, psikoloji, bilişsel nöroloji ve ilgili alanlardan sundukları kanıtlarla, Tanrı/Tanrıların insan tarafından yaratıldığına dair anlaşılır ve son derece ikna edici bir eser ortaya koyuyorlar.

"Türlerin Kökeni, '*İnsanoğlunun kökeni ve tarihi aydınlatılacaktır.*' kehanetinde bulunur. Paragrafın başlangıcındaki şu cümleler ise pek alıntılanmaz: '*Yakın gelecekte çok daha önemli araştırma alanları ortaya çıkacağını düşünüyorum. Psikoloji yeni bir temel üzerine oturtulacak.*' Dr. Thomson da işte Darwin'in bu öngörüsünü hayata geçirdi. Dinselliğin evrimsel itici güçlerine dair bu kitabı okuyabilseydi, yaşlı Darwin büyük keyif alırdı."

- Richard Dawkins

psikoloji / psikiyatri - 72

ISBN 978-605-5134-68-6

9 786055 134686

18.00

okuyanus.COM.TR